

T3(4/8)
P39

Т. Г. РЕНДЮК

**ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА:
УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКО-
РУМУНСЬКІ ШЛЯХИ**

T. Gh. RENDIUK

**HATMANUL IVAN MAZEPA:
CĂILE UCRAINENE-MOLDO-
ROMÂNE**

*Пам'яті славного гетьмана України
ІВАНА МАЗЕПИ –
370-й річниці від дня народження
та 300-річчю від дня смерті присвячується*

ІВАНЪ МАЗЕПА

*În memoria gloriosului hatman al Ucrainei
IVAN MAZEPA –
celei de a 370-a aniversări a nașterii
și a 300 de ani de la trecerea în neființă*

Т. Г. РЕНДЮК

ГЕТЬМАН
ІВАН МАЗЕПА:
УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКО-
РУМУНСЬКІ ШЛЯХИ

Чернівці
„Букрек”
2009

T. Gh. RENDIUK

HATMANUL
IVAN MAZEPA:
CĂILE UCRAINENE-MOLDO-
ROMÂNE

Cernăuți
„Bukrek”
2009

ББК 63.3(4УКР)46
Р39

*Випущено на замовлення Державного комітету
телебачення та радіомовлення України
за програмою „Українська книга”*

Рендюк Т. Г.

Р39 Гетьман Іван Мазепа: українсько-молдовсько-румунські шляхи. – Чернівці: Букрек, 2009. – 288 с., іл.

ISBN 978-966-399-232-7

Ілюстрований історично-документальний нарис кандидата історичних наук Т. Г. Рендюка розроблений на основі широкої джерельної бази та власних досліджень. Видана двома мовами, книга розкриває маловідомі аспекти політичних, дипломатичних та культурно-духовних взаємозв'язків між гетьманом України Іваном Мазепою та його сучасниками – господарями Молдови та Валахії, наприкінці XVII – початку XVIII століть, а також роль сусідніх з Україною Румунії та Республіки Молдова у збереженні протягом 300 років пам'яті про видатного історичного діяча і блискучого борця за незалежність Української держави.

ББК 63.3(4УКР)46

ISBN 978-966-399-232-7

© Рендюк Т. Г., 2009
© Видавничий дім „Букрек”, 2009

*Відкриття першого пам'ятника Івану Мазепі
за межами України. Місто Галац, Румунія,
де поховано прах гетьмана.*

*Споруджений за ініціативою та участю
Посольства України в Румунії 4 травня 2004 року.
Відповідні кошти, дотримуючись принципу взаємності,
були виділені Міністерством культури і культів Румунії.
Скульптор – Георге Тенасе.*

*Dezvelirea primului monument închinat lui Ivan Mazepa
în afara hotarelor Ucrainei.
Municipiul Galați, România, unde sunt înhumate
rămășițele pământești ale hatmanului.
Ridicat din inițiativa și cu participarea
Ambasadei Ucrainei în România, la 4 mai 2004.
Cheltuielile necesare, respectând principiul reciprocității,
au fost alocate de Ministerul Culturii și Cultelor al României.
Sculptor – Gheorge Tănase.*

З М І С Т

Шляхами гетьмана України Івана Мазепи в Молдові та Румунії	9
I. Перші контакти гетьмана України Івана Мазепи з Молдовою і Валахією та їх розвиток до 1708 року	15
II. Молдовський період життя Івана Мазепи, його смерть у 1709 році та поховання під Бендерами.....	43
III. Перепоховання тіла Івана Мазепи у місті Галац та збереження в Румунії історичної пам'яті про українського гетьмана	73
IV. Легенди і міфи Молдови та Румунії, пов'язані з постаттю Івана Мазепи.....	111
Заключна частина.....	117
Вибірковий список українських і російських джерел та використаної літератури	120

C U P R I N S

Pe căile hatmanului Ucrainei Ivan Mazepa în Moldova și România	153
I. Primele contacte ale hatmanului Ucrainei Ivan Mazepa, cu Moldova și Țara Românească și evoluțiilor până în anul 1708	159
II. Perioada moldavă a vieții lui Ivan Mazepa, moartea sa în 1709 și înhumarea la Bender	186
III. Reînhumarea corpului neînsuflețit al lui Ivan Mazepa la Galați și păstrarea memoriei istorice despre hatmanul ucrainean în România.....	216
IV. Legende și mituri legate de figura lui Ivan Mazepa în Moldova și România.....	254
Încheiere	260
Bibliografie selectivă în limbile română și franceză	263
Ecouri despre carte în limba română.....	265

Єдина пам'ятка-напис над входом до церкви Св. Георгія в Галаці, яка була свідком поховання там І. Мазепи 18 березня 1710 року та яка наразі зберігається у подвір'ї церкви Пречистої Діви.

Unica inscripție în piatră, amplasată la vremea respectivă deasupra intrării în biserica Sf. Gheorghe din m. Galați care a fost martorul înhumării acolo a lui I. Mazepa pe data de 18 martie 1710 și care astăzi se păstrează în curtea bisericii Precista Fecioară.

Шляхами гетьмана України Івана Мазепи в Молдові та Румунії

*Згадайте праведних Гетьманів.
Де їх могили...*

Т. Г. Шевченко

Указ Президента України № 955/2007 від 9 жовтня 2007 року „Про відзначення 300-річчя подій, пов’язаних з воєнно-політичним виступом гетьмана України Івана Мазепи та укладенням українсько-шведського союзу“ передбачає проведення ряду важливих заходів, присвячених життю і діяльності І. Мазепи та пошвавлення відповідних наукових досліджень, а також широке висвітлення їх результатів у засобах масової інформації.

30–31 жовтня 2007 року відбувся офіційний візит Президента України В. А. Ющенка до Румунії, в рамках якого Глава Української держави ініціював встановлення побратимських зв’язків між українським містом Батурич – колишньою гетьманською столицею України – та румунським містом Галац, де поховано видатного сина українського народу І. Мазепу.

„**Ц**е був досвідчений державний муж, зручний політик, досконалий дипломат, а головне, старий, з величезною практикою воєначальник і полководець, який адже ж умів мислити стратегічно і стратегічно бачити“. Такими словами коротко, але дуже влучно, охарактеризував видатного гетьмана України Івана Мазепу блискучий

український поет ХХ століття Євген Маланюк (1887–1968) – автор нарисів „Ясновельможний пан Мазепа – тло і постать“, надрукованого 1960 року в Нью-Йорку. В іншому нарисі – Миколи Андрусяка (1902–1985), виданому 1942 року в Празі під назвою „Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч“, вміщена інформація про те, що широкомасштабна меценатська діяльність гетьмана України стосовно Православної церкви не обмежувалася тільки українською територією, а й охопила країни Південно-Східної Європи та Близького Сходу, які на той час були ярмлені Османською імперією.

Тут необхідно підкреслити: влада гетьмана Івана Мазепи до 1704 року (тобто об'єднання Лівобережжя та Правобережжя) поширювалася лише на Лівобережну Україну, що знаходилася у складі тодішньої Московської держави, але мала широкі автономні права. А розташовані поруч з українськими землями придунайські князівства користувалися автономією у складі Османської імперії. Вони встановили зв'язки з іншими частинами цієї імперії, в тому числі й з Близьким Сходом.

У цьому контексті особливий інтерес автора даної книги викликала підтверджена пізнішими дослідженнями роль двох сусідніх з гетьманською Україною середньовічних православних придунайських князівств – Молдови та Валахії – як стабільного моста для забезпечення стратегічних зацікавлень Івана Мазепи на південно-західному напрямі його зовнішньої політики, зокрема й зв'язків із православним світом Близького Сходу. До цього спонукало таке лаконічне повідомлення М. Андрусяка: „Збереглися до наших днів примірники арабського Євангелія, виданого коштом Мазепи в Алепо у 1708 році для богослужбового вжитку православних сирійців;

передмову до цього видання написав тодішній антиохійський Патріарх Атанасій, який славив Мазепу за його щедрість та мудрість, бажав йому довговічності і поручав православним священикам і мирянам арабських земель молитися за нього“. Відзначимо: 1991 року обидва нариси (Є. Маланюка та М. Андрусяка), завдяки їх передруку окремою брошурою зусиллями київського акціонерного товариства „Обереги“, стали надбанням широкої громадськості незалежної України.

Через два роки автором як співробітнику Посольства України в Румунії пощастило стати одним з організаторів комплексної наукової експедиції Національної Академії наук України, проведеної за маршрутом Батурин – Київ – Бендери – Варниця – Ясси – Галац – Бухарест. Таким чином, вдалося долучитися безпосередньо до поглибленого вивчення контактів Івана Мазепи (наприкінці XVII – початку XVIII століть) з його сучасниками – господарями Молдови Костянтином Кантемиром (1685–1693 рр.), Костянтином Дукою (1693–1695 рр., 1700–1703 рр.), Антиохом Кантеміром (1695–1700 рр., 1705–1707 рр.), Міхаєм Раковіце (1703–1705 рр., 1707–1709 рр.) та Ніколаєм Маврокордатом (1709–1710 рр.), а також Валахії – Шербаном Кантакузіно (господарював до 1688 р.) і, особливо – з Костянтином Бринковяну (1688–1714 рр.). Так розпочалося дослідження молдовського періоду життя славного гетьмана України та його смерті 1709 року в Бендерах, а також епопеї неодноразового перепоховання його тіла у румунському місті Галац. Все це було здійснено автором протягом останніх років під час чисельних контактів з молдовськими та румунськими науковцями, представниками влади й українських громад Республіки Молдова і Румунії, шляхом вивчення першоджерел, фахової вітчизняної та зарубіжної

літератури, а також під час багаторазових виїздів на місця історичних подій.

Робота в Румунській Академії, провідному й одному з найдавніших наукових закладів Румунії, дала неочікуваний результат: в її фондах стародавньої книги виявлено оригінальний примірник „Євангелія“ (див. фото 1, 2), виданого у січні 1708 року арабською мовою у місті Алепо (знаходиться у нинішній Сирії) за кошти гетьмана України І. Мазепи, який володів вісьмома мовами, зокрема, і арабською. До Бухареста це „Євангеліє“ повернулося тому (єдиний примірник в Румунії, який нині зберігається у фондах Румунської Академії, 1882 року був придбаний у військового історика Д. Папазоглу. – Т.Р.), що воно, як зазначали, зокрема, румунські дослідники стародавньої літератури ще 1927 року, було надруковано у „типографії Костантина Бринковяну, перевезеної до Алепо“ спеціально для забезпечення духовних потреб підкорених турками православних арабів Близького Сходу. Факт наявності друкарень, які видавали книги грецькою, староукраїнською, румунською та арабською мовами під керівництвом відомого культурного та духовного діяча Андрія-Антима Івіряну (родом із провінції Іберія, Грузія; грамоті й видавничій справі навчився у Києві), засвідчили різні румунські дослідники. Друкарні ці знаходилися при палаці господаря Молдови у Яссах, при палаці господаря Валахії в Бухаресті та (з 1694 року) при монастирі у Снагові, що розташований в тридцяти кілометрах від валаської столиці.

Зокрема, варто згадати авторитетного румунського історика українського походження Георгія Безвіконного. У книзі „Внесок в історію румунсько-російських відносин“, написаній 1948 року, доопрацьованій і виданій в 1962-му

та перевиданій у 2004-му році автор зазначав: „видання арабською мовою заохочувалися і гетьманом України“, маючи на увазі, зокрема, спонсорвання І. Мазепою „Євангелія“, що „надруковане у 1708 році у Алепо, у типографії, яка була привезена з Валахії“. Цей шляхетний та непоодинокий вчинок І. Мазепи свідчить про те, що він добре усвідомлював значення зв'язків Православної Церкви України з Єрусалимською, Александрійською й Антіохійською патріархіями як важливого фактора її належності до світової християнської цивілізації. Тому він періодично і направляв до цих острівців православної віри цінні дари. Так, вони надходили до Єрусалимської церкви Святого Гроба, з якою у гетьмана України встановилися особливо інтенсивні стосунки. Звідки до І. Мазепи прибували чисельні делегації. Такою, зокрема, була й прийнята ним на початку XVIII століття місія, двічі очолювана Антіохійським Патріархом (1685–1694 рр. та 1720–1724 рр.), а між цими роками – Алепським Митрополитом (1695–1719 рр.) Атанасієм III Аббасом, – який після 1695 року мандрував територією не тільки Валахії та Молдови, а й України у пошуках підтримки для Православної Церкви Близького Сходу, діставши її і від І. Мазепи. А зв'язки з Єрусалимом мають особливе значення для кожного віруючого. Недарма Єрусалимську церкву вважають матір'ю всіх християнських церков – вона сформувалася там, де виникло саме християнство.

У фундаментальному виданні „Україна – козацька держава“, яке отримало Диплом Міжнародного книжкового ярмарку „Гаудеамус–2005“ в Бухаресті (*див. фото 3*) чітко зазначено, що „меценатство Мазепи здійснювалося не тільки в Україні, а й сягало поза її територіальними межами... Прикладом того слугує фондування гетьманом

І. Мазепою „Євангелія“ арабською мовою, друкованого в Алепо в Сирії (1708 рік), про що свідчить передмова з присвятою гетьманові та гравюра з його гербом. Меценатство І. Мазепи сягало Палестини, Антіохії, Александрії, грецького Афону і Царгорода“. Всі ці контакти здійснювалися виключно територіями придунайських князівств, оскільки Чорне море було закрите турками для пересування будь-яких делегацій з розташованого на півночі від нього просторі – як для купців, так і для тих представників українського гетьмана, які прямували до святих місць з щедрими подарунками для православних християн арабського світу.

Отже, співробітництво між І. Мазепою та К. Бринковяну у культурно-духовно-видавничій справі, зокрема для потреб християн Близького Сходу, поруч з іншими напрямками діяльності, є очевидним фактом. Їхня плідна співпраця мала величезний резонанс як серед християн арабського світу, так і серед духовенства, політиків, дипломатів та культурних діячів Європи. Документально підтверджені зв'язки гетьмана України із господарем Валахії К. Бринковяну відкривають нову сторінку для вивчення українськими та зарубіжними істориками багатогранної діяльності І. Мазепи на південно-західному напрямі. Саме цей маловідомий аспект став предметом дослідження першого розділу даної наукової праці.

І. Перші контакти гетьмана України Івана Мазепи з Молдовою і Валахією та їх розвиток до 1708 року

В історії Східної Європи кінець XVII – початок XVIII століть знаменували початок великих змін. Османська імперія втрачала колишню силу, а Московська держава перетворювалася на могутню Російську імперію, що докорінно міняло співвідношення політичного впливу в регіоні. До складу останньої з широкими автономними правами входила лівобережна частина України, яка за часів Богдана Хмельницького отримала офіційну назву „Військо Запорізьке“, згодом замінену на „Гетьманщина“. У даній роботі на її означення використовуватиметься сучасний термін „Україна“. А терміном „Росія“ означатиметься як Московська держава, так і Російська імперія (титул імператора Петро I прийняв 22 жовтня 1721 року). Згадувані далі князівства Молдова та Валахія з початку XVI століття знаходилися у васальній залежності від Османської імперії, проте користувалися чималими автономними правами, що дозволяло їм навіть проводити власну зовнішню політику.

Сприятливим підґрунтям політичного, військового, культурного та духовного характеру для встановлення і розвитку взаємозв'язків між новообраним у 1687 році гетьманом України І. Мазепою (*див. фото 4*) та його південно-

західними сусідами – господарями Молдови та Валахії – було ставлення нового гетьмана до можливого союзу з двома православними придунайськими князівствами. Ще за тих часів, коли Іван Мазепа був генеральним писарем у гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка (роки життя останнього – 1627–1698), він, виступаючи як гетьманський посол перед розширеною Радою Запорозької Січі, вперше назвав Молдову та Валахію ймовірними політичними союзниками України.

Позитивну роль у цьому плані відіграла і багатогранна попередня спадщина – військово-політичний союз та родинні зв'язки Богдана Хмельницького (близько 1595–1657) з молдовським господарем Василем Лупу (р. н. невідомий – помер 1661), схожі геополітичні інтереси трьох підвасальних держав тих часів – України, Молдови та Валахії. Велике значення мала благодійна діяльність Київського Митрополита молдовського походження Петра Могили (1597–1647), спрямована на консолідацію традиційно дружніх стосунків між сусідніми народами, єдина православна віра в українсько-молдовсько-валаському просторі тощо.

Саме на тлі духовно-культурної єдності і започаткувалися взаємини гетьмана І. Мазепа з Молдовою і Валахією. Зокрема, унікальні книги, надруковані у Києво-Печерській Лаврі – „Часослов“ (1682 р.) та, відповідно, „Житія Святих“ (1689 р.) за вказівкою І. Мазепа доходять не тільки до столиці середньовічної Молдови міста Ясси, а й до Бухареста, що, за умов проведення релігійної служби та організації церковного життя у Молдові та Валахії тих часів староукраїнською мовою мало величезне духовно-просвітницьке значення.

Донині збереглися власноручні записи тодішнього Митрополита Валахії Теодосія на примірнику „Житія

Святих“, яким він користувався особисто, а саме: „Теодосій, митрополит, лету 7209 (1701 року. – Т.Р.), липня 1. Ця свята книга, під назвою Житія Святих, подарована цій Святій Митрополії Румунської Країни (тобто Валахії. – Т.Р.) у Бухаресті нашим шановним благодотворним паном, гетьманом України Іваном Мазепою, на його вічну пам’ять, була привезена у дні нашої смиренності Митрополита Румунської Країни Теодосія, який з великим прокляттям та страшенною злобою повеліває, щоб ніхто не посмів відчужувати її з цієї святої митрополії. Липня 1 7209“.

Ймовірно також, що за вказівкою І. Мазепи до Молдови і Валахії були відряджені українські фахівці з друкарської справи та гравюри, які з часом налагодили видавничу діяльність не тільки в Яссах і Бухаресті, а також в інших культурних центрах цих князівств. 1697 року, наприклад, з України прибув (за даними румунських істориків) згаданий вище культурний та духовний діяч А. Івіряну. Після певного періоду роботи в друкарні господаря Молдови у місті Ясси, він переїхав до валаської столиці, а згодом – до монастиря в Снагові, де перевидав староукраїнською мовою відому працю Мелетія Смотрицького (близько 1527–1633) „Граматику словенскую“ 1619 року, до якої написав вступну частину. Даний факт підтверджує досконале знання ним мови, якою в Україні тоді видавалися книги як духовного, так і світського характеру.

У цьому контексті варто зауважити блискуче просування колишнього друкаря по лінії церковної ієрархії: обрання А. Івіряну 1705 року Єпископом Римника (Валахія), а на початку 1708 року – і Митрополитом цього Придунайського князівства. А це суттєво посприяло відновленню зв’язків з Україною, де І. Мазепа був авторитетним гетьманом,

---

з яким господар Валахії К. Бринковяну підтримував тісні контакти.

Відомо також, що у 1699 та 1704 роках колега і приятель А. Івірян, як зазначають румунські історики, „Іван Баков – українець за походженням, відомий під ім'ям Іоанікіє проілюстрував, зокрема, книги, видані румунською мовою у місті Бузеу“, розташованому приблизно у ста кілометрах на північний схід від Бухареста. Серед його граверних робіт варто окремо виділити ілюстрації до „Молитовника“ 1699 року й „Тріода“ 1700 року, на сторінках яких чітко відслідковуються чисто українські мотиви у декорі. Невипадково сучасні дослідники історії видавничої справи у Румунії виділяють роль тісно пов'язаних з Україною таких неординарних культурно-духовних діячів, як А. Івірян, І. Бакова, а також Тимофія Бакова (не виключено – Бикових, оскільки в румунській мові буква „â“ читається як „и“. – Т.Р.) у налагодженні та успішному розвитку зв'язків з українськими центрами культури всюди, де вони працювали – у Бухаресті, Яссах, Снагові, Бузеу, Римнику, Тирговіште тощо.

Водночас, про контакти гетьмана України з молдовськими духовними постатями, окрім традиційної передачі з Києва святих книг та сприяння організації самостійної видавничої справи у столиці Молдови місті Ясси, свідчить, наприклад, такий маловідомий факт. 13 грудня 1693 року, у зв'язку зі смертю Митрополита Молдови Дософтея – палкого прихильника розвитку зв'язків з Україною – ієромонах Адріан надіслав листа Іванові Мазепі, в якому розповів про діяння „Отця Митрополита, про щасливу пам'ять про нього у Польщі (читай – Західній Україні, яка на той час входила до складу Речі Посполитої. – Т.Р.) та про велику втрату і горе“.

Слід підкреслити, що багатогранна діяльність Івана Мазепи на духовно-культурній ниві як в Україні, так і за її межами знайшла особливу підтримку з боку молдовських та валаських господарів, які наприкінці XVII – початку XVIII століть виношували таємні плани щодо створення широкого антиосманського фронту. Його основою мав стати політичний союз православних країн – Валахії, Молдови, України і навіть Московської держави. Яскравим прикладом цього може слугувати такий достеменний історичний факт: „Щербан Кантакузино (господар Валахії. – Т.Р.), разом із Митрополитом Валахії Теодосієм і колишнім екуменічним Патріархом Діонісієм двічі відряджали ігумена Монастиря Святого Павла з Афона Ісаї до Москви, щоб просити у Петра I та у гетьмана Мазепи допомоги проти турок“. Ця поїздка до Москви у другій половині 1688 року, без сумніву, здійснювалася через Батурин. Там посланець Патріарха мав зустріч з І. Мазепою набагато раніше, ніж з офіційними особами російської столиці, на той момент роздертої гострою політичною боротьбою між прибічниками старої влади княгині Софії та майбутнього імператора Петра I. Описуючи цю поїздку, видатний дослідник постаті І. Мазепи, відомий історик XIX століття М. Костомаров (1817–1885) зазначив, що Ісаї „привіз грамоту і від... господаря Щербана. Щербан просив прийняти всіх християн під царську руку, запевняв, що і сам він, і його сусід... волоський господар бажають піддатися московському престолові ради єдиної віри і зараз вже дадуть на допомогу цареві 70 000 війська. Через цього ж архімандрита надіслав грамоту і сербський Патріарх Арсеній; він писав про те ж саме, але й застерігав проти згоди із західними християнами“.

У цьому контексті надзвичайно важливим бачиться виокремлення ролі гетьмана України як головного

порадника невпевненої на той час у своїх силах Москви щодо порушеного у посланні Вселенського Патріарха Діонісія, голів православних церков Близького Сходу, Балкан, а також господарів Валахії та Молдови питання про визволення відповідних територій від турецького ярма. „Привезені Ісаєю грамоти, – продовжує М. Костомаров, – переписано і послано до Мазепи, щоб і він поміркував над ними, і Мазепа у своїй грамоті, що послав у Москву одностайно із сербським Патріархом зауважив на те, що західні помічники тільки про те і дбають, якби викоренити східне православ'я та замінити його на латинство у Царгороді та підданих йому землях“.

Зважаючи на високу довіру до І. Мазепи у Москві, йому доручили довести до відома призначеного в жовтні 1688 року господаря Валахії К. Бринковяну (*див. фото 5*) – гарячого прихильника союзу з православною Україною та Росією, – таємну інформацію військово-політичного характеру про згоду Росії, заодно і гетьманської України, підтримати звернення християнських народів Балкан щодо їхнього звільнення з-під османського гноблення. З цього моменту і надалі, впродовж двадцяти років між І. Мазепою та К. Бринковяну встановилися тісні зв'язки політичного, дипломатичного, військового, культурного і духовного характеру. „З царського наказу, – пише М. Костомаров, – гетьман сповістив валаського господаря, що, відповідно до згоди, укладеної між царями (на той час в Росії офіційно царювали брати Іван та Петро Олексійовичі з регентшею-сестрою Софією. – Т.Р.) та польським королем, військо з обох держав по весні (1689 року. – Т.Р.) піде у похід, щоб небезпременно визволити з мусульманської неволі усіх християн“.

За таких умов гетьман України опинився у центрі підготовки майбутніх військових подій масштабного

характеру і без затримки висловив власне задоволення з цього приводу. Тож „28 вересня (1688 року. – Т.Р.) Мазепа звістив, що українці, як почули про похід, то вельми зраділи і „лінуватись ніхто не буде“. „Гетьман, – уточнює М. Костомаров, – радив, щоб по весні рушати якомога раніше, щоб ворог не спалив у степу торішньої сухої трави і щоб не зробив степової пожежі, незручної... війську, а, небезпремінно, восени самим треба випалити степ: тоді й нова трава по весні почне швидко рости..., а військо буде йти по новій весняній траві, і це військо буде здоровіше, бо тоді ще не почнеться літня спека та не встигне з'явитися морове повітря, котре запорожці звичайно заносять з Криму через свої походи. А у бусурманів буде обмаль папі для коней... і тоді з ними легко буде справитися. Таку пораду давав гетьман і, якби її послухали, то може б і похід був вдалий“. Забігаючи наперед, слід зазначити, що глибокі знання щодо специфіки степу південного регіону України стали надзвичайно корисними під час спільного вимушеного пересування І. Мазепи та шведського короля Карла XII від Полтави до Бендер влітку 1709 року.

Характерно, що співпадіння у часі сприятливих історичних подій призвело до того, що таємний посланець господаря Валахії Ісаєя вдруге потрапив до Москви у вигідній та унікальній політичній ситуації: там на цей час (у вересні 1689 року) перебував й І. Мазепа, засвідчуючи відданість новому царю Петру I, який остаточно покінчив з правлінням Софії та претендента на владу В. Голіцина. Майбутньому імператору, зважаючи на його далекоглядні зовнішньополітичні плани на південному та південно-західному напрямках, були дуже потрібні такі союзники, як гетьман України та господар Валахії, котрі сподобилися на цілковиту довіру царя.

Щодо І. Мазепи, то М. Костомаров, зокрема, писав: „Молодий цар полюбив його і з того часу вважав його щиро відданим своїм слугою“. Показовим є той факт, що пізніше обидві постаті – І. Мазепа (за ефективну військову підтримку російського царя наприкінці XVII ст. в його антитурецьких походах) та К. Бринковяну (за надану допомогу в проведенні російсько-турецьких переговорів на самому початку XVIII ст.) – 1700 року стали кавалерами ордена Святого Андрія Первозванного – найвищої нагороди, заснованої Петром I 1698 або на початку 1699 року. Іван Мазепа отримав цей орден (*див. фото 6*) другим після російського державного діяча і дипломата графа Ф. Головіна (1650–1706), а незабаром андріївським кавалером став і К. Бринковяну. Невипадково в офіційній залі Батуринського замку І. Мазепи, поруч з портретами царя, султана, французького та польського королів, наприкінці 1704 року французький дипломат у Москві Ж. Балюз, який транзитом відвідав гетьмана, бачив зображення і інших діячів такого рівня, зокрема і К. Бринковяну. Для царя І. Мазепа і К. Бринковяну були важливими фігурами у наступній боротьбі з Османською імперією.

У свою чергу, Іван Мазепа припускав протилежне – можливість створення з часом масштабної антиросійської політичної коаліції за участю Швеції, Польщі та Туреччини, в якій підвасальним Стамбулу Валахії і Молдові мала б належати важлива роль. В цьому контексті не можна не погодитись з думкою українського дослідника ролі та місця І. Мазепи в історії України В. Марочкіна, який у статті, надрукованій в журналі „Україна“ (№ 6, 1990 р.) влучно зауважив: „Гетьман України мріяв про визволення свого краю від царського деспотизму й шукав для цього собі союзників“. У даному випадку можна припустити, що

йдеться не тільки про короля Швеції Карла XII, а й про інших можливих партнерів І. Мазепи.

Саме з цих міркувань гетьман України „підтримував таємні дипломатичні відносини з господарем К. Бринковяном“. За умов відсутності достатньо повних доказів щодо цього в українських джерелах (оскільки все, що було пов'язано з іменем І. Мазепи безжально знищувалося протягом майже 300 років або потрапило до Москви, Стамбула та інших європейських столиць) вельми корисними стали відомості, що збереглися стосовно діяльності канцелярії та методів ведення таємного листування самим К. Бринковяном. За повідомленням його особистого секретаря, флорентійця Антона Марія Дель Кіаро, господар Валахії „був пунктуальним та вмiлим не тільки у всіх власних внутрішніх, а й у зарубіжних справах, утримуючи активну кореспонденцію листами за допомогою добре оплачених дяків із знанням італійської, латинської, німецької, польської, грецької, турецької мов“, а також писарів з російської, угорської та слов'яно-руської (читай староукраїнської. – Т.Р.). Для інтенсифікації зв'язків із сусідньою Україною та, водночас, з далекою Росією, при своєму палаці у Бухаресті К. Бринковяну заснував спеціальну слов'янську школу, для якої згодом при церкві св. Сави збудував окреме приміщення. Окрім цього, символічним є й те, що писарем із староукраїнської мови при господарській канцелярії (окремо від російської мови) був Теодор Корбя (1670–1725), який свого часу отримав освіту в Києві, де пізніше видав у віршах „Псалтир“, доживаючи там свого віку. Це вже само собою свідчить про наявність, необхідність та інтенсивність листування К. Бринковяну з І. Мазепою. Цікаво, що брат Т. Корбі Давид настільки добре знав українську мову, що під

час неодноразових подорожей територією України, забезпечуючи кореспондентський зв'язок між Бухарестом та Батурином, користувався документами, виданими для нього на ім'я українського купця Івана Давида. Він помер 11 серпня 1707 року і був похований на території Печерської Лаври, що стало своєрідним визнанням заслуг цієї особи перед тогочасною Україною. Додатковим аргументом на користь тези про таємність взаємозв'язків І. Мазепи та К. Бринковяну може слугувати і той факт, що як український гетьман, так і валаський господар при потребі користувалися конфіденційними текстами, закодованими цифровими шифрами. Цей шифр І. Мазепа завжди носив при собі в особистому медальйоні разом із натільним хрестом. У гетьманській канцелярії ключ до такого шифру був відомий також генеральному писарю П. Орлику, а при канцелярії К. Бринковяну – греку-levantійцю Ніколу де Порта з Кіоса та греку Спиридону.

Окрім цього, маючи, як зазначалося вище, цілковиту довіру російського царя Петра I, Іван Мазепа до жовтня 1708 року, тобто до останнього дня перед своїм сміливим кроком – переходом на бік шведського короля Карла XII, був посередником у веденні розлогої кореспонденції між К. Бринковяну і Петром I. Для цього він успішно використовував існуючу ще за часів Богдана Хмельницького інфраструктуру: 21 серпня 1654 року з метою спрощення обміну інформацією між козаками та союзними сусідніми молдованами, гетьманський писар І. Виговський (р. н. невід. – 1664) разом із старостою міста Сороки (Молдова) С. Лупу, заснували на обох берегах Дністра постійно діючу спеціальну поштову службу. Наприкінці серпня 1704 року господар Молдови Міхай Раковіце повідомляв Мазепі про те, що, скориставшись війною, яка ведеться між царем

і шведським королем (йдеться про Північну війну 1700–1721 років. – Т.Р.) „турки мають намір об’єднатися з шведами, і не сьогодні-завтра татари на Україну кинуться“. З часом ця поштова служба, ефективно експлуатуючи паромний зв’язок через Дністер біля фортець Сороки та Бендери, стала використовуватись І. Мазепою не тільки для контактів з Ясами, а також і з Бухарестом. Продовженням цього шляху стала переправа через Дунай в районі міста Галац, через яку здійснювалися чисельні контакти глибоковіруючого гетьмана України з православними патріархіями Близького Сходу, насамперед з Єрусалимською Церквою Святого Гроба, де наприкінці свого життя І. Мазепа заповів себе поховати.

Окремо варто зазначити, що для майбутнього валаського господаря К. Бринковяну Україна не була *terra incognita*. Ще наприкінці літа 1678 року, після того, як 21 серпня того ж року турецькі війська захопили Чигирин, тодішній валаський господар Георге Дука взяв із собою молодого К. Бринковяну в Україну, що згодом позитивно вплинуло на його рішення щодо встановлення міцних зв’язків з І. Мазепою. Серед зовнішньополітичних чинників, які суттєво посприяли цьому, було поступове, але незворотне падіння військово-політичної могутності Османської імперії, переконливими ознаками чого стала поразка турків під Хотиним 1621 року та невдала облога ними Відня у 1683 році – події величезного історичного значення для подальшої долі Європи, в яких суттєву роль відіграла військова могутність українських козаків. Все це посилювало орієнтацію волелюбної нової генерації східноєвропейських лідерів, до яких належали як І. Мазепа, так і К. Бринковяну, у напрямку реалізації антиосманських задумів і планів. За неповний рік до того,

як І. Мазепу обрали гетьманом України, Московщина (24 червня 1686 року), до складу якої входила і Лівобережна Україна, приєдналася до створеної у 1684 році „Священної ліги“ – союзу Габсбурзької імперії, Речі Посполитої та Венеціанської Республіки, спрямованого проти Туреччини. Від Валахії переговори щодо її можливого приєднання Ліги проводив сам К. Бринковяну протягом 1687–1688 років, аж до того, як 29 жовтня 1688 року його обрали господарем цього Придунайського князівства.

Варто відзначити і позитивний вплив К. Бринковяну на політичну лінію свого ставленика – молодого господаря Молдови К. Дука, що протягом середини 90-х років XVII століття в цілому забезпечило сприятливе ставлення останнього до зовнішньополітичних інтересів І. Мазепи на південно-західному напрямі. Це, в свою чергу, конструктивно впливало на сприйняття українським гетьманом усього, що було пов'язано з молдовсько-валаським чинником у власній політиці. Так, на початку свого гетьманування І. Мазепа підтримав переяславського полковника-молдованина Думітрашку-Райча, якому видав універсал на володіння селом Березань, і толерантно ставився до того, що останній, „будучи волохом, наставив сотниками своїх земляків“.

Відомо також, що за часів І. Мазепи одним з його авторитетних прибічників був миргородський полковник молдовського походження Данило Апостол (1654–1734), який супроводжував гетьмана під час вищезгаданого перевороту Петра I у Москві, а пізніше – у 1708 році, разом з українським лідером перейшов на бік Карла XII. Толерантність до сусідніх молдован та співробітництво з ними було характерне, практично, для всього 22-річного періоду гетьманування І. Мазепи. Наприклад, після об'єднання у 1703

році під своєю владою всієї Правобережної України і усунення С. Палія, він не став заперечувати, щоб брацлавським та могилівським полками командували молдовани „Іван Грігораш, якого називають, – як писав М. Костомаров, – також Іваненком, та Сава Волошин“. Вони були, як і полковник Шпак, проводирями селян, які повстали під час походу Самуся 1702 року, а після придушення заворушення „повтікали за Дністер, тепер же знову появились на Україні“. Незабаром „Іваненко заволодів Вінницею та Брацлавом“ і після вступу на царську службу носив титул дубосарського полковника.

Варто зазначити: при вивченні прямого таємного дипломатичного листування І. Мазепи з К. Бринковяну в дослідників виникають певні труднощі, зумовлені, насамперед, тим, що, як зазначають окремі румунські історики, „спадкоємець Мазепи Пилип Орлик, бажаючи отримати симпатію турків, (у 1711 році. – Т.Р.) передає султанові у Константинополі кореспонденцію між Константином Бринковяну і Мазепою“. Про тимчасову прихильність П. Орлика (1672–1742) до Османської Порти, безперечно, проявлену в ім'я досягнення ідеалів незалежності України, свідчить його особиста інструкція козацьким посланцям напередодні їхнього від'їзду до Стамбула у 1711 році, в якій зазначалося: „Водночас, кошовий отаман і надзвичайні послы мають уклінно просити, від імені Славного Гетьмана, всього Війська й усієї України, прихильності й ласки...“.

Щодо посередницької ролі українського гетьмана у забезпеченні кореспондентського зв'язку між валаським господарем та російським царем відповідна інформація як у румунських, так і в українських джерелах є більш повною. Збереглися десятки листів К. Бринковяну до Петра I та

до інших російських офіційних осіб, в яких неодноразово уточнюється, що та чи інша кореспонденція надсилається через гетьмана І. Мазепу до Москви або отримана від нього і переправлена до Стамбула. Принаймні, з 282-х листів політико-дипломатичного характеру, надісланих К. Бринковяну за межі Валахії, значна частина була призначена особисто І. Мазепі або, на шляху до Москви, проходила через його руки. Тому можна погодитись із твердженням П. Черноводяну – румунського дослідника з питань дипломатичної діяльності К. Бринковяну – про те, що останній у таємний спосіб здійснював „плідний обмін листами, у яких передавав... і деякі інформації політичного та військового характеру щодо турків“.

Зауважимо, що попереднє ефективне співробітництво І. Мазепи з К. Бринковяну та, паралельно, з цілою плеядою молдовських господарів-сучасників видатного українського гетьмана (на жаль, вони дуже часто втрачали свої посади, на відміну від І. Мазепи та К. Бринковяну, які, до їх честі й слави, були незмінними лідерами своїх народів понад 20 років) на культурно-духовній ниві, про що йшлося вище, мало надзвичайно важливе значення для подальшої співпраці сторін в рамках ймовірного на той час українсько-молдовсько-валасько-російського, тобто суто православного альянсу, традиційно спрямованого як проти Османської Порти, так і проти новоявлених загарбницьких намірів Речі Посполитої та Австрійської імперії стосовно придунайських князівств. За таких умов величезний людський, економічний, політичний, військовий та духовний потенціал України, з її унікальним релігійним центром – Києво-Печерською Лаврою – однозначно слугував певною надією для балканських народів у реалізації їхніх давніх прагнень щодо звільнення з-під нестерпного

турецького ярма. Знайшла тут відображення суттєва і стабільна матеріально-фінансова підтримка інтересів православних християн Балкан та Близького Сходу гетьманом України І. Мазепою, який значною мірою діяв за участю або за сприяння сусідньої Молдови та Валахії. Адже безпосередньо за межами князівств починався простір жорсткого протистояння християнського та мусульманського світів.

Створенню зазначеного вище ймовірного протитурецького військово-політичного союзу за участю православних країн – Валахії, Молдови, Росії та, природно, України, частина якої підпорядкувалася Москві, – вивченню позиції Османської імперії та кримських татар щодо України була присвячена і відповідна політична діяльність, а також дипломатичне листування як українського гетьмана, так і молдовських та валаських господарів.

Івану Мазепі, як досвідченому політику європейського гатунку та меценату загальноправославного масштабу, проблеми не тільки придунайських князівств, а Європи в цілому були добре знайомі. Отже, коли згаданий вище французький дипломат Жан Балюз, виконуючи наприкінці 1704 року роль зв'язківця Петра І, завітав до резиденції гетьмана України у Батурині для передачі відповідної кореспонденції, то після особистої зустрічі з І. Мазепою написав до Парижа листа. У ньому про гетьмана, зокрема, зазначалося: „Він має великий досвід у політиці й, на відміну від московців, слідкує й знає, що діється в чужоземних країнах“. Тому йому легко вдалося започаткувати активне листування, у тому числі й зашифроване, із своїми сучасниками у столицях Молдови Яссах та Валахії – Бухаресті. Зокрема, у листі І. Мазепи, надісланому Петру І з Батурина 20 жовтня 1693 року, доповідалося про те,

що він вже „учинив особливу посилку до волоського та мультянського володарів (молдовського та, відповідно, валаського. – Т.Р.)“, користуючись тим, що „волоський господар кількаразово відзивався з тим, щоб грецькі купці ходили зі своїми куплями з цих малоросійських країв простим давнім шляхом на Ясси, з доброю надією на свою повну цілість“. За посередництвом ніжинського купця Сави Олеферова, „з огляду на польських комендантів, котрі перебувають у Немирові й Сороках і котрі стежать за всілякими діями – як зазначав сам І. Мазепа – посилати мені й писати явно до тих володарів не можна“, український гетьман вийшов спочатку на тодішнього молдовського господаря Константина Кантемира, а, згодом, – і на валаського лідера К. Бринковяну, з якими зав'язалося тривале таємне листування.

Тогочасна Молдова, розташована на шляху активного дипломатичного та культурно-духовного спілкування гетьманської України з Південно-Східною Європою та Близьким Сходом, при всій її контрольованості з боку Туреччини, не могла залишитися осторонь від цього процесу. Так, посланець молдовського господаря українського походження Іван Білевич ще у листопаді 1690 – березні 1691 року, прямуючи до Москви та у зворотному напрямі, детально обговорював з гетьманом України можливі шляхи спільного протистояння турецько-татарському натиску. Водночас, у зазначеному вище листі І. Мазепа уточнювалося, що „волоський господар відпустив того згаданого посильного (Саву Олеферова. – Т.Р.) до мене і прислав через нього запечатаний склад слів, писаний цифрами, з якого я зрозумів, що він, володар, бажає мати зі мною пересилки і не простим письмом, а щоб списуватися з ним тими цифрами“.

Слід підкреслити, що з боку молдовського та валаського господарів таємне листування здійснювалося, як правило, через довірених посильних і містило цінну інформацію щодо військових дій Османської імперії та планів підпорядкованих їй кримських татар. Це було особливо важливим для І. Мазепи як гетьмана України, доля якої багато в чому залежала від військово-політичних намірів Туреччини. Яскравим прикладом цього може слугувати лист І. Мазепи, надісланий ним Петру I з Батурина 26 листопада 1696 року, в якому детально інформувалося про повернення з Ясс його посланців, які розповіли, що „у волоського господаря є певна відомість, що кримський хан наказав усім кримським та білгородським ордам, усякому готуватися й приспособлятися у теперішній військовий похід на нинішню зиму у... богохраниму державу Малу Росію“.

Активне використання І. Мазепою можливостей молдовських, болгарських та сербських кур'єрів, які в Європі не викликали підозри чисельних російських агентів, тривало багато років. Так, молдовський посильний забезпечував таємне листування між українським гетьманом та княгинією Ганною Дольською (*див. фото 7*) – першою дружиною князя М. Вишневецького, яка була рідною тіткою польського короля С. Лещинського (1677–1766). Вона, у свою чергу, підтримувала зв'язки з королем, що напередодні історичного виступу І. Мазепи восени 1708 року мало для гетьмана велике значення. У шифрованому листі княгині Г. Дольської, одержаному І. Мазепою в Києві 16 вересня 1707 року, був укладений також лист від С. Лещинського, в якому король обіцяв „прийняти козаків по-батьківськи та задовольнити їх бажання“. „Княгиня Дольська надіслала мені через одного волоха

сей лист, зашивши його у шапку посланцеві“, – такими словами одного жовтневого вечора гетьман повідомляв своєму генеральному писареві П. Орлику про отриману кореспонденцію з Польщі. У ній С. Лещинський викладав свої пропозиції щодо можливих майбутніх політичних взаємостосунків, спрямованих проти Росії. Переговори були завершені на початку 1708 року укладенням формальної угоди між гетьманом І. Мазепою і королем С. Лещинським.

Безперечно, ця небезпечна гра могла мати непередбачені наслідки для І. Мазепи. Доленосний випадок стався 1708 року (тобто напередодні переходу українського гетьмана на бік Карла XII та С. Лещинського). До нього певною мірою мали стосунок також події, що відбувалися у Молдові. Їх свого часу детально описав М. Костомаров: „Появився знову донощик, – пише він, – що довів про намір Мазепи зрадити царю: це був новохрещений рейтар Мирон, який визволився з турецької неволі. Прибувши до Києва, він дав знати, кому треба, що в Яссах він бачився з тутешнім мешканцем Василем Дрозденком; цей Дрозденко був сином колишнього брацлавського полковника Дрозда – завзятого Дорошенківського суперечника, якого Дорошенко, взявши у полон, звелів розстріляти. Дрозденко сказав Миронові: „Торік я був у Польщі коло короля Станіслава, саме тоді, коли туди прибув бусурманський посланець. Якраз того самого часу приїхав якийсь чернець до короля з листом від гетьмана Мазепи. Лист перечитано при бусурманському посланцеві; у листі, казали, було обіцяно, що козацьке військо, вкупі з польським та кримськими татарами, воюватиме проти царського війська. Донощика з Києва відрядили у посольський приказ (тобто, до Москви. – Т.Р.). Мирон говорив там, що Дрозденко звелів йому довести це

до царя заради єдиної православної віри і заради того, що його батько був брацлавським полковником під московською державою. У Москві доносу не повірили, і цар утішав гетьмана ласкавою грамотою. Уряд так віднісся до доносу, бо не вірив, навчений вже попереднім доносом на Мазепу; а, тим часом, ми бачимо, що звістка Дрозда була правдива і відносилася саме до посилки Мазепою до Станіслава болгарського або сербського экс-архієрея“.

Характерним також є те, що стосунки між І. Мазепою та господарями сусідньої Молдови виявилися настільки довірливими, що останні, через часту їх примусову зміну за вказівками турецького султана, або самі просили політичного притулку в Україні, або робили це для своїх близьких представників та родичів. Наприклад, восени 1696 року з Ясс до Батурина повернувся не тільки особистий посильний гетьмана на молдовсько-валаському напрямі Петро Волошин, але й, як писав сам І. Мазепа, „значний тамтешній чоловік на ім'я Іван Драгинич, котрий у минулому часі кілька років тому був намісником господаря Дуки (Костянтина Дуки. – Т.Р.) на тому боці Дніпра в місті Немирові, бо в ту пору володар володів цією стороною від турецького султана“. У тому ж листі український гетьман повідомляв царю, що „згаданого Івана Драгинича залишаємо при собі в Батурині, бо він бажає жити тут, у Малій Росії, бажаючи забрати сюди з Волоської землі свою дружину й дітей... Ще є тут у нас чоловік, котрий прибув з ними – Петром Волошиним та Іваном Драгиничем, породи малоросійської, який має там, у Ясах, дружину і дітей, якого волоський господар спеціально виправив з ними, наказавши, щоб той чоловік подав циферну азбуку того володаря, якою він, володар (Антіох Кантемир – роки правління 1695–1700, 1705–1707. – Т.Р.), бажає

чинити зі мною таємні обсилки, і того чоловіка я біля себе затримаю...“.

Натомість К. Бринковяну, наприклад, у 1697 році через свого посла Д. Корбя у Варшаві (де І. Мазепа мав традиційно міцні зв'язки як колишній вихованець польської столиці та службовець короля) звернувся до офіційного представника Росії у столиці Речі Посполитої А. Нікітіна стосовно можливого створення такого союзу. Це ж завдання Д. Корбя виконував і при поверненні до Бухареста через місто Чернівці, де місцевому старості – представнику Молдови К. Туркулецю – було запропоновано вийти з-під військового підпорядкування Польщі та приєднатися до перспективних планів православних народів щодо спільного протистояння турецькій експансії. Попередньо зазначимо, що на підтримку чернівецького старости валаський господар виступив і пізніше – 2 серпня 1704 року, коли звернувся з відповідним проханням до тодішнього польського короля Августа II, який перебував у тимчасових союзницьких відносинах з Росією, тобто і з І. Мазепою, проти Короля Швеції Карла XII.

Окрім цього, К. Бринковяну 16 вересня 1697 року офіційно звернувся до східного сусіда з проханням направити проти буджацьких татар, котрі як вірні союзники Османської імперії, завдавали нищівних ударів по сусідніх придунайських князівствах, 2 тисячі піших стрільців та 1 тисячу вершників, серед яких „і козаків“, „оскільки і Валахія, і Молдова були готові воювати за власне визволення з-під турків та протистояти австрійсько-польському тиску“. Готовність Молдови була окремо підтверджена посланцем господаря цього князівства Савою Костянтином, який у травні 1698 року провів тривалі переговори „в Батурині, у резиденції гетьмана України“, після чого відбув до Москви.

Майже через півроку, 10 вересня 1698 року, посланник валаського господаря мав повноваження просити українсько-російської допомоги з метою звільнення від турків гирла Дунаю, для чого він пропонував союзникам „рухатися Канівською дорогою до Молдови силами 4 тис. піших стрільців та 10 тис. вершників, яких було б достатньо“, оскільки була забезпечена і підтримка „Костянтина Туркулеця – старости міста Чернівці та, водночас, керівника... місцевих... молдовських частин з 10 тис. відбірних вершників“. У свою чергу, Валахія зобов'язалася, окрім чисто військової підтримки, надавати спільним українсько-російським збройним силам допомогу провізією – пшеницею, медом, маслом, а також кіньми, биками, вівцями і, навіть, матеріалами для спорудження кораблів.

Прикметно, що, починаючи з моменту підписання 24 жовтня 1698 року Карловіцького перемир'я між Австрією та Польщею з одного боку, та Туреччиною – з іншого, і до перших днів 1700 року склалася виключно сприятлива політично-військово-дипломатична кон'юнктура для консолідації взаємозв'язків між І. Мазепою та К. Бринковяном. Це пояснювалося змінами стратегічного характеру у позиції Росії, до якої на той час була вимушена прислухатися й Україна. Вихід Росії з переговорного процесу зазначених вище впливових європейських сил та проведення у Стамбулі сепаратних російсько-турецьких переговорів, які завершилися підписанням мирного договору від 23 липня 1700 року, стали переконливим сигналом того, що на сході від придунайських князівств постає нова могутня держава, військово-політична сила, з якою, до того ж, їх традиційно пов'язувала єдина православна віра. Все це значною мірою „розв'язало“ руки валаському господареві,

---

який у своїй зовнішній політиці на початку XVIII ст. почав рішуче переорієнтовуватися на схід. Це було доведено, зокрема, всебічною підтримкою К. Бринковяну офіційного представника Петра I – О. Українцева (1641–1708) під час зазначених вище переговорів з турецькою стороною, які завершилися для північно-східного сусіда успішно: Османська імперія погодилася з переходом до Росії Азова та прилеглих територій, а також відмовилася від подальшої сплати нею щорічної данини татарським ханам.

Показовим у плані переорієнтації К. Бринковяну на схід може стати встановлення ним 16 вересня 1697 року дипломатичних відносин з Росією, в чому гетьман України відіграв важливу роль. Так, 3 жовтня того ж року І. Мазепа прийняв посланця валаського господаря Г. Кастріотула, який прямував до Москви, і заздалегідь повідомив Петру I про важливі деталі його офіційної місії, тим самим позитивно посприявши цій події. У подальшому все листування К. Бринковяну з Москвою та на зворотному шляху велося тільки через І. Мазепу, кур'єри якого зустрічалися з валаським господарем та його представниками, як правило, у заміському палаці Могошоая (*див. фото 8*). Зокрема, в особистому листі від 27 березня 1700 року до свого посланця у Москві К. Бринковяну писав про те, що, „починаючи із січня місяця і дотепер писав 5 разів і 4 рази надіслав 6 пакетів листів, отриманих від диякона Думи (О. Українцева зі Стамбула. – Т.Р.), який нас дуже просив передати їх у такому ж вигляді гетьману“. У цьому контексті зауважимо, що в даному листі йдеться лише про короткий тримісячний період початку 1700 року, протягом якого до І. Мазепи потрапили п'ять листів, власноручно написаних К. Бринковяну. Цілком вірогідно, що до 1708 року таких листів було чимало, і вони ще

чекають на українського дослідника. Прикладами цього є низка документів, серед яких – написаний валаським господарем у місті Тирговіште лист від 5 лютого 1707 року, в якому він називає свого українського сучасника Івана Мазепу „світлішим гетьманом Запоріжжя“, а також аналогічне його зашифроване послання від 23 березня 1708 року, тобто за півроку до переходу І. Мазепи на бік Карла XII, що свідчить про повну довіру до першого, надісланого главі російського дипломатичного відомства графу Г. Головініну (1660–1734), де чітко підкреслюється незмінна посередницька роль українського гетьмана та довіра до нього щодо забезпечення стабільного кореспондентського зв'язку Валахії з Росією. Це яскраво відображено у нищенаведеному висловлюванні К. Бринковяну з приводу власних листів: „...яких я надсилаю своєю людиною світлішому пану гетьману, згідно з Вашим попереднім дорученням, не сумніваючись у тому, що він без затримки через своїх людей передасть їх туди, де ви будете знаходитися“.

Безперечно, вся ця кореспонденція, разом з достеменно відомими фактами передачі Костянтиним Бринковяну Іванові Мазепі на знак глибокої поваги до нього щедрих подарунків, коштовностей, вина і, навіть, екзотичних продуктів і суттєвих грошових сум, здійснювалася за участю згаданих вище господарів Молдови. Її територією прямувала відповідна пошта з Бухареста, і саме від українського гетьмана вирішальною мірою залежали якість, стан, оперативність та подальша доля тогочасного листування, призначеного також і для московських високопосадовців. Інтенсивність листування між І. Мазепою та К. Бринковяну, як і посередницька роль гетьмана України у забезпеченні кореспондентського зв'язку між Москвою та Стамбулом ще

раз підтверджують реальну можливість для українського лідера порушувати та обговорювати з валаським господарем будь-які питання. Зокрема й шляхи спонсорства задля видання у переданій до Алепо (*див. фото 9, 10*) у 1706 році К. Бринковяну друкарні вже згаданого вище „Євангелія“ арабською мовою, що відбувалося в рамках широкої матеріально-фінансової підтримки І. Мазепою Православної церкви Близького Сходу. Взимку 1707–1708 років, наприклад, у Бухаресті, на шляху до давніх християнських центрів цього регіону перебував Іполит Вишенський – представник Чернігівського архієпископа Івана Максимовича – який возив до Церкви Святого Гробу в Єрусалимі традиційно багаті подарунки від І. Мазепи. До наших днів збереглися чудові враження І. Вишенського про Бухарест, як „дуже велике місто з гарними палацами“ (*див. фото 11*). Фактично, І. Вишенський повторив шлях, торований багатьма попередніми поколіннями співвітчизників, зокрема паломниками Макарієм та Сільвестром з Новгород-Сіверська, які у 1704 році, через Батурін, з відома І. Мазепи відвідали Святі місця на Близькому Сході, перетинаючи територію придунайських князівств. А Чернігівщина, у свою чергу, протягом 1704–1706 років надавала притулок молдовському духовнику Пахомію, якому І. Максимович подарував книгу „Руно орошенноє“. 1717 року він завершив свій земний шлях у сані архієпископа міста Роман (Молдова) і був похований на території Печерської Лаври.

Про тісні взаємини І. Мазепи з православ'ям Близького Сходу, здійснювані через території Молдови та Валахії, звідки шлях українських посланців продовжувався через Дунай на Південь, свідчить і такий цікавий факт. У червні 1707 року гетьман перевірів, як споруджувалися за його

кошти київські захисні споруди. Їх зводили з чотирма вежами і трьома воротами навколо Печерської Лаври (довжина стіни 1190 м, товщина – до 3 м і висота – 7 м), внаслідок чого перетворили відповідну частину правого берега Дніпра на справжню фортецю. „Тут, як розкопували гору печерську, – пише М. Костомаров, – знайдено було купу старих монет... Антіохійський Патріарх, якому послали їх на показ, назвав їх асирійськими“. Шлях гетьманських кур'єрів до Антіохії та у зворотному напрямі проліг, очевидно, і цього разу перевіреною способом – володіннями двох православних князівств, господарям яких І. Мазепа беззастережно довіряв, обминаючи небезпечні простори Північного та Північно-Західного Причорномор'я, повністю контрольовані кримськими та буджацькими татарами, а також їхнім володарем – ще могутньою на той час Османською імперією.

Все це підтверджує роль придунайських князівств як єднального моста, у тому числі й між церквою у країнах Східної та Південно-Східної Європи й православними віруючими мусульманського простору. За цих умов можна з великою вірогідністю припустити, що під час неодноразових відвідин згаданим вище Антіохійським Патріархом – Алепським Митрополитом Атанасієм – цих країн і відбулися відповідні контакти з гетьманом України, який дав згоду на фінансування видання „Євангелія“ арабською мовою. Поруч з іншими конкретними акціями, спрямованими на підтримку Православної церкви Близького Сходу, яка, починаючи з 1516 року, стогнала під турецьким ярмом (наприклад, Єрусалимській, Александрійській та Антіохійській патріархіям – вважається, що остання була заснована у 38 році н. е. апостолами Петром і Павлом – не дозволялося будувати

храми, видавати духовну літературу, а православним віруючим – вільно жити у мусульманському середовищі), український лідер здійснив те, що увічнило пам'ять про нього назавжди. Забігаючи наперед зазначимо, що міцні зв'язки Мазепи з Єрусалимською церквою (яка, за думкою багатьох віруючих, заснована самим Ісусом Христом) відіграватимуть для нього доленосну роль. Вони глибоко позначилися на завершальному етапі життя гетьмана в молдовському місті Бендери та наступному перепохованні його тіла в церкві Святого Георгія у румунському місті Галац, котра підпорядкувалася Єрусалимській Патріархії. Слід підкреслити, що на початковому етапі свого існування церква ця називалася Єрусалимською, такою залишаючись у народній пам'яті й пізніше. Саме це стало одним з мотивів для прийняття рішення нащадками І. Мазепи поховати його тіло там, виходячи з обставин, які склалися на той момент, а також з усного заповіту гетьмана бути похованим в Єрусалимі.

Величезною була вдячність арабських християн І. Мазепі за неординарний жест підтримки їхнього духовного життя. Її свідчення збереглися дотепер, зокрема й в Румунії – це почуття зафіксовано у вступній частині алепського варіанту „Євангелія“ 1708 року. Так, на 3-й і 4-й сторінках цього раритетного видання, у віршах грецькою та арабською мовами, виокремлюється особиста роль „достойного та високоповажного пана Івана Мазепи... блискучої особистості...“, яка, „відома своєю чистою та святою вірою, надала арабам у подарунок Боже письмо Євангелієм з повною мудрістю душею“. Відповідаючи на запитання про те, „хто подарував нам цю шляхетну книгу“, автори арабських віршів пишуть: „Це – гетьман Іван Мазепа..., який став добре відомим своїм господарюванням у Малій

Русі та який збагатив її віру, підняв її славу, представляє її шляхетність“ (див. фото 12, 13).

Вся робота І. Мазепи щодо перекладу „Євангелія“ арабською мовою та його видання в Алепо здійснювалася з відома та за підтримки валаського господаря.

Безперечно, що антитурецька позиція К. Бринковяну не могла залишатися непомітною в Києві і у Москві. Там добре усвідомлювали, що дії господаря Валахії можуть викликати небезпечні для його життя контрзаходи Стамбула (що повністю справдилося пізніше, у 1714 році, коли валаського господаря, на замовлення турецької влади, було безжально страчено. – Т.Р.).

Саме тому апогеєм співробітництва між Мазепою та Бринковяну можна вважати визначення ще 17 січня 1701 року України місцем можливого політичного притулку для валаського лідера, у випадку виникнення загрози для його життя, а також для прихильно налаштованих аристократів та близьких йому людей. Отже, у своєму листі-відповіді від 1 квітня 1701 року до Петра I К. Бринковяну висловлював щиру вдячність за надану йому спеціальну грамоту, яка підтверджувала готовність прийняти валаського господаря в Україні. Безсумнівно, таке важливе рішення, в принципі, не могло бути затверджене царем без попереднього обговорення з І. Мазепою і без усвідомлення гетьманом відповідальності щодо цього важливого питання міждержавного значення.

Проте тоді ще ніхто, окрім Господа Бога, не знав, що Україна ніколи не стане притулком для К. Бринковяну: він назавжди залишився з рідним народом. 1992 року Костянтин Бринковяну канонізований за свою добродійність на православній ниві як святий мученик Румунської Православної церкви.

Що ж до Івана Мазепи, то історична доля склалася так, що румунська земля прийняла його останки назавжди, а мешканці цієї країни зберігають вдячну пам'ять про українського гетьмана протягом трьохсот років, – до наших днів, незважаючи на складні історичні умови, всупереч оголошенню анафеми славному сину українського народу Російською Православною церквою.

II. Молдовський період життя Івана Мазепи, його смерть у 1709 році та поховання під Бендерами

У даному розділі роботи автор ставить своєю головною метою опрацювання нововиявлених і маловідомих в Україні джерел, насамперед молдовського та румунського походження, пов'язаних з коротким, на жаль, бендерським періодом життя славного гетьмана України та його смертю 2 жовтня 1709 року, систематизацію існуючих даних, а також уточнення деяких історичних подій.

Приємно відзначити той факт, що як вітчизняні історики, так і зарубіжні фахівці протягом значного періоду часу, особливо за роки незалежності України, зробили надзвичайно багато для більш повного, кваліфікованого і коректного висвітлення закордонного періоду життя і передчасної кончини І. Мазепи. Водночас, залишилося ще багато не вивчених ґрунтовно проблем і нерозкритих аспектів. Це і спонукало автора до нових пошуків та наукових розвідок як у Молдові, так і на території Румунії, покликаних сприяти остаточній реабілітації постаті Мазепи, (зокрема і за кордоном) та відтворенню правдивого образу видатного українського гетьмана.

Насамперед слід підкреслити, що І. Мазепа ще з часів навчання в Києво-Могилянській Академії та колеґії єзуїтів у Варшаві чимало дізнався про могутню на той

час Бендерську фортецю і про місто з такою назвою у нижній частині Дністра, по сусідству з Україною. Згодом, протягом 1656–1659 років, в Європі він досконало вивчив артилерійську справу як спосіб відвоювання фортечних укріплень. Ставши гетьманом Лівобережної України, І. Мазепа декілька разів – у 1692 та 1693 роках – разом із білоцерківським полковником С. Палієм (н. у 40-х рр. XVII ст. – 1710), збирався захопити Бендерську фортецю, яка для тогочасної Османської імперії була важливим форпостом у підвасальній їй Молдові.

Проте Бендерам з околицями, виникнення та історію яких деякі історики пов'язують з іменем впливового князя Галицької Русі Данила (1201–1264), а також генуезькими торговцями та з Османською Портою, судилося відіграти для І. Мазепа доленосу роль: тут український гетьман провів останній період життя аж до своєї трагічної кончини.

Іван Мазепа до останнього моменту свого гетьманування уважно слідкував за тим, що відбувалося в Бендерах, та у всьому сусідньому з Україною регіоні. Це допомагало йому чудово орієнтуватися у тогочасних політичних та військових подіях. Із наданням Бендерам на початку XVIII століття статусу резиденції турецького сераскира (губернатора. – Т.Р.), після її перенесення з Бабадага (розташованого на території добруджської частини нинішньої Румунії. – Т.Р.), місто перетворилося на центр політичного, дипломатичного, військового та торговельно-економічного життя, ставши головним сторожовим постом на неспокійному північному кордоні Османської імперії. Як справедливо зазначає у своєму дослідженні історії Бендер Г. Аствацатуров, „багатодосвідчений сераскир Юсуф-паша, прибувши до своєї нової резиденції у Бенде-

рах, розпочав не тільки перебудову фортеці, а й відновив попередні дипломатичні контакти, а також почав шукати нових. Слабкість центральної султанської влади змушувала зацікавлених політиків з різних країн виходити на пряму до всемогутніх турецьких намісників. Особливу активність виявляли польські та шведські дипломати, зацікавлені у загостренні російсько-турецьких відносин. Восени 1707 року розпочалося поживлене турецько-шведське дипломатичне листування. На початку травня 1708 року ставленик Карла XII, польський король С. Лещинський посилав у Бендери до Юсуф-паші коронного кухмістера Станіслава Тарло“. Від нього присутній у Бендерах посланець І. Мазепи „довідався докладно, що прихильник Станіслава Лещинського, пан Тарло, домагався через сераскира у Бендерах, щоб Порта дала для заповоги хоч трохи орди“. „Поруч із шведами та поляками, – уточнює важливу для нас інформацію Г. Аствацатуров, – своїх гінців став направляти і український гетьман І. С. Мазепа“. А це свідчить, з одного боку, про високу ступінь незалежності його зовнішньої політики від Москви, а з іншого – про безмежне бажання домагатися самостійності України. „Обережний козацький ватажок, – продовжує автор дослідження про Бендерську фортецю, – діяв точніше, і тривалий час помічникам Петра I залишалася незрозумілою місія у Бендерах довіреної особи Мазепи, грека Згури, надісланого до сераскира-паші Сілістрійського (до 1700 року Бендери підпорядкувалися Сілістрійському (нинішня Болгарія) сераскиру. – Т.Р.) з компліментами та взаємним подарунком і зі словесними виправданнями за нанесені образи (попередніх походів. – Т.Р.) Білгородській орді“. Проте М. Костомаров уточнює, що Згура став провокувати Мазепу, закликаючи відкрито зрадити царя

та перейти на бік Польщі. Зважаючи на вищесказане, видатний український історик наступним чином описав цю делікатну ситуацію, про яку досвідченому гетьманові було заздалегідь відомо: „Пан Тарло писав червня 9-го (1708 року – Т.Р.) лист до гетьмана, яким намовляв його пристати до шведського короля та Станіслава Лещинського та іменем обох королів запевняв, що військо запорозьке й увесь український народ залишиться при всіх своїх давніх правах і вольностях із наданням нових, аби тільки гетьман, визволившись з-під влади тирана, повернувся до свого споконвічного державця і загальної матери – Речі Посполитої“. При всьому тому, що І. Мазепа потайно давно плекав такі плани, знаючи про подвійну та провокаційну роль Тарла, „відрядив цей лист до Головкина і питає, як йому поступити. Цар звелів гетьманові, щоб відповів Тарлові як йому завгодно“, очевидно, ще раз перевіряючи відданість І. Мазепи інтересам Москви. За таких умов український гетьман вкотре повівся мудро. „Тоді Мазепа, – продовжує М. Костомаров, – відповідав Тарлові 23 липня (1708 року – Т.Р.), що годі його, гетьмана, відвертати від вірності своєму цареві та, й до того ж, і український народ ніколи не погодиться об'єднатися з поляками, зазнавши від них силу лиха“, приховуючи таким чином справжні плани щодо майбутнього військово-політичного союзу із Швецією та Польщею.

Цікавим є і те, що відразу ж після свого сміливого воєнно-політичного виступу в жовтні 1708 року, І. Мазепа відрядив до Юсуфа-паші у Бендери свого посильного з розлогим, на восьми сторінках листом, в якому детально пояснював причини свого переходу на бік шведського короля.

Таким чином, турецька сторона в цілому і намісник Стамбула у Бендерах зокрема, добре знали про події,

---

пов'язані з історичним вибором І. Мазепи у 1708 році, більш того, уважно слідкували за діями українського гетьмана протягом першої половини 1709 року. Тому його звернення до турецьких властей після доленосної Полтавської битви дати згоду на поселення разом з Карлом XII, у Бендерах не було неочікуваною новиною ні для Османської імперії, ні для Бендерського сераскира, ні для тодішнього господаря Молдови Міхая Раковіце. Слід зазначити, що Бендери, як місце можливого політичного притулку, виникли та фігурували у планах Івана Мазепи відразу після Полтави. Але одержати прихисток у Молдові разом зі своїми старшиною та козаками, і поселитися у Бендерах та на його околицях (*див. фото 14*) виявилось зовсім непросто.

Так, у червні 1709 року ініціатива щодо спільного невідкладного пересування до турецького кордону, тобто у південно-західному напрямі, належала І. Мазепі, який почав переконувати Карла XII в тому, що це єдиний правильний шлях відразу після усвідомлення масштабності катастрофи, невивірності ситуації, що склалася, та, враховуючи вкрай небезпечні наслідки подальшого перебування у повністю контрольованому царем регіоні України. Безперечно, на користь обрання І. Мазепою саме Бендер як місця свого майбутнього перебування спрацювало декілька чинників. З одного боку, прямувати на Крим, як один з варіантів, було небезпечно через участь І. Мазепи всього десять років тому в походах проти кримських татар, разом з Петром I, чого в Криму йому могли б не простити. З іншого – гетьман підтримував до недавнього часу активні політичні та дипломатичні відносини як з бендерським сераскиром Юсуф-пашею, так і з молдовським господарем Михаєм Раковіце, ще й

реально володів ситуацією в Бендерах і околицях з часів попередніх походів на південь разом із С. Палієм.

Важливим чинником виявилось й те, що у своєму війську І. Мазепа мав чимало вихідців з Молдови, що в його критичній ситуації набувало і практичного значення. Ці представники могли б надавати гетьману конкретну допомогу в розміщенні козацького війська на території сусідньої та православної Молдови, що пізніше виправдалося і стало реальністю.

За тих обставин І. Мазепа згадав і про свого попереднього листа до провідного московського дипломата Г. Головкина (з 1709 р. – першого державного канцлера Російської імперії), в якому не переставав хвалити миргородського полковника Данила Апостола (син гадяцького та миргородського полковника молдовського походження Павла Апостола за часів Богдана Хмельницького, гетьман України у 1727–1734 роках, батько Петра Апостола – російського вченого. – Т.Р.), який зберіг міцні родинні зв'язки в Молдові, зокрема на рівні господаря молдовського князівства. У цьому листі І. Мазепа, зокрема, писав: „Названий полковник Данило Апостол – волоської породи. У війську він відомий своєю хоробрістю та серед усіх полковників є найбільш давнім, він також заслужив довіру та любов всього війська, особливо з боку бойових полків; генеральний обозний Ломіковський та генеральний суддя Чукевич, а також прилуцький полковник є його сватами; лубенський полковник є його дідом; ніжинський полковник – кумом, а всі решта полковники та важливі персони є його близькими родичами або підтримують з ним тісні дружні зв'язки“. Все це разом взяте суттєво вплинуло на остаточне рішення Івана Мазепи, який повідомляв Карлу XII, що „на п'ятий день ми вже будемо по той бік кордону і будемо безпечні“.

Тут хотілося б привернути увагу до факту, який матиме велике значення під час перебування у подальшому українського гетьмана в Бендерах, а також після його смерті: при переправі через Дніпро на Переволочній він встиг забрати із собою як власні, так і гетьманські цінності, гроші, коштовне каміння, дорогий посуд, у тому числі й два барила з червонцями. Як зазначав О. Субтельний, завдяки щедрим дарам від царя Мазепа за часи свого 21-річного гетьманування накопичив близько 20 тисяч маєтків і став одним із найбагатших феодалів Європи.

Рішучість дій Мазепа, який у відносно спокійній обстановці встиг перекинути на правий беріг Дніпра військо, що його супроводжувало, членів сімей багатьох козаків та їхнє майно, остаточно переконали і Карла XII прямувати до Бендер. В останній момент король залишив основну частину своєї армії під відповідальністю генерала Левенгафта, котрий незабаром потрапив у полон до Петра I, який переслідував втікачів. Цар, дізнавшись від шведських полонених, які після жорстоких допитів були страчені на місці або відправлені на заслання до далекого Сибіру, що гетьман і король прямують до Бендер, навздогін за ними одразу ж відправив чотири полки вершників на чолі з генерал-майором Г. Волконським та бригадиром Г. Кропотовим. І тільки той щасливий випадок, що переслідувачі рушили навздогін з певним запізненням, і, на відміну від І. Мазепа, не знали особливостей пересування по безмежному, рівному і одноманітному причорноморському степу, врятувало протягом перших днів пересування українське та залишки шведського війська від тотального погрому. У втопаному копитами тисяч коней і ще більшою кількістю піших військових і мирних людей, їхніх прибічників та членів їх сімей сухого

степу, під яскравими променями байдужого до людського горя сонця та за умов майже цілковитої відсутності питної води й належного харчування, ситуацію врятували, думається, лише авторитет великого українського гетьмана та досконале знання ним особливостей південного степу.

Бендери чіткіше стали фігурувати як кінцева точка форсованого переходу І. Мазепи та Карла XII у повідомленні очаківського Абдурахман-паші султану та бендерському сераскиру після спільного звернення гетьмана і короля до турецьких властей у місто Очаків з проханням посприяти переправі через ріку Південний Буг. Проте, технічна допомога від турків, які лише після дводенних переговорів та двох тисяч дукатів погодилися забезпечити біженців п'ятьма суднами, виявилася недостатньою для оперативної переправи через Буг. Тим часом, як повідомляє сучасник цих подій, молдовський літописець Ніколає Костін (1660–1712), „...догнали московські гонці козаків і молдаван та багатьох повбивали або спіймали і чимало добра у них позабирали... А вершники запорозьких козаків, які перейшли на бік шведського короля, разом з частиною молдован, які знаходилися у нього на службі за платню, коли побачили, що не можуть переправитися через Буг та, боячись гінців, поспрямували до Криму полем між Дніпром і Бугом і з великими труднощами... повернулися до свого господаря“.

Інший відомий літописець тогочасної Молдови, також сучасник відповідних подій – Іон Некульче (1672–1745), додав до попереднього повідомлення наступне: „Мазепа, знаючи порядок на місцевості, переправився через Дніпро і Буг біля Очакова разом з однією тисячею вершників: молдованами, шведами та козаками“. Відтоді, додає румунський історик Іон Ністор, описуючи згадані вище

події, смуга мілини посередині гирла Бугу, яку першими виявили молдовани та через яку всі успішно перебралися на протилежний берег, отримала назву „волооська коса“.

Нарешті, 6–8 липня 1709 року І. Мазепа та Карл XII переправилися через Буг і опинилися у більш безпечних для них турецьких на той час володіннях очаківського Абдурахман-паші. 11 липня того ж року вони отримали позитивну відповідь від бендерського сераскира, який підтвердив свою згоду на розміщення переселенців навколо місцевої фортеці. Сераскир заспокоював короля та гетьмана та запрошував їх у Бендери. Він також прислав біженцям різні корисні речі, у тому числі намети. 21 липня 1709 року біженці добралися до Дністра, на правому березі якого сіяла на літньому сонці могутня Бендерська фортеця (*див. фото 15*). Цей факт достеменно задокументовано літописцем Н. Костіном, який писав, що „після того, як король перетнув Очаків, він продовжив свій шлях до Бендер і там розмістився разом з козацьким гетьманом Мазепою та з іншими полковниками“.

Але спочатку всі вони тимчасово зупинилися на лівому березі Дністра, в районі нинішніх Паркан – околиці міста Тирасполь, щоб належним чином підготуватися до офіційної зустрічі з сераскиром. Історик XIX ст. Ф. Лагус, який уважно прослідкував весь шлях Мазепа та Карла XII, починаючи від Полтави і до самої Варниці (назва цього населеного пункту на Дністрі у перекладі означає Вапнярка. – Т.Р.), писав про те, що з 21-го по 23-тє липня 1709 року тимчасовий табір обох лідерів був розташований на березі Дністра, з протилежної сторони від річки Ботна (*див. фото 16*). Українське та шведське війська відпочили після виснажливого перетину значної відстані степом, привели себе у порядок і лише після цього перетнули Дністер.

Тим часом Юсуф-паша за наказом султана підготував для гостей постійний військовий табір. Їхню урочисту зустріч Ф. Лагус описав так: „Коли король зрушив до Бендер, сераскир з великою кількістю вершників та піших зустрів його на половині дороги, оголосив про повеління султана та запросив Карла до задалегідь приготовленого місця розміщення... Коли король з військом підійшли до ріки і було видно фортецю, то заgrimів залп з 36-ти гармат, які стояли на валах. Яничари вишикувалися двома рядами до самого королівського намету, який своїми розмірами та розкішшю перевершував всі згадані раніше“.

Через Дністер була налагоджена безперервна доставка зброї та всього необхідного, і вже 1 серпня 1709 року І. Мазепа та Карл XII остаточно зупинилися на правому березі Дністра.

Щодо чисельності козаків, які подалися за гетьманом, то Орест Субтельний уточнює, що „за Мазепою до Бендер пішли близько 50 провідних представників старшини, майже 500 козаків із Гетьманщини та понад 4 тис. запорожців“. У зв'язку з цим, певною мірою був правий М. Костомаров, коли зазначав про „жмень козаків, які 1709 року вкупі з Мазепою утекли до Бендер“. На жаль, переважна частина українців так і не підтримала гетьмана, який поставив собі шляхетну та величну мету – відвоювання незалежності України. Якби український народ масово підтримав Мазепу, він, безперечно, виграв би розпочату справу.

У цьому контексті яскраве порівняння, на нашу думку, в 1933 році зробив український політичний емігрант у Румунії В. Трепке, співставляючи період, що настав для України після поразки Мазепи та Карла XII під Полтавою, із ситуацією, яка склалася щодо державної незалежності

після невдалих визвольних змагань 1918–1920 рр., названою ним „другою Полтавою“. В. Трепке вказував на схожість політичного аспекту зазначених вище періодів: „Тоді – байдужість народних мас і роз’єднаність та особиста або групова амбіція української старшини, тодішніх верховодів ладу на Україні; тепер – партійна та групова боротьба між собою провідних кіл (головно, політичних партій) української нації... І. Мазепу, людину широкої освіти і західноєвропейського виховання, далеко ліпше і з далеко більшою зацікавленістю розуміли „європейці“. Але не могли його зрозуміти й належно оцінити свої, яким „євразійська“ культура московського походження не давала змоги звернути увагу на того, якому історія призначила роль „українського Вашингтона“, якби доля була б ласкавіша і не стала би йому на перешкоді“.

Повернімося однак до ситуації навколо І. Мазепи у Бендерах влітку 1709 року. Здавалося б, що з перетином Дністра та розташуванням у підвасальній Османській імперії Молдові гетьман був у цілковитій безпеці. Проте ситуація виявилася не такою простою. Новоприбулим у Бендерах відразу сповістили, що російський цар через свого посла П. А. Толстого (1645–1729) двічі – 10 та 27 липня 1709 року – просив падишаха не приймати під свою протекцію „зрадника Мазепу“, а видати його Москві. За сприяння у цьому великому муфтію навіть пропонувалося 300 тис. талерів. Про це ж саме, правда, додавши низку поступок військово-політичного характеру (відмова від захоплених Швецією територій, на які претендувала Росія, визнання Августа II королем Польщі тощо), було доведено і до відома Карла XII у самих Бендерах. Але, як справедливо зазначав у свій час В. Луців, шведський король все це відкинув, а вимога царя видати союзника –

І. Мазепу викликала в нього особливе обурення. Як падишах, так і шведський король, що робить їм честь, рішуче відмовилися від запропонованих російським царем умов і навіть гадки не мали видати гетьмана в його руки. Турки „його не видали, але сильно охоронили як також заради ліпшої вигоди та кращої безпеки дозволили в'їхати в Бендери та дали добре мешкання, котрого він також дуже потребував у своєму непевному і важкому стані, поважнім віці і хворобі, так що навіть сумнівалися, чи він з цього виживе“.

Варто окремо зазначити, що перебування Івана Мазепи та Карла XII у Бендерах вкрай загостило російсько-турецькі відносини. Зі свого боку, Росія вважала можливим примирення між двома сторонами лише після видачі їй „зрадника Мазепи“, а по його смерті – видачу „трупа заклятого Мазепи або однієї його злощасної голови“. Відомо, наприклад, що Петро I, інструктуючи Г. Волконського та Г. Кропотова ще на Перевалочній, наполягав на тому, щоб піймати І. Мазепу будь-якою ціною, закувати та привести його для страти за особистою царевою участю.

При всьому цьому, стараннями самих козаків та за посильним сприянням як турецьких, так і молдовських властей І. Мазепа досить швидко облаштувався.

Існують дві версії щодо місця його поселення. Першу безспідставно підтримує О. Субтельний, котрий наводить як аргумент кволий фізичний стан літнього гетьмана – „через слабе здоров'я, Мазепа зупинився в місті, де був кращий догляд“. Безперечно, неприємні звістки про багаторазові спроби царя дістати живого або мертвого гетьмана, усвідомлення провалу планів щодо здобуття незалежності України та розвіяні надії, відрив від Батьківщини, втрата основної частини майна, повідомлення про масові страти

його прихильників в Україні, неготовність турецької сторони або будь-якої іншої закордонної військово-політичної сили невідкладно виступити на його захист та допомогти звільнити рідні землі від царського ярма – все це вкрай негативно вплинуло на фізичне здоров'я та загальний морально-психологічний стан вже немолодого І. Мазепи. Його життєва сила, надірвана чисельними лихими подіями, що відбулися після Полтави, поступово згасала. До того ж, добре знаючи про схильність деяких тогочасних представників владних структур Османської імперії до отримання грошових винагород, гетьман переживав, що хто-небудь з них зрештою видасть його цареві. Це ще більш негативно впливало на стан його здоров'я. Тому, прибувши до Бендер, І. Мазепа вже майже не вставав з ліжка, потребуючи посиленого медичного догляду.

Давній знайомий по дипломатичній кореспонденції, сераскир Юсуф-паша, що робить йому честь, ласкаво привітав гетьмана та повідомив про те, що падишах звелів доглядати його. Можливо, саме це відіграло вирішальну роль в розміщенні І. Мазепи не у незахищеному від літньої спеки наметі, а у добротному будинку в самому місті. Принаймні, є підстави погодитися із твердженням О. Субтельного про те, що „Мазепа залишився у місті, у невеликому скромному помешканні“. Така версія, безперечно, має право на існування. Тому з іменем І. Мазепи у Бендерах слушно пов'язуються і цікаві спостереження, які були зроблені В. Трепке 1932 року під час спеціального виїзду на завдання Українського Наукового Інституту у Варшаві до цього міста. На тодішній вулиці Аккерманській науковець виявив старовинний будинок, пов'язаний з молдовським періодом життя І. Мазепи. „Будинок цей, – писав В. Трепке за підсумками своїх

досліджень, – зветься „Мазепин Дім“. Незважаючи на те, що у Бендерах 30-х років минулого століття українському вченому ніхто вже не міг достеменно підтвердити факт проживання І. Мазепи у відповідному будинку, саме збереження протягом понад 200 років народною пам'яттю цінної інформації про українського гетьмана багато про що свідчить. „Будинок, що його звать тепер „Мазепиним“, який був одним з найбільших та найсолідніших в Бендерах того часу, – продовжує В. Трепке, – був, безумовно, або якоюсь офіційною інституцією (скажімо, комендатурою) турецької влади, або місцем осідку самого бендерського паші (військового генерал-губернатора). Отже ясно, – підсумовує український учасник експедиції, – що там мушили бувати і Гетьман Мазепа, й король Карл XII“.

Друга версія щодо місця поселення І. Мазепи обґрунтовує варіант про те, що свій табір він відразу розташував поблизу села Варниця – на півночі від Бендерської фортеці (див. *фото 17*). Пізніше, після чергового сильного розливу Дністра, там розташував свій остаточний табір і Карл XII, називаючи його „Новим Стокгольмом“. Навколо них, окрім власне українців, шведів та поляків, розмістилися і молдовани, які супроводжували гетьмана та короля і не могли покинути службу. На тому місці ще 1932 року згаданий вище доктор В. Трепке побачив споруджений спільними зусиллями „румунського уряду та шведського посольства невеликий пам'ятник-обеліск з написом „Carolus XII Rex Suediae“... Нижче від нього, над самим майже берегом Дністра, стоять розкинені трикутником три криниці, які звичайно можна було ще донедавна побачити в Україні: з дерев'яною цямриною та журавлем. Ті криниці зуться „Мазепиними“. Місцеві люди й дотепер беруть із них воду. Вони мали бути викопані козаками

Гетьмана на спогад його душі та на його пам'ять по його смерті“.

Але не можна виключити і третю, комбіновану версію розміщення та перебування І. Мазепи у Бендерах. Вона випливає з документальних спостережень В. Трепке, який припускав, що „коли Гетьман серйозно захворів, то не міг залишатися в таборовому шатрі. Дуже можливо, що він, хворий, користувався гостинністю в тому будинкові, а може там навіть і помер. У будь-якому разі, той факт, що назва „Мазепиного дому“ не зникла з пам'яті місцевого населення, навіть внаслідок столітнього панування над Бендерами російської влади, ясно показує, що той будинок тісно пов'язаний з іменем Гетьмана І. Мазепи“. З посиланням на Барділі, український дослідник В. Луців писав, що гетьманові турки, „...заради ліпшої вигоди та кращої безпеки, дозволили в'їхати в Бендери та дали добре мешкання, котрого він так дуже потребував у своєму непевному і важкому стані, поважному віці й хворобі...“.

Вже згадувалося, що значну роль в облаштуванні вимушених переселенців з України відіграли сусідні молдовани. У зв'язку з їх постійною присутністю в оточенні гетьмана слід підкреслити, що специфіка традиційно добрих відносин між козаками та молдованами була визначена, з одного боку, регіональним геополітичним контекстом та особливостями історії їхнього тривалого військово-політичного співробітництва, а з іншого – єдиною православною вірою, яка протягом вже другого тисячоліття об'єднує два дружні народи-сусіди. При цьому регіональний геополітичний контекст тривалий час не був вигідним для українців та молдован, оскільки території їх проживання у середні віки перебували на перехресті агресивних інтересів чотирьох великих

сил – Польщі, Туреччини, Росії, а пізніше й Австрії. Як справедливо зазначає сучасний історик з міста Сучава (Румунія) Ф. Пінтеску, „вступ молдован до війська Богдана Хмельницького та Івана Мазепи не був просто випадковою грою, а визначався особливо тим, що багато молдован поселилися на козацьких землях за сто років раніше“. Наводячи у цьому плані багатий документальний матеріал, який суттєво доповнює попередні наукові публікації з даного питання, Ф. Пінтеску підсумовує таким твердженням: „Приклад „клану“ Данила Апостола, думаємо, показово ілюструє військове, політичне та соціальне просування румунського елемента у козацькому середовищі“. Інший сучасний румунський історик А. Лешку у виданій 2005 року документальній, написаній на основі румунських, українських, російських та молдовських джерел вельми цікавій науковій праці „Румуни в російській імперській армії“, наводить багато фактів тісного співробітництва між козаками та молдованами, у тому числі за часів гетьманування І. Мазепи. Зокрема, він пише про те, що кожного вельможного вихідця з Молдови або Валахії, який з тих або інших причин переселявся на українські землі, супроводжувала достатньо чисельна кількість його підлеглих та прихильників – до 1 тис. осіб. Вони засновували нові населені пункти і поступали на військову службу до українських гетьманів. У 1706 році, наприклад, з Молдови емігрував вже згадуваний начальник дубосарського військового підрозділу Григорій Іваненко, „який отримав від Великого Гетьмана України Мазепи згоду на те, щоб розміститися у селі Бурки у Чигиринській околиці та заселити його молдованами з придністровського регіону. Влітку 1708 року, згідно з наказом І. Мазепи, Г. Іваненко був призначений брацлавським полковником,

---

одночасно отримавши дозвіл зараховувати до складу свого підрозділу вихідців з Молдови. Тоді ж з Молдови до України переїхали брати Антон та Василь Танські, перший з яких став з часом київським, а пізніше – білоцерківським полковником“.

Акцентуємо увагу на даному аспекті тому, що це виявилось дуже корисним для мазепинців та їхніх сімей, насамперед старшини та наблжених до І. Мазепи осіб, при їх облаштуванні на території сусідньої Молдови у 1709 році. У зв'язку з цим молдовський літописець Н. Костін подає цінну, на наш погляд, інформацію щодо порядку та місця розташування української верхівки. 12 серпня 1709 року, пише він, гетьманські полковники, посилаючись на їх православну віру, „звернулися до короля та Мазепи з проханням, дати їм, їх дружинам та дітям дозвіл виїхати до Ясс, а ними були: генеральний обозний Іван Ломіковський з усіма своїми синовіями, генеральний писар Пилип Орлик з усіма канцеляристами, які виявилися корисними козацькому війську, прилуцький полковник Дмитро Горленко та інші полковники... Та віддав їм Михайл-воде хороші квартири у Ясах, розміщуючи всіх у боярських дворах“. Коментуючи цей факт, румунський історик І. Ністор свого часу підкреслював, що „дружня зустріч була забезпечена полковникам Мазепи в Яссах завдяки їх родинним зв'язкам з Данилом Апостолом“. Н. Костін також зафіксував маловідомий факт того часу про те, що при пересування частини мазепинців до міста Сучави для аналогічного розквартирування на них несподівано напали вищезгадані підрозділи царських переслідувачів, і українців врятувала їхня мужність та вміння захищатися, а також допомога, надана місцевими молдованами, які вважали своїм обов'язком піти на зустріч православним

сусідам-козакам, що опинилися у скрутній ситуації. За надану допомогу без попереднього погодження з турецькими суверенами, господар Молдови М. Раковіце, як пише літописець, навіть втратив свою посаду.

З іншого боку, слід зазначити, що однією з причин роз'єднання у середовищі мазепинців, зокрема поспішного переїзду її певної частини до Ясс, був конфлікт, що виник з огляду на стан здоров'я І. Мазепи між П. Орликом, який бачив себе майбутнім володарем булави, та племінником гетьмана А. Войнаровським (р. н. невід. – 1740), котрий вважав себе законним спадкоємцем влади. Пізніше П. Орлик писав про те, що „...Войнаровський за наказом його, Мазепи, не лише образив мене, але й на життя моє важив... І через те я змушений був від нього поїхати до Ясс“. З ним до столиці Молдови вирушили в основному прихильники використання потенціалу тодішнього господаря для примирення з російським царем та повернення в Україну, що, у свою чергу, надало І. Мазепі привід звинуватити їх у поразництві.

Незважаючи на гостинність молдовської сторони, незначна частина нестійких біженців перейшла Дністер і повернулася в Україну, сподіваючись на помилування з боку царської влади. У цьому вони, як доводять існуючі дослідження, фатально прораховалися.

Зазначимо принагідно, що протягом літа-осені 1709 року існувала і зворотна тенденція: чимала частина мешканців України, яка на собі відчула наслідки антимазепинської політики царської влади, поспішала слідом за гетьманом до Молдови, поповнюючи ряди переселенців.

У цьому плані цікавим є той факт, що невелика група українських козаків з часом дісталася Бухареста, де тимчасово була розміщена при відомому шпиталі Кольця. За

існуючими даними, які вимагають додаткового опрацювання, там для вихідців з України була споруджена окрема православна каплиця. Гадаємо, що дане питання може стати цікавим предметом дослідження для українських та румунських істориків.

Проте основна маса переселенців – тисячі вояків та членів їх сімей – залишилася у Бендерах та його околицях і опинилася, на жаль, без засобів для достойного проживання. Як правило, особисті незначні грошові суми та наявні, у декого, коштовності були витрачені на харчування та облаштування відразу після перетину Дністра. З часом козакам довелося продавати зброю та шукати роботу. А її, за умов перебування на чужині, у регіоні постійного надзвичайного військового стану, із специфічним національним та соціальним складом населення, що сповідувало різні віри, з незнання місцевої мови, непросто було і знайти. Ситуацію не врятував навіть факт, що присутність Карла XII та І. Мазепи почала швидко перетворювати Бендери на місто активного міжнародного військового, політико-дипломатичного спілкування, до якого виявляли зростаючий інтерес у багатьох європейських столицях, і сформований там додатковий прошарок еліти.

Що стосується матеріальної ситуації самого І. Мазепи, то, як зазначалося вище, незважаючи на складну військово-політичну ситуацію протягом листопада 1708 – червня 1709 року, гетьманові все-таки вдалося сконцентрувати у своїх руках та довести до Бендер величезні кошти, хоча їхня значна частина назавжди була втрачена при форсованому пересуванні після Полтави або використана для покриття різного роду витрат. О. Субтельний так описав ці багатства: „...Мазепа зумів зібрати докупи й довести з собою крізь степи своє золото й самоцвіти... Довкола нього лежали

мішки із золотом, голову йому підпирали в'юки, напхані коштовним камінням... Мазепі, – продовжує свою думку відомий історик з української діаспори, – все ж таки вдалося привезти з собою два великих і декілька менших мішків із золотими монетами, два сідлових в'юки із діамантами й іншими самоцвітами, інкрустовану діамантами прикрасу вартістю 20 тис. золотих, що колись належала турецькому султанові, кілька оздоблених самоцвітами мечів і списів, сотні соболевих хутр і багато інших цінних речей. За приблизною оцінкою, все це коштувало від 750 тис. до 1 мільйона шведських рейхсталерів. Це дорівнювало майже одній чверті доходу шведської корони 1699 р. й утворює перевищувало надходження за той самий рік від її найбагатшої заморської провінції – Лівонії“.

Однак, на стан здоров'я І. Мазепи всі ці багатства, як і ніщо інше, вже не могли впливати. Завжди активне та яскраве життя гетьмана поступово згасало. В. Луців, з посиланням на шведські джерела, на наш погляд, найбільш детально описав останні дні життя І. Мазепи у Бендерах: „Час від часу до нього завітав Карл на розмову. Король щоденно вислав до гетьмана посланця з новинами. Войнаровський мешкав разом з Мазепою і устроював йому. Орлик, котрий спершу був у Яссах, де влаштовував козацьку канцелярію, незабаром вернувся до Варниці і часто просиджував біля гетьмана. Мазепа зробив його спадкоємцем своєї ідеї і звелів продовжувати розпочате діло. При кінці вересня стан здоров'я Мазепи став погіршуватися. Вислано гінця до Ясс по православного священика. Гетьман висповідався і забажав налагодити свої справи. Він попрохав Карла вислати йому якусь певну людину, і король негайно вислав до гетьмана високого шведського комісара Солдана, котрий знав слов'янські мови, і гетьман розпорядився своїми

документами і майном. Спомини Солдана про останні хвилини життя гетьмана Мазепа, заховані в стокгольмських архівах, є найповажнішим джерелом останніх хвилин гетьмана. Мазепа, уже тоді, на смертній постелі, прийняв Солдана із радістю, бо знав його як джентльмена у полагоджуванні всіх українських справ у штабі. Гетьман, утримуючи рівновагу духу, жартома порівняв свою долю із долею Овідія (Овідій Публій Назон (43 р. до н. е. – 18 р. н. е.) був римським поетом, який за свої вірші був засланий імператором Августом до міста Томіса, нині румунське м. Констанца. – Т.Р.), котрий теж умирав у тих самих сторонах...“ (*див. фото 18*).

Знаємо також, що незадовго до смерті І. Мазепа ходив до місцевої церкви, де помолвився за сталою традицією, так добре йому відомою за часів довгого й повнокровного життя в Україні.

За деякими фрагментарними даними, що дійшли до нас, в останні дні свого життя гетьман розпорядився знищити ті свої документи, які, на його думку, потрапивши у ворожі руки, могли б завдати непоправної шкоди його соратникам по боротьбі за незалежність України або закордонним колегам, з якими він підтримував тривалі та багатогранні контакти. У цьому контексті можна припустити, що була знищена і таємна частина листування Івана Мазепа з молдовськими та валаськими господарями, особливо зашифровані листи, що дало б нам підстави стверджувати про неможливість потрапляння відповідних документів до Стамбула після смерті українського гетьмана.

„Але ми не можемо знати, що саме думав І. Мазепа бендерськими безсонними ночами, коли смерть уже стояла біля нього й коли, як віруючий християнин, готувався до найвищого суду, – із сумом писав у свій час відомий

історик Ілько Борщак (1892–1959). – Не знаємо також, очевидно, в чому сповідався гетьман перед священником, якого з його наказу спеціальний гонець привіз із Ясс. Але ми можемо припустити, й документально підтвердити, одне: Мазепа страждав, що „Господь Бог не благословив його задуму“, що його вчинок викликав страхіття терору на Україні, але не жалів, що підніс прапор повстання, бо знав, що й без цього все одно цісар скінчив би з Україною, все одно терор прийшов би, але тоді не було б місця для всього того позитивного, що дало в своїх наслідках повстання“.

Відомо, наприклад, що у московських архівах було виявлено проект документа, розробленого за вказівкою царя далеко до історичного виступу Івана Мазепи проти Петра I, ще у 1703 році. У ньому планувалося „або дочекавшись смерті Мазепи, або, навіть, позбувшись його тим чи іншим способом, знищити козаччину чи виселеннями на східні кордони Великої Росії, чи терором колонізувати гетьманщину москалями та німцями з чужини, щоб „раз назавжди знищити вогнище ворохобників“. Ось що чекало б Україну без Мазепиною задуму. І. Борщак, безперечно, мав рацію, коли стверджував про справжні наміри Москви щодо гетьмана Мазепи. Попри те, що російські урядники офіційно заявляли, що „ніколи ще не було гетьмана кориснішого і вигіднішого для царя, як Іван Степанович Мазепа“, навіть гетьману було відомо про наміри царя замінити його чужоземним генералом чи російською вельможею.

З приводу останніх годин життя І. Мазепи найбільш детальну інформацію надав В. Луців, констатуючи наступне: „Передсмертні судороги почалися ввечері 21 вересня 1709 р. Гетьман втратив пам'ять і марив майже цілу добу. При ньому був священник, Орлик,

---

Войнаровський і Солдан. Вістка про близьку смерть гетьмана почала поширюватися 21 вересня, біля полудня близько гетьманського дому стала збиратися юрба козаків, шведів, поляків і турків. О годині четвертій пополудні прийшов Карл з офіційними представниками Англії і Голландії, щоб востаннє попрощатися зі своїм другом і союзником, але гетьман не пізнавав уже нікого. Після відходу короля почалася небувала злива, і над Бендерами навис справжній хмаролин протягом цілого дня і ночі. Під гук розгнужданої стихії дня 21 вересня старого стилю 1709 року, о годині десятій вечора відійшов у вічність великий гетьман України Іван Мазепа“ (див. фото 19).

Як писав український історик Д. Дорошенко (1882–1951) у виданій ним у міжвоєнний період праці німецькою мовою „Гетьман Мазепа, його життя та діяльність“, останніми передсмертними словами українського гетьмана були: „Я хотів тільки добро своїй батьківщині, а доля розпорядилася по-іншому“. Відомо також, що в усній формі гетьман нібито заповів бути похованим в Єрусалимі, що пізніше стало, як було вже зазначено, одним з головних мотивів перепоховання його тіла у колишній Єрусалимській церкві в місті Галац, перейменованій згодом на церкву Святого Георгія. Детально ці події висвітлюватимуться у наступному розділі даної роботи.

Протягом трьохсотлітньої історії розглядалися й досліджувалися різні версії щодо причин, дати й місця смерті Мазепи. Одна з перших записана істориком і поетом Тимком Падурою, який навів її у своїй праці, опублікованій 1874 року у Львові (див. Tymko Padura. J. Mazepa: Pysma Tymka Padury. – Lwów. – 1874.). На основі цієї версії пізніше, у 1932 році академік М. Возняк, зокрема писав: „По Полтавській битві вийшов

з Карлом XII-м до Молдови. Помер від отруї, яку подав йому піп грек, і поховано його у Бендерах“.

Слід зазначити, що такий варіант цілком влаштував царських агентів, які поспішили доповісти Петру I, що гетьман нібито самоотруївся. На основі цієї дезінформації тогочасна московська влада наполегливо розповсюджувала в зарубіжних країнах саме цю версію смерті гетьмана для того, щоб і надалі його дискредитувати. Вона фігурувала і в деяких російських літературно-художніх творах більш пізнього періоду.

Одним з перших спростував цю версію М. Костомаров, який у своєму малюнку „Іван Мазепа“, опублікованому в 1888 році, зокрема, зазначав, що „Мазепа помер 22 серпня 1709 року від старчого виснаження у селі Варниця поблизу Бендер“ . (Цікаво, що у цій праці, перевиданій через вісім років у Львові, допущена та ж помилка щодо дати смерті І. Мазепа, що і в попередньому виданні – 22 серпня, мабуть, замість 22 вересня. – Т.Р.).

Проте у новому виданні додане серйозне спростування причини смерті гетьмана. „Пускали гутірку, – зазначається у виданні 1896 року, – нібито він від ляку, що його видадуть Петру, отруїв себе, але ця звістка не має під собою жодної історичної достовірності“ .

І. Борщак у своїй доповіді на урочистому засіданні наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові від 11 вересня 1932 року коротко зазначив: „1 серпня 1709 р. Мазепа прибув замучений до Бендер, де занедужав і помер там 2 жовтня 1709 р. (за новим стилем. – Т.Р.) о 10 годині ночі“ . Про достовірність цієї дати свідчить і власноручна примітка І. Борщака, де він зробив таке уточнення: „В цей день, коли небіжчик гетьман Мазепа помер у Бендерах у 1709 р., я вислухав за його душу службу Божу“ – запис

у діярії П. Орлика, 2 жовтня 1724 року. А Пилип Орлик, безперечно, добре пам'ятав цей день, оскільки був безпосереднім учасником описаних вище подій.

Вагомий внесок у спростування версії про отруєння або самоотруєння І. Мазепи зробив сучасний дослідник В. Ричка. Він доводить, що у минулому історики датували відповідний запис Т. Падури „найраніше 20-ми роками XVIII ст. і переконливо, на мій погляд, показали, що позбавлений джерельного опертя, та був замішаний на чутках“.

На жаль, певна плутанина серед дослідників простежується і щодо похорону великого гетьмана. На наш погляд, з посиланням на першоджерела і найбільш детально описав ситуацію навколо першого поховання тіла І. Мазепи у селі Варниця під Бендерами згаданий вище доктор В. Луців: „Похоронна відправа, – зазначає дослідник, – відбулася у малій сільській церкві, де зібралися місцеві люди, здебільше селяни. Земляки та шведи не пожалували заходів, щоб цей останній поклін володареві України мав святочний характер. Провід у похороннім поході вели шведські фанфари та козацькі сурми, що грали на переміну. За ними козацька старшина несла ознаки гетьманської влади: булаву, вкриту самоцвітами та перлами, прапор та бунчук. Вони йшли попереду домовини, прибраної багровим оксамитом із широкою золотою обстязкою, везеної на возі, запряженім у шість коней, на яких їхали козаки з витягненими шаблями. Карл XII із своєю старшиною проводив на вічний спочинок свого друга та союзника. Всі уповноважені при ньому чужинні амбасадори вважали своїм обов'язком іти за ним, а за їхнім прикладом йшли представники султана, мунтянські та волоські господарі. За ними їхали верхи Орлик та

Войнаровський. Далі зо спущеною зброєю та похиленим прапором королівські драбанти у барвистих одностроях та яничари з гомінкими цимбалами, одягнені в білий одяг. Ще далі українські жінки прийшли зі своїми чоловіками і, згідно стародавнього звичаю, голосили та заводили. В останніх рядах йшли юрбою вірмени, цигани, татари й поляки, бо в літі того року – 1709 – з'їхалися до Бендер різні народи“. „Труну українського гетьмана, – додає В. Ричка з посиланням на надруковану у 1919 році працю В. Різниченка, – спустили в могилу в церкві за містом, і козаки, в ознаку пошани, випалили у цю хвилину зі своїх мушкетів“.

За документально зафіксованими даними, на тілі гетьмана був дорогий, вишитий золотом одяг, масивний золотий ланцюг з оздобленим хрестом, в руці булава, а на голові – діадема, інкрустована коштовним камінням.

Читаючи ці рядки, не можна не привернути увагу на те, що смерть і поховання славетного гетьмана України (*див. фото 20*) перетворилися на скорботну подію міжнародного масштабу. Проводжати гетьмана в останню путь, як свідчать сучасники-літописці, прийшли особисто не тільки його вірний союзник король Швеції Карл XII, (хоч і сам ще не одужав від поранення), а й господар Валахії К. Бринковяну, з яким І. Мазепу зв'язувало плідне 21-річне політичне, дипломатичне та культурно-духовне співробітництво, а також господар Молдови М. Раковіце, який підтримував тісні взаємини з Україною протягом свого чотирирічного панування в Яссах.

Своїх високих представників для участі у траурній церемонії прислала до Бендер Туреччина, а найважливіші європейські країни були представлені їхніми послами, які достатньо оперативно поінформували відповідні столиці

про трагічну кончину І. Мазепи. Так, згаданий вище французький дипломат Жан Балюз, повідомляючи про це міністра закордонних справ Франції, з посиланням на учасника поховання гетьмана господаря Молдови М. Раковіце писав про те, що шведський король продовжує перебувати у Бендерах, натомість „покійний Мазепа не був переправлений у Ясси, а похований у Бендерах“.

Оскільки тривалий час деякі дослідники сперечалися щодо місця першого поховання тіла І. Мазепи, остаточною ясність з цього питання, вважаємо, вніс сучасний румунський історик К. Резакевич, який, посилаючись на достовірні першоджерела, пише, що молдовський літописець Н. Костін відразу після смерті гетьмана зафіксував у своїй праці, що „помер Мазепа, козацький гетьман, і поховали його у церкві в одному селі, а саме – Варниці, що розташоване біля Бендерської фортеці“. У більш лапідарному вигляді, – продовжує К. Резакевич, – аналогічне свідчення знаходимо і в анонімного молдовського літописця – автора „Літопису родини Гики“: „Помер у Бендерах Мазепа-гетьман, і поховано його у Варниці“. Це, зрештою, підтверджує наведений раніше нами аргумент про те, що до останнього дня свого життя український гетьман перебував у місті Бендери. Село ж Варниця навіки увійшло в біографію великого гетьмана як місце розташування церкви, де було відспівано його тіло. Згаданий вище український політичний емігрант у міжвоєнній Румунії, доктор В. Трепке, відвідуючи у 1931 році село Варниця за спеціальним дорученням Українського Наукового Інституту у Варшаві, так описав місцеву церкву: „На краю села Варниця стоїть невеличка сільська церква, дуже стара, але встановити, чи це та сама, в якій була відразу після смерті відспівано похорон І. Мазепи за зовнішніми озна-

---

ками неможливо. Треба зважити на те, що вона в усякому разі стоїть на тому ж місці або поруч, де стояла варницька церква, в якій у 1709 р. лежав прах гетьмана“.

На нашу думку, сумніви В. Трепке були марними, бо він насправді побачив церкву початку XVIII століття, яка, на жаль, через рік була знесена через її старість та непридатність до подальшого провадження служби. На її місці була споруджена нова церква (*див. фото 21*).

Слід зазначити, що смерть І. Мазепи мала і значний національний та соціальний вимір: з цього приводу сумувала не тільки переважна частина українського народу, а й шведські солдати, польські жовніри, молдовські та валаські бояри й селяни, турецькі яничари, ординські татари, єврейські торговці, вірменські ремісники, циганські лаутари – всі, хто на той момент опинився в Бендерах, Варниці та їх околицях. Вони стали свідками відходу у вічність неординарної постаті, яка сміливо підняла прапор незалежності Української держави.

П. Орлик, виступаючи на церемонії поховання І. Мазепи, у зв'язку з цим підкреслив: „Цей славетний і високошанований вождь, якого великий вік залишив без нащадків, який володів безмежними багатствами – все надав задля свободи батьківщини... Він віддав навіть своє життя, щоби його батьківщина могла знищити московське ярмо...“.

Слушною в цьому контексті є також думка П. Орлика, підримана І. Борщакком у 1932 році: „Ім'я славетного гетьмана Івана Мазепи вічно житиме безсмертною славою в пам'яті нашого народу, бо він хотів дати йому змогу розвинути у повній свободі всі його безмежні можливості. Нехай ні військо, ні народ не втратить надій! Наша справа справедлива, а справедлива справа вкінці завжди перемагає“.

Навіть відомий румунський історик складного для українсько-румунських відносин міжвоєнного періоду І. Ністор, з посиланням на Енгеля, виключно позитивно оцінив величезний внесок Івана Мазепи у боротьбу за незалежність України.

Проте з похованням тіла І. Мазепи у Варниці, душа великого гетьмана не знайшла вічного спокою. Навколо його останків та неординарної історичної постаті ще тривалий час, практично до наших днів, креслилися різні плани, наміри, інтриги та здійснювалися конкретні дії.

Однією з них стала непроста справа розподілу величезних за мірками не тільки того часу багатств покійного гетьмана, який не залишив щодо них, як відомо, чіткого заповіту. Ця проблема ускладнювалася й тим, що її треба було розв'язувати швидко та паралельно з обранням нового гетьмана України в екзилі, що протягом жовтня-листопада 1709 року турбувало всю українську військово-політичну еліту, яка на той час перебувала у Бендерах, Яссах та Варниці.

Ситуація щодо майнової спадщини І. Мазепи та інтриг всередині старшини стосовно її статусу та майбутнього призначення достатньо детально описана О. Субтельним у відомій його праці „Мазепинці“. Тому додамо лише відповідне положення з „Літопису Молдовської країни“ Н. Костіна, який, зокрема, писав: „Кажуть, що, нібито, після його смерті виявили 160 000 золотих монет, не рахуючи срібні гроші, талери, потори, копейки, золоті та срібні вироби та дорогий одяг“. Все це, після тривалих переговорів, як відомо, дісталось спадкоємцю І. Мазепи – А. Войнаровському, який, натомість відмовився від гетьманської булави. На жаль, ці кошти не були належним чином використані на справу визвольної боротьби

українського народу і з часом були майже повністю розтрачені. Правда, частина з них у 1710 році була передана церкві Святого Георгія у Галаці для облаштування гробниці І. Мазепи та провадження традиційної служби за упокій душі гетьмана, яка забезпечувалася місцевими священнослужителями до повного переходу цієї культової споруди під контроль ставлеників Османської імперії – греків-фанаріотів.

Незабаром Пилипа Орлика було обрано гетьманом України, і він став спадкоємцем ідей І. Мазепи щодо незалежності України. А Бендери у 1710 році волею долі стали місцем народження першої європейської конституції, що може бути предметом окремого дослідження, тим паче, з огляду на близький 300-річний ювілей цієї величезного значення історичної події. На увагу фахівців заслуговує і дослідження перебування П. Орлика не тільки у Бендерах, а й у Бухаресті, Каушанах, а також завершального періоду його життя у Яссах, де гетьман помер при дворі молдовського господаря Н. Маврокордата 7 червня 1742 року.

Про подальші події, пов'язані з іменем гетьмана України Івана Мазепи на території сучасної Румунії, піде мова у третьому розділі цього дослідження.

**III. Перепоховання тіла
Івана Мазепи у місті Галац
та збереження в Румунії
історичної пам'яті
про українського гетьмана**

Варто зазначити, що генеральний писар П. Орлик та переважна частина старшини українського козацтва відразу після поховання І. Мазепи у Варниці на початку жовтня 1709 року почали висловлювати міркування щодо необхідності перенесення останків гетьмана до міста Ясси. В основі таких планів лежали декілька серйозних аргументів. П. Орлик, зокрема, наводив той факт, що для такої величної постаті, як І. Мазепа скромне місце його поховання у селі Варниця не відповідало тій ролі, яку гетьман відіграв в історії визвольної боротьби українського народу.

Другим аргументом на користь можливого перепоховання І. Мазепи у Яссах було те, що у тодішній столиці Молдови, за умов прихильного ставлення молдовського господаря М. Раковіце, сконцентрувалася вся українська військово-політична еліта в еміграції, а також вся гетьманська канцелярія. Це давало змогу забезпечити належне пошанування покійного гетьмана.

Третім, і можливо, найголовнішим, було те, що продовжувала зберігатися реальна загроза пограбування могили

І. Мазепи – чи то татарами або просто злочинцями у пошуках коштовностей, чи то агентами царя, які не покидали намірів заволодіти тілом „зрадника“. Безперечно, все це бралось до уваги причіниками перевезення тлінних останків І. Мазепи до міста Ясси, які незабаром – 22 жовтня 1709 року – склали на адресу Карла XII спеціальний меморандум щодо подальших взаємовідносин між українською та шведською сторонами за умов перебування в еміграції під назвою „Покірний маєстат запорозького війська до св. Королівського маєстату Швеції“. Як шляхетний жест щодо вшанування пам'яті І. Мазепи, у п'ятому пункті цього документа, зокрема, зазначалося: „Боліємо над славним похороном ясновельможного гетьмана Мазепи, що ті дорогі тлінні останки, геройська душа в яких наповнила увесь світ славними вчинками, прийняла марна земля цього простого села. Тому запорозьке військо звертається до св. Королівського маєстату з проханням допомогти поховати тлінні останки свого гетьмана урочистіше в славнішому місті, зокрема в Яссах, у так званому монастирі Голія“. Безперечно, там І. Мазепа міг би мати більш гідну видатного діяча могилу, ніж у селі Варниця.

Проте, слід окремо підкреслити, що при всьому визнаному авторитеті шведського короля, без попереднього позитивного узгодження цього питання з молдовським господарем, а також із суверенним турецьким султаном, про перепоховання І. Мазепи не могло бути й мови. Тому спадкоємець гетьмана А. Войнаровський та розквартирована на той час у столиці Молдови українська козацька старшина порушили це питання і перед Стамбулом, вдало обґрунтовуючи свою позицію як небезпекою пограбування могили у селі Варниця та ймовірністю викрадення останків українського гетьмана з метою їх пересилки

до Москви, так і необхідністю перепоховання І. Мазепи у більш престижному місці. Як аргумент наводили згадане вище побажання самого гетьмана бути похованим у церкві Святого Гробу в Єрусалимі, якій за свого життя він передавав чисельні цінні подарунки.

Треба зазначити, що Стамбул видав А. Войнаровському спеціальний дозвіл (фірман), до честі турецькій стороні, для перепоховання останків І. Мазепи у церкві Святого Гробу в Єрусалимі. Про це був поінформований у зв'язку зі своїм призначенням новий господар Молдови Ніколай Маврокордат (6 листопада 1709 – 23 листопада 1710 рр.), який пізніше разом з А. Войнаровським, вніс певні корективи у реалізації директиви Стамбула, про ймовірні причини чого буде зазначено далі.

Тим часом, процедуру перепоховання тіла українського гетьмана прискорив прикрий та несподіваний збіг обставин: його могила у Варниці була розрита. Ймовірно татарами або злочинцями, які шукали коштовності. За іншими джерелами, до спроби пограбування були причетні тодішні таємні царські агенти, які намагалися виконати поставлене перед ними завдання – доставити тіло І. Мазепи до Москви. В усякому разі, могилу гетьмана у Варниці довелося впорядковувати знову. Це можна вважати другим перепохованням, після чого біля неї була встановлена постійна варта.

На думку деяких дослідників, цей чинник призвів до появи цікавого таємного плану: у березні 1710 року прихильники покійного гетьмана стали навмисно розповсюджувати чутки про те, що тіло І. Мазепи буде перепоховане в Яссах, посилаючись на вищенаведені аргументи, у тому числі згоду Карла XII. Насправді ж, після виходу похоронної процесії з Варниці, „десь по дорозі вона різко повернула на південь,

опинившись у Галацах“. Такий несподіваний поворот подій, зрозумілий лише авторам задуму, протягом майже трьохсот років вводив в оману декілька поколінь істориків, які мали різні припущення щодо місця поховання Мазепи. Так, Д. Бантиш-Каменський (1788–1850), як впливає з його праці „История Малой России“, в четвертий раз перевиданої у 1903 році в Києві, зазначав, що І. Мазепа був похований у Варниці, а пізніше його труну перевезли до Ясс і там справили урочисті похорони. Цей варіант Д. Бантиша-Каменського прийняв свого часу на віру в своєму дослідженні „История Малороссии“ і такий авторитетний дослідник як М. Маркевич (1804–1860). У свою чергу, М. Костомаров у 80-х роках ХІХ століття, вже маючи опубліковані у 1883 році на сторінках „Киевской старины“ результати допиту відомого прибічника Івана Мазепи, полтавського наказного полковника Григорія Герцика, також не зміг остаточно відійти від версії поховання тіла гетьмана в Яссах. Тому він писав, зокрема, що „його тіло, відспіване у сільській церкві в присутності шведського короля, було відвезене й поховане в старовинному монастирі св. Георгія, розташованому на березі Дунаю, поблизу Галаца, потім перевезене до Ясс“. Як було згодом доведено, в частині щодо Ясс це положення не відповідало дійсності.

І лише звернення дослідників до першоджерел дозволило з певністю стверджувати, що після Варниці, останки І. Мазепи були поховані у церкві Святого Георгія, раніше відомої як Єрусалимська церква, у місті Галац. Першим і найважливішим таким джерелом є літопис Н. Костіна, який, хоч і переплутав дату перепоховання з днем поховання гетьмана у Варниці, однак точно вказав: „звідти перевезли тіло до Галаца та поховали у монастирі Святого Георгія“. „Після врочистого богослужіння у

Варниці, під час якого Орлик виголосив надгробне слово, Григор Орлик (син генерального писаря, а згодом – гетьмана України в екзилі П. Орлика. – Т.Р.) із одним волохом та двома челядниками Войнаровського відвезли тіло гетьмана до Галаца, де його поховали у монастирі св. Юрія“. Як бачимо, навіть дослідники ХХ століття не робили різниці між часом поховання останків І. Мазепи у Варниці 1709 року та їх перепоховання у Галаці 1710 року. Тому, на наше переконання, внести повну ясність може лише посилення на першоджерела. Першим з них є свідчення спадкоємця гетьмана – А. Войнаровського. У складеному в 1716 році заповіті (копія якого зберігається у шведському королівському архіві), він писав, що, у зв'язку з необхідністю перепоховання І. Мазепи, не тільки розпорядився, щоб двоє його підлеглих супроводжували тіло гетьмана до Галаца, а й виділив значну суму коштів для покриття витрат на проведення відповідних робіт із спорудження гробниці та церемонії, а також на сплату традиційної церковної служби за упокій душі на тривалий час. А. Войнаровський заповів, як писав пізніше особисто, тисячу талерів „монастирю Галаца у Валахії, де поховано тіло його ексцеленсії, запорізького гетьмана Мазепи, мого покійного дядька по матері“. З цією метою були проведені переговори з митрополитом та місцевим церковним кліром, який взяв на себе зобов'язання систематично поминати ім'я Івана Мазепи під час наступних служб у церкві Святого Георгія.

Другим безцінним джерелом на користь підтвердження факту перепоховання тіла І. Мазепи у Галаці є документально зафіксовані свідчення учасника та очевидця тих подій – полтавського наказного полковника Г. Герцика, який прибув із гетьманом до Молдови і згодом

був заарештований царськими агентами у Варшаві. На допиті в Москві у 1721 році він зазначив: „Гетьман помер у Бендерах, та після його смерті Пилип Орлик наказав йому супроводити тіло покійника до Галаца, де тамошній митрополит відправив похорон“.

Оскільки з моменту перепоховання тіла І. Мазепи 18 березня 1710 року в церкві Святого Георгія доля цієї споруди назавжди – до її знищення у 1962 році – була пов’язана з біографією українського гетьмана, вважаємо доцільним детальніше зупинитися на її історії. Фортифікаційна споруда на високому березі Дунаю – на місці давньої переправи через цю могутню ріку – була побудована одночасно з аналогічною фортецею, розташованою приблизно у 150-ти метрах вище по течії. За даними деяких румунських дослідників, вона зводилася генуезцями-торговцями в оборонних цілях ще до виникнення придунайських князівств, а за іншими даними – місцевими боярами або торговцями. В усякому разі достеменно відомо, що ці культові комплекси, на відміну від більшості інших церков, не були побудовані за кошти господарів країни. У середині XVII століття обидві споруди (друга збереглася до наших днів і відома у Галаці як церква Пречистої Діви. – Т.Р.) майже одночасно були добудовані та перетворені на культові споруди, відповідно, у 1447 та 1665 роках, зберігаючи при цьому сліди колишніх фортифікацій, зокрема замуrowані бійниці в їхніх верхніх частинах (*див. фото 22*). Відомо, що церква Святого Георгія у місті Галац віддавна була підпорядкована Церкві Святого Гробу в Єрусалимі, звідки й походить паралельна назва – Єрусалимська церква. Вона була однією з шести церков середньовічної Молдови з таким статусом, проте, на відміну від інших, мала певні привілеї.

Зокрема, до державної казни в Яссах ця церква сплачувала найменші податки, оскільки основні її прибутки, згідно з розпорядженням молдовського господаря від 12 вересня 1704 року, мали потрапити до Єрусалима „для шанування нашої країни“. Саме цей стабільний зв'язок з Церквою Святого Гробу мав відіграти вирішальну роль у похованні останків І. Мазепи у Галаці.

Узагальнюючи існуючі короткі письмові повідомлення з цього питання та поєднуючи їх з результатами власних досліджень автора на місці подій, можна спробувати дати відповідь на одне з ключових запитань, пов'язаних з помертною долею І. Мазепи, а саме: чому останки гетьмана такі не були довезені до Церкви Святого Гробу в Єрусалимі, де вони мали б бути поховані, згідно із усім заповітом покійного? Як зазначалося вище, для цього існували певні сприятливі передумови: був виданий спеціальний дозвіл султана на перепоховання в Єрусалимі; А. Войнаровський заволодів такими коштами покійного гетьмана, що з точки зору фінансування транспортування його тіла до кінцевої точки не мали би викликати жодних проблем, нарешті, з огляду на безпеку, яку міг би забезпечити Єрусалим, – це було б ідеальне місце для вічного спокою душі великого сина українського народу. Все це прекрасно розуміли і А. Войнаровський, і П. Орлик, і решта бажаючих виконати заповіт І. Мазепи, якого при житті пов'язували з Церквою Святого Гробу в Єрусалимі давні та міцні контакти. Тому організаторами перевезення тіла до Єрусалима було обрано придунайське місто-порт Галац як транзитна точка для подальшого водного шляху до Середземного моря і далі – до Святих місць Близького Сходу.

Проте в ході реалізації цього неординарного плану, зокрема за технічними можливостями того часу, у тому ж

Галаці виникли несподівані ускладнення. Сучасний румунський дослідник цього питання К. Келдерару у своїй доповіді на згаданому вище Міжнародному семінарі зазначив: „Оскільки перетнути Дунай виявилось неможливим, А. Войнаровський, із дозволом господаря Молдови Ніколая Маврокордата, вирішив перепоховати Мазепу – втретє – в церкві у Галацах, яка підпорядковувалася Святому Гробу в Єрусалимі“.

Як виявилось, причиною призупинення похоронної ходи останків православного гетьмана до Святих місць стала відмова капітанів турецьких кораблів (мабуть, виходячи з міркувань, пов'язаних з особливостями їхнього віросповідання), які на той час були єдиними в Галацькому порту, прийняти на борту своїх суден незвичний вантаж. Організувати ж відповідний похід суходолом, перетинаючи фактично територію Османської імперії з півночі на південь через суцільний мусульманський світ, уявлялося неможливим як з вимог безпеки, так і з технічної точки зору, а, надто, з огляду на кліматичні умови – наставав період швидкого весняного потепління. Саме тому було прийняте єдине правильне за тих обставин рішення – перепоховати останки І. Мазепи у так званій Єрусалимській церкві в місті Галац і таким чином, бодай у символічній формі, виконати заповіт покійного гетьмана.

Слід зазначити, що на той час церква Святого Георгія була однією з небагатьох кам'яних православних культових споруд у цьому місті-порту на Дунаї. Розміщена на високому дунайському березі, вона своєю величчю та ошатністю вражала мешканців та гостей міста (*див. фото 23*). Це була дещо незвичайна для молдовських церков XVII–XVIII століть споруда, оскільки над колишньою фортецею була побудована дерев'яна вежа-дзвіниця. Притвор, який також

був побудований пізніше у стилі бароко, мав два поверхи і фасад з вікнами-бійницями, що було характерно для багатьох аналогічних архітектурних комплексів того часу. В цілому ж церква Святого Георгія являла собою визначну культову споруду середньовічного Галаца.

Окрім цього, місце розташування церкви, нагадувало українцям, які супроводжували тіло покійного гетьмана, високі кручі Дніпра, що певною мірою мало б компенсувати неможливість його поховання на Батьківщині. Дуже влучними, на нашу думку, є спогади та міркування з цього приводу доктора В. Трепке, який, відвідавши Галац у 1932 році, написав: „Монастир Святого Георгія, оточений високим парканом з дерева, стоїть на крутому й високому березі Дунаю; з широкого... подвір'я, яке простягається до самої кручі берега, під яким розкинулася пароплавна пристань... розгортається чудовий, майже безмежний краєвид на Дунай, який, як і безліч віків тому назад, „тихо, тихо воду несе“, ховаючи в своїх глибинах силу таємниць людської, та, зокрема, слов'янської, а з нею й української історії. За Дунаєм тягнеться зелений, трохи застелений сивиною простір придунайських луг, простягаючись аж до сиво-блакитно-туманних відног Балкан, що замикають собою широкий круговид. Подорожній, захоплений величчю і красою пейзажу, мимоволі переноситься думкою до берегів Дніпра з безмежними до нього прилягаючими луками, які губляться, майорючи на горизонті, нагадуючи інколи якісь гірські масиви. Вибираючи місце для могили гетьмана І. Мазепи, його прибічники не випадково зупинилися на Монастирі Святого Георгія, з його таким своєрідним розташуванням. Той, кому не довелося спочивати над рідним Дніпром, мав лежати принаймні там, звідки вид нагадував рідний край, звідки тихим пливом старий Дунай

мав приносити мовчазні звістки про долю гетьмана ген-ген далеко через Чорне море аж до України“.

Через 75 років автор цієї роботи, відвідуючи те місце, побачив сивий Дунай таким же мовчазним та могутнім, так само подібний на рідний І. Мазепі Дніпро (див. *фото 24*). Проте він і нині зберігає не до кінця розкриту таємницю щодо точного місця поховання Мазепи. Хоча сучасному досліднику, без сумніву, відомо набагато більше про галацький відрізок історичної долі гетьмана, ніж нашим попередникам.

Проводячи паралель між перебуванням у Галаці В. Трепке в 1932 році та нашим черговим відвіданням цього затишного міста на Дунаї 2007 року, хочеться навести ще одне спільне спостереження, пов'язане із збереженням історичної пам'яті про І. Мазепу. Тоді українському політичному емігрантові в Румунії стало відомо про те, що „під час Служби Божої у цій церкві ім'я гетьмана Івана Мазепи поминають у числі ктиторів. Але з якого часу, з якого розпорядження – це встановити не вдалося“, – підсумував В. Трепке.

Через три чверті століття автор цих рядків зустрівся з відвідувачами церкви Святого Георгія до її знесення у 1962 році. Серед них виявився і 78-річний професор Галацького університету „Нижній Дунай“ М. Брудіу, який поділився такими подробицями. У 1946 році, коли йому було 16 років, до церкви Святого Георгія, яку він відвідував як постійний прихожанин з дитинства, оскільки сім'я проживала поруч, завітав на велике свято сам Митрополит Молдови того часу. В його присутності, настоятель церкви під час своєї проповіді окремо пом'янув Мазепу як глибоко віруючого християнина, який з великими почеснями був похований посередині цього культового приміщення.

Спогади професора похилого віку та його стаття, надрукована у місцевій газеті „Dialog“ № 2 за 1990 рік (тобто відразу після відомих подій в Румунії 1989 року, коли вже можна було говорити правду про події минулого), присвячена останньому періоду існування церкви Святого Георгія та її зникнення з архітектурної карти міста, спонукали нас до додаткових пошуків місця поховання І. Мазепи та долі його могили. Особливо болючою виявилася нижченаведена констатація, зафіксована професором М. Брудіу в особистому листі, надісланому ним автору 22 грудня 2007 року, а саме: „Знищення церкви Святого Георгія у Галаці відбулося 28 жовтня 1962 року. Разом з нею зникло і місце поховання Мазепи“. Ось чому, з метою додаткового з'ясування історії цієї споруди, а головне – долі гетьманської могили, було опрацьовано широкий пласт першоджерел, спогадів очевидців, наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, публікацій засобів масової інформації. Зібраний і систематизований великий обсяг матеріалів посприяв виявленню нових даних щодо цілої галацької епопеї перепоховань останків І. Мазепи, яка тривала майже два з половиною століття.

Перше. Потрібно відзначити, що, на наш погляд, ні супровідна група українців, ні місцеві священнослужителі у березні 1710 року не були готові до належного та невідкладного перепоховання тіла гетьмана усередині церкви Святого Георгія, навіть після того, як на це було отримано дозвіл молдовського господаря та згоду митрополита Молдови. У цьому контексті зауважимо, що проведення тривалих і невдалих переговорів з капітанами турецьких суден, зв'язки з далекими Яссами, підготовка самого цегляного склепу в приміщенні церкви потребували чимало часу. Виникла проблема тимчасового збереження

труни з тілом Мазепи. Тому, мабуть, не без згоди місцевої церковної влади, було вирішено до завершення всіх підготовчих робіт занести труну та відповідні речі до сусідньої, того ж канонічного підпорядкування, церкви Пречистої Діви, яка для віруючих продовжувала функціонувати. Прилеглою вулицею, що аркою з'єднувала дві церкви-сестри (до 1988 року називалася Мазепиною – Т.Р.), у березні 1710 року пройшла відповідна процесія. Це не могли не помітити місцеві мешканці, а також прибулі до Галаца, які щодня торгували на базарі, що розміщувався у низині на майдані між двома церквами-фортецями, або перебиралися саме у цьому місці через Дунай наявними на той час засобами. Все це призводило до скупчення великої кількості місцевих та заїжджих людей, які ставали свідками подій та носіями звісток про те, що відбувалося по сусідству у двох церквах.

Окрім цього, надгробна плита з непростим для карбування у камені зображенням гетьманського герба, одноголового орла та написом могла бути виготовлена у майстернях церкви Пречистої Діви або певний час зберігалася біля її стін на очах усіх прихожан. Мабуть, цим пояснюється той факт, що у певної частини мешканців Галаца тривалий час і, фактично, до наших днів церква Пречистої Діви ототожнюється з пам'яттю про Івана Мазепу, де його, нібито, й поховано. Цьому, безперечно, суттєво посприяло зникнення з архітектурної карти міста церкви Святого Георгія, що, виходячи з особливостей народної пам'яті, породжує певні відхилення від достовірної інформації.

Отже, можна погодитися з думкою В. Трепке про те, що „церква Пречистої Діви є одним з монументів, хоч і не безпосередньо пов'язаний з іменем І. Мазепи, проте

для нас – українців, вона представляє собою історичний пам'ятник“.

Повертаючись до першоджерел, доречно звернутися до відповідних повідомлень сучасників подій, які, в тій чи іншій формі, хоч і розпорошено, зафіксували найважливіші аспекти, пов'язані з іменем І. Мазепи на території придунайських князівств. Серед них варто виокремлювати повідомлення молдовських літописців про перепоховання тіла українського гетьмана в церкві Святого Георгія, про російсько-турецьку війну 1711 року та її наслідки для подальшої історичної долі його останків та пам'яті про Івана Мазепу, а також польського посланця, який, прямуючи до Стамбула, завітав у ті часи і до Галаца.

Зокрема, літописець Н. Костін коротко, але достатньо влучно, з огляду на живу ще на той час у православному світі, зокрема в Молдові, інформацію про анафему Російської Православної церкви щодо постаті І. Мазепи, зафіксував у своєму літопису таке: „...тіло перенесли до Галац і поховали у монастирі Св. Георгія, але й там він не знайшов спокою. Кажуть, що турки викопали домовину під час заколоту при господарі Думитрашку Воде (Кантемир), коли мешканці Галаца були підкорені, і викинули кістки гетьмана на березі Дунаю, і, навіть, після смерті не прийняла його земля“.

Більш повну інформацію з цього приводу вміщує анонімний автор молдовського „Літопису родини Гіка“. У нього читаємо: „...після того, як Думітрашку Воде залишив Ясси, а генерал Рен – Бреїлу, татари почали захоплювати Нижню частину Країни. Деякі з них, об'єднавшись із турками-лазами, без згоди великого візира, напали на місто Галац, підкорили всіх мешканців, заточили їх у монастирі

Св. Георгія, забравши всі речі, знайдені там. При всьому тому, що ця місцевість багато разів зазнавала нападів, ніколи такого рабства та розорення місто Галац не зазнало. Татари не лише підкорили християн та пограбували майно монастирів, а й розкопали навіть могили, підозрюючи, що люди поховали там свої речі. Тоді ж вони відкрили і могилу гетьмана Мазепи, розташовану в монастирі Св. Георгія та викинули його останки на берег Дунаю“.

Безперечно, ці уривки щодо історії початку XVIII століття потребують певних уточнень та коментарів. Насамперед, варто зазначити, що йдеться про невдачу для царя Петра I російсько-турецьку війну 1711 року, в якій, зрозуміло, брала участь і підвладна Османській імперії Молдова. Проте призначений 23 листопада 1710 року господар цієї країни Д. Кантемир зробив несподіваний військово-політичний жест: лише через півроку підписує з Петром I таємну угоду про співробітництво (місто Луцьк, 13 квітня 1711 року), а 18 липня 1711 року, напередодні вирішальної для цієї війни битви біля села Стенілешть на Пруті, залишає столицю Молдови та переходить з військом та оточенням на бік Петра I. Проте ні цей несподіваний для турків союз, ні присутність частини царських військ на чолі з генералом Реном у місті Бреїла, що у двадцяти двох кілометрах на південний захід від Галаца, при катастрофічній нестачі живої сили не врятували війська Петра I та Д. Кантемира. Це і стало однією з причин їхньої поразки. У такому контексті лише зазначимо, що союзні російсько-молдовські сили налічували трохи більше 38 тисяч осіб, тоді як турецько-татарські – 190 тисяч.

Перехід молдовського господаря на бік Петра I викликав жорстку реакцію з боку турків та їх союзників – татар, що мало сумні наслідки і для могили І. Мазепи.

Проте треба бути свідомими того, що доля останків українського гетьмана була б не кращою у випадку перемоги російського царя і окупації Галаца підрозділами генерала Рена, як це планувалося ініціаторами форсованого рейду із досягненням берегів Дунаю. На рівні необізнаного історика-аматора певний час можна було повірити вигадкам, наприклад про те, що під час Прутського походу цар Петро I власноруч гатив по надмогильній плиті І. Мазепи і розбив її на друзки.

Відомості про наругу, здійснену татарами і турками влітку 1711 року над місцем поховання українського гетьмана, також зафіксував у своїх записах польський місіонер Франциск Госцецький, який у жовтні 1712 року супроводжував посла польського короля, мазовецького воєводу Станіслава Хоментовського до Стамбула. Їхній шлях проліг через Галац, що здавна був важливою переправною точкою через Дунай. Від ігумена монастиря Святого Георгія вони також дізналися про вже описаний випадок з могилою Мазепи, сплюндрованою татарами і турками.

За ствердженнями І. Борщака та Р. Мартеля, довідавшись про цю страшну наругу над могилою свого вождя, мазепинці „почали негайно шукати за тілом Мазепи, а віднайшовши його, поклали знову у давній гріб, який відновили: тільки розбитої долівки не направили, залишаючи її у такому самому стані на спомин злочину“. А сучасний румунський дослідник К. Келдерару зазначає, що після відходу татар і турків з Галаца, останки І. Мазепи були повернуті до церкви Святого Георгія і в четвертий раз перепоховані.

Слід зазначити, що після цього на достатньо тривалий час – за наявними даними аж до 1835 року – місце

поховання І. Мазепи ніким не було потривожене. Одним з підтверджень цього може стати і запис у щоденнику П. Орлика. У 1722 році, вже як гетьман України, він відвідав Галац, мандруючи до Туреччини, і занотував: „10 червня 1722 р. Прибуваємо до Галацу по Дунаю у доброму стані... Мешканці прийняли нас з великими почестями. Увечорі був у церкві Святого Георгія, де побачив гріб небіжчика Мазепи, помолився за його душу і відмовив молебень за його душу, жаліючи, що такий чоловік не може мати більш поважну могилу. Вийшовши з церкви, стояли ми короткий час над Дунаєм...“.

Проте, як пише К. Келдерару, про І. Мазепу поступово починають забувати, внаслідок облудної пропаганди, що велася з боку Росії.

Ця пропаганда мала декілька вимірів – політичний, соціальний, релігійний, а за своїми масштабами охопила не тільки тодішню Російську імперію та Україну (що можна було б якось-то зрозуміти), а й всю Європу, насамперед православні країни. „Якщо самого І. Мазепу не можна було покарати, – пише з цього приводу О. Субтельний, – то можна було принаймні очорнити його ім'я. Все почалося з атмосфери церемонії обрання у листопаді 1708 року у Глухові нового гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського (1646–1722). Вулицями містечка в присутності місцевих мешканців та спеціально скликаної церковної верхівки противники І. Мазепи протягли манекен, що мав символізувати опального гетьмана, до спеціально спорудженого ешафоту. Там, після знуцальницьких церемоній, за свідченням „Журнала Петра Великого“ за 9 листопада 1708 року, „тую персону (тобто манекен – Т.Р.) кинули у катівські руки, яку кат узяв і причепив за мотузку, тягнув по вулиці навіть до шибениці і потім повісив“.

Копіюючи тогочасну західноєвропейську модель страти, Петро I, мабуть, хотів підкреслити значимість для нього глибини „зради“ українського гетьмана. Після церемонії формального обрання Скоропадського весь клір та частина віруючих прослідували до церкви, де у присутності царя І. Мазепу тричі було піддано анафемі. Ця невідома до того часу як для українського, так і для багатьох інших православних народів акція, справила глибоке враження на віруючих. Вона мала довести, що раніше глибоковірник церкви гетьман вчинив гріх проти Бога. Правда, анафема діяла тільки на території, підвладній Петру I, у православних патріархіях Близького Сходу, яким свого часу Мазепа надав великої допомоги, накладеному на гетьмана прокляття не надавали значення.

Втім, анафемування Івана Мазепи для російського самодержця мало не тільки внутрішньополітичне значення. Такий підхід царя отримав великий резонанс в Україні та за її межами. Цьому посприяло масове розповсюдження спеціальних царських указів на території тієї частини України, що продовжувала перебувати під контролем Петра I, та у багатьох європейських країнах, де постать І. Мазепи як борця за незалежність України, тотально компрометувалася у військово-політичному, національному, соціальному та, особливо, у релігійному плані. Спільні дії гетьмана зі шведами-лютеранами та поляками-католиками полегшував штучне й тривале нав'язування сприйняття його як „зрадника“ православ'я. І в це, на жаль, певний час вірила частина європейського політичного істеблішменту та церковного кліру.

Проте не вірили цьому справжні українці, які час від часу відвідували місце вічного спокою І. Мазепи. Так, Паїсій Величковський (1722–1799) – великий син українського

народу, який у 21-річному віці перейшов на службу до Молдовської Православної церкви, тим самим наслідуючи вчинок Петра Могили. Він двічі побував у Галаці: дорогою в Грецію до Афонської гори 1746 року та у 1763-му – на зворотному шляху. З цієї нагоди П. Величковський та особи, що його супроводжували, у тому числі українські ченці, відвідали церкву Святого Георгія, де помолилися за упокій душі українського гетьмана.

У 1811 році, під час російсько-турецької війни 1806–1812 років, продовжуючи цю традицію, у Галаці побував офіцер російської армії і, водночас, український патріот, історик О. І. Мартос (1790–1842). Він мав можливість відвідати могилу І. Мазепи у церкві Святого Георгія. У своїх записках Олексій Мартос зазначив, зокрема, що Мазепа помер далеко від своєї батьківщини, захищаючи її незалежність. Він був борцем за свободу, і прийдешні покоління повинні його свято шанувати.

Збереження місця поховання гетьмана в одному з головних адміністративних, торговельних та духовних центрів на Нижньому Дунаї надавало можливість багатьом поколінням українських задунайських козаків, нащадків запорожців, протягом другої половини XVIII – першої половини XIX століть побувати на могилі І. Мазепи та вшанувати його геройський вчинок. Як відомо, центр новоствореної Задунайської Січі спочатку знаходився у селі Караорман, що в Дельті Дунаю, після 1785 року – в селі Сеймени на тому ж правому березі Дунаю, що й Галац і дуже близько до цього міста, а згодом – у селі Верхній Дунавець, розташованому приблизно в семидесяти кілометрах від Галаца нижче по Дунаю.

Отже, десятки тисяч запорізьких козаків після трагічних подій 1775 року розселилися у всьому регіоні

Нижнього Дунаю (див. фото 25). Вимушене переселення, аналогічне тому, яке пережило покоління І. Мазепи майже сім десятиліть раніше, оживило пам'ять про опального гетьмана серед козаків-переселенців, і спонукало їх до відвідин Галаца. Тут вони часто бували як у комерційних та господарських справах, так і на богослужіннях в монастирі Святого Георгія, де щоразу в своїх молитвах згадували славного попередника. Постійно діюча переправа через Дунай у Галаці хоч-не-хоч привертала увагу усякого подорожнього – чи то українського, чи іноземця – до цієї церкви. Розташовувана за декілька десятків метрів від переправи через велику ріку, вона зберігала пам'ять про І. Мазепу.

Існував і набагато суттєвіший мотив для частого відвідування козаками та їхніми священнослужителями Галаца. Він також залишається маловідомим для дослідників. Йдеться про важливий елемент процедури обрання або призначення священнослужителів у задунайських козацьких січах. За умов повного відриву задунайських козаків від рідної української церкви їхні нові священнослужителі були вимушені отримувати благословення у митрополитів тодішньої православної Молдови, яка також, як і козаки, була підвасальною Османській імперії. Зрозуміло, що всі дороги з Дельти Дунаю до стольного града Ясси і у зворотному напрямку вели тільки через Галац, де їх з величним мовчанням зустрічала церква Святого Георгія з могилою І. Мазепи.

У контексті взаємозв'язків задунайського козацтва з православними церквами Молдови та Валахії того часу, хотілося привернути увагу читача ще на один маловідомий факт. Певна частина колишніх кошових або писарів Задунайської Січі, у похилому віці поповнювали

ряди ченців при молдовських та валаських монастирях. Такими, за даними румунських дослідників, стали кошовий Литвин та один з писарів І. Мазепи Василь Безрукий, які постриглися у ченці при монастирі Пояна Мерулуй, що біля міста Римнику-Серат. Бажання В. Безрукого бути поруч із своїм гетьманом було настільки сильним, що він з часом спромігся побудувати у Галаці характерну для українських козаків церкву Святої Параскеви.

Повертаючись до антимазепинської діяльності царських властей протягом тривалого часу, хотілося б звернути увагу на такий позитивний аспект. Під час чисельних російсько-турецьких воєн XVIII – початку XX століть, коли Галац неодноразово опинявся в руках царя, достеменно не зафіксовано фактів наруги над могилою І. Мазепи тимчасовими окупаційними військами, при яких були і священнослужителі, які не могли не знати про те, що Мазепу піддано анафемі. Таких війн було чимало (1735–1739 рр., 1768–1774 рр., 1787–1792 рр., 1806–1812 рр., 1828–1829 рр., Кримська війна 1853–1856 рр., далі – 1877–1878 рр., й нарешті, Перша світова війна 1914–1918 рр.), а отже – і нагод для відповідних дій. Той факт, що могилу І. Мазепи бачили у 20-х, 40-х, 60-х роках XVIII століття, у 20-х, 40-х, 70-х, 80-х роках XIX століття, що зафіксовано у спогадах очевидців, і навіть у 1930-му та 1932-му роках і не будь-хто, а українські політичні емігранти, доктори М. Галин та В. Трепке, дає певні підстави вважати, що визначені Петром І плани щодо І. Мазепи не були до кінця виконані. Схоже, що навіть Катерина II, яка скасувала Запорізьку Січ та жорстко переслідувала українських козаків, не знищила слідів І. Мазепи у Галаці та не перевезла його останки до Росії.

Правда, цьому могли посприяти різні обставини, у тому числі і тимчасова втрата історичної пам'яті про Івана

Мазепу через значне посилення у Молдові та у Валахії протягом XVIII – першої половини XIX століть позиції маріонеткових ставлеників Османської імперії. У цей період не тільки світська влада, а й церковна структура майже повністю були віддані Стамбулом в руки греків-фанаріотів, які не тільки почали витіснити староукраїнську мову з церковного богослужіння, а й забули про поховання І. Мазепи у церкві Святого Георгія в Галаці. „У першій половині XIX століття, – пише К. Келдерару, – ця церква занепала через неналежне грецьке адміністрування“. Так, у 1845 році, коли молодий дослідник та видавець молдовських середньовічних літописів французькою мовою М. Когельнічану спеціально відвідав цю культову споруду, він переконався, що місцеві греки-ченці вже не знали, чиї останки зберігає ця давня культова споруда. З огляду на це М. Когельнічану писав, що „під час поїздки до Галац, здійсненої з метою проведення саме у цих місцях досліджень щодо останків Мазепи“, він дізнався таке. „Монастир Святого Георгія в Галаці – стародавній будинок у чудовій місцевості на березі Дунаю; самий будинок збудовано генуезцями до того, як виникла Молдовська держава. Гетьман Мазепа був похований посеред церкви у цегляному склепі, над яким поклали камінь з написом, гербами України та Мазепи, із зображенням одноголового орла. Очевидно, після спустошення Галаца прибічники колишнього гетьмана відновили його могилу, оскільки надмогильний камінь, хоч і надтріснутий, аж до наших днів закривав гробницю посередині церкви; напис із часом, від того, що по ньому ходили, стерся, проте зображення орла на гербі виразно можна було бачити. У 1835 році грецькі монахи вже не знали імені похованої у церкві особи; у тому році вони хотіли поховати посередині церкви

померлого тоді місцевого боярина Димітрія Дерекчі-башу (сердар Д. Дерекчі-баша при житті був начальником Галацького порту, що за мірками того часу відповідало високому соціальному статусу. – Т.Р.). Копаючи яму, монахи наштотхнулися на зводи Мазепиного склепу та й розкрили його; всередині знайшли череп та кістяк гетьмана. Монахи трохи відсунули невідомі їм останки та поховали Дерекчі-башу поруч з ними“.

Принагідно зазначимо, що це було вже п'яте перепоховання праху І. Мазепи. Але на цьому, на жаль, відповідна епопея не завершилася, про що свідчать подальші події.

Справа у тому, що багато місцевих православних віруючих тих часів дотримувалися традиції не тільки періодично поминати померлого, а на сьомому році після його смерті – ще і викопати тіло, обмити та впорядкувати кістяк, переодягнути, відслужити молебень – і після цього остаточно поховати. Так вчинили і родичі сердара Д. Дерекчі-баші. Тобто, у 1842 році, як пише М. Когельнічану, вони „знову відкрили його склеп, винесли його останки разом з останками Мазепи та, відправивши панахиду перенесли їх до нового склепу, виготовленого біля церкви, праворуч від входу“. Тобто останки І. Мазепи у 1842 році були перепоховані вшосте – на цього разу біля входу до церкви Святого Георгія у Галаці (*див. фото 26*).

Тут слід зробити важливе уточнення, яке дозволяє зрозуміти, чому саме поважні у тогочасному галацькому суспільстві родичі сердара Д. Дерекчі-баші були вимушені перенести місце поховання свого попередника. Причиною цього стало схвалене напередодні цієї події нове розпорядження уряду Молдови, згідно з яким у подальшому заборонялося ховати померлих всередині

культових споруд. Мотиви могли бути різні, про них неважко здогадатися. Для нас же головним є те, що це розпорядження стало черговим приводом для зміни місця перепоховання гетьмана України.

Неоднозначною виявилася доля першого надгробного каменя І. Мазепи. Нащадки шанобливо повернули його на місце третього перепоховання українського гетьмана ще у 1711 році, де він зберігався до середини ХІХ століття. З цього приводу той же М. Когельнічану написав таке: „А старий надмогильний камінь, або скоріше – його залишки як історична пам’ятка була відіслана працівниками карантинної служби у подарунок брату колишнього господаря Валахії Міхаю Гіки, у палаці якого, ймовірно, цей камінь дотепер знаходиться серед інших пам’яток, знайдені у різних куточках князівства“. На нашу думку, ключем до розуміння того, чому саме старовинний надгробний камінь І. Мазепи потрапив до Бухареста, є втручання у цю справу карантинної служби Валахії. Протягом 1829–1851 років нею керував генерал Н. Маврос – кум міністра внутрішніх справ Валахії М. Гіки та другий після нього колекціонер старожитностей. У 1832 році Н. Маврос відвідав Галац, і не виключається, що карантинна служба Молдови, за його підказкою, забрала розтрісканий камінь на реставрацію, а згодом передала реліквію до колекції його кума та партнера по хобі. Принаймні це чітко свідчить, що шукати цей надгробний камінь треба у Бухаресті, якому Галац підпорядковувся адміністративно, а не в Яссах. Але перед тим, як оригінальний надгробний камінь І. Мазепи потрапив до Бухареста, він тривалий час лежав біля входу до церкви Пречистої Діви у Галаці у зв’язку ремонтними роботами в церкві Святого Георгія. Це, поруч із наведеними нами раніше аргументами, стало

ще одним приводом пізніше називати цю культову споруду Мазепиною.

Оскільки на старому надмогильному камені був зображений орел, якого ще можна було розгледіти, – продовжує свої спостереження М. Когельнічану, – близькі боярина Дерекчі-баші хотіли зберегти цю емблему на могилі свого родича, де покоїлися також останки Мазепи. Їм, мабуть, імпонувало те, що останкам близької для них людини довелося лежати разом з останками невідомої для них, проте, без сумніву, знаменитої постаті, тому вони вирішили зберегти зовнішні ознаки цієї іменитості. Але сталося так, що, через незнання геральдики, скульптор замість одноголового висік на новому надмогильному камені із красивого білого мармуру двоголового орла, схожого на австрійського. Кожен може побачити це відхилення на першій могилі, праворуч від входу у притвор. На нашу думку, не виключено, що висікаючи двоголового орла, різьбар захотів тим самим підкреслити, що під тією плитою поховані дві неординарні особи.

Отже, такою побачив цю плиту М. Когельнічану в 1845 році. Повірити, що вона збереглася до наших днів дуже важко, бо занадто багато подій відбулося в регіоні та навколо місця поховання І. Мазепи за минулі майже 170 років. Зникли одні держави і виникли інші, відбулися декілька винищувальних воєн, пережита ганебна атеїстична кампанія соціалістичного періоду, яка остаточно визначила долю місця поховання українського гетьмана в Румунії тощо. Але завжди, як відомо, останньою вмирає надія. Саме надія знайти цей камінь, після достеменного вивчення спогадів М. Когельнічану, і велике прагнення відновити втрачені на достатньо тривалий час пошуки слідів І. Мазепи в Румунії спонукали вищезгаданого

В. Трепке взяти із собою у подорож до Галаца 1932 року фотоапарат. Побачене та зафіксоване тоді на фотоплівці дає нам сьогодні можливість мати уяву про події 40-х років XIX століття. „Ні в архівах, ні на образах і всій обстановці церкви св. Георгія не лишилося також ніяких слідів по гетьмані, – пише В. Трепке. – Але перед самим входом до неї лежить велика мармурова плита з написом, якого розібрати не міг, та гербом у вигляді двоголового орла, частину якого видно на світлині“ (див. фото 27).

Безперечно, перевидання М. Когельнічану в 1845 році уривків молдовських літописів модною на той час в Європі французькою мовою, в яких йшлося про І. Мазепу, надзвичайно позитивно вплинуло на процес відродження тимчасово втраченої історичної пам'яті про гетьмана у свідомості багатьох європейських народів.

В сусідній з Україною Молдові того часу це явище знайшло відображення у творчості провідних діячів культури тих часів. Так, у 1839 році К. Негрі вперше перекладає з англійської поеми Байрона „Мазепа“. Найвідоміший же переклад цієї поеми румунською мовою здійснив академік Румунської академії Джордже Кошбук (1866–1918). А видатний письменник і просвітник Георге Асакі (1788–1869) у 1859 році присвятив І. Мазепі історичну новелу „Мазепа у Молдові“. Вона чудово вписалася у мозаїку відомого протягом XIX століття підйому мазепинської тематики у творчості багатьох літераторів та композиторів того часу, зокрема, в Росії, Великобританії, Франції, Польщі, Швеції, Німеччині, Угорщині, фігуруючи у творах Пушкіна, Чайковського, Байрона, Гюго, Ліста та інших.

Суттєвим додатковим аргументом на користь існування протягом 30-х–70-х років XIX століття спільної могили І. Мазепи та Д. Дерекчі-баші праворуч від входу до церкви

Святого Георгія у Галаці слугують спогади французького дипломата А. Д'Аврілья. Тривалий час перебуваючи на дипломатичній роботі у придунайських князівствах, він неодноразово відвідував Галац і гирла Дунаю, був особисто знайомий з М. Когельнічану. У 1876 році А. Д'Авріль видав французькою мовою книгу під назвою „Від Парижа до острова Зміїний, перетинаючи Румунію, Угорщину та гирла Дунаю“, в якій, зокрема, написав про його спільну з М. Когельнічану поїздку до Галаца у пошуках слідів Івана Мазепи.

Ця подорож описана А. Д'Аврїлем таким чином: „Я перебував у Галаці одночасно з п. Когельнічану, відомим істориком, який свого часу видав у Ясах збірку молдовських хронік. Ми спільно вирушили на розшуки могили Мазепи, керуючись відповідним уривком з хроніки Мирона Костіна. Монастир Св. Юрія перетворили за господаря Кузи на торговельну школу. Церква, здається, стародавня, але тому, що візантійський стиль досі існує в князівствах, важко точно означити час заснування церкви, тим більше, що її часто підправляють та малюють білою фарбою. З півдня церква оточена ґанком із гарним видом на Дунай і на перші гори Добруджі. Праворуч брами знаходиться надгробний камінь з білого мармуру. Там ми прочитали: „Dimitros racharnic diroksi in pacie 1836 octobre 22“. Надпис зроблено на честь цього кравчого (так в оригіналі перекладено назву придворного чина покійного боярина Димітрія Дерекчі-баші, хоча назва „чашник“ або „погарник“ тут була би адекватніша – Т.Р.), але над ним двоголовий орел, з яким пов'язана традиція Мазепи. Очевидно, коли хотіли поховати кравчого, знайшли надгробок із орлом, мабуть, польським. Поруч була зброя й кістяк. Зброю зложили в церкві, де її тепер уже нема. Напис над надгробником

теж зник. Кістки, згідно зі звичаєм, зложили в лантух і поховали. Тільки орел з короною нагадує про знахідку“.

Наскільки виявилися ідентичними надгробні камені над могилою Івана Мазепи, які побачили А. Д'Авріль разом з М. Когельнічану в 1876 році та В. Трепке у 1932-му, залишається судити фахівцям після розшифровки надпису на фотографії, яка збереглася до наших днів. На нашу думку, судячи з кількості слів, наведених А. Д'Аврілем у своїх спостереженнях та зафіксованих В. Трепке, йдеться про різні або по-різному тлумачені написи.

Цікавим є те, що всього через рік, тобто у 1877 році, точне місце розташування могили І. Мазепи – праворуч від входу до церкви – побачив Микола Тобілевич (1856–1933), визначний український театральний діяч, відомий під псевдонімом Микола Садовський. Під час російсько-турецької війни 1877–1878 років він перебував на російській військовій службі. По дорозі з Бендер, де розташувався 56-й піхотний Житомирський полк, до Болгарії, його частина на короткий час зупинилася у Галаці. Микола Садовський, несамохіть, нічого про це не підозрюючи, повторив посмертний шлях І. Мазепи з Бендер до Галаца. Пізніше, у 1917 році, на хвилі українського національного відродження, яке відбувалося внаслідок Лютневої революції того року, вже як відомий театральний діяч він написав свої спогади про перебування у Галаці.

М. Садовський, зокрема, зазначив: „...20 квітня 1877 р. ми перейшли молдовський кордон біля Баштажаки і через два тижні прийшли в Галац. Тут відпочивали кілька днів. Блукаючи від нудьги по місту, я зайшов у галацький собор. Роздивляючись його архітектуру та убрання, я запримітив чиясь гробничку, на яку, увійшовши, не звернув навіть уваги. Гробничка стояла самотоко,

мов сирітка, праворуч як увійти у церкву. Я підійшов. Роздивляюсь. Біла, невеличка, завбільшки як скриня на колесах, гробниця з мідною дошкою зверху і навколо мідними латинськими літерами напис: „Іван Степанович Мазепа, гетьман славного низового війська Запорозького і всієї України...“. Неначе хто обухом мене ударив в чоло! Я остовпів. Коли б зненацька, серед чистого ясного дня гримнув грім і блискавка упала б на землю біля моїх ніг, здається, не так би мене здивувало, як те, що я побачив. Не вірю своїм очам. Читаю знов. Так. Вірно. Він! Де фарб набрати, щоб змалювати, де слів достати, щоб з'ясувати, ті почуття, які опанували тоді всю істоту! Боже мій! Боже мій! Скільки важливих думок зразу налетіло і роєм обсіло мою голову! Ти, славний гетьмане, ти, останній нащадку колишньої вільної, багатой, свободолюбної України! Ти, поборнику святий, що не хотів себе лічити рабом серед зграї донощиків, блюдолизів, підніжків, грязі й рабів! Це ти! Так ось де ти знайшов собі місце довічного покою! А нас дурнів, учать історії грецької, римської, середньовічної і таке інше, а свої дасть Бог! Через те й не знаємо про твою вічну оселю! Аж вона ось де! І я низько вклонився гробниці того славного патріота, що бажав здобути щастя, волю й честь своїй рідній, бездольній країні, і, знесилившись у тяжкій боротьбі, поліг у далекій чужині, анафемою затаврований... Спи спокійно вічним сном тепер, старий батько гетьмане! Не бійся, ніхто тут не посміє турбувати твої старечі кості. Ніхто тут не зруйнує твоєї убогої оселі, як зруйнували той розкішний палац у Батурині. За те, що батько Богдан колись допомагав молдованам здобути собі самостійність, вони вдячно подарували тобі клаптик земельки й тим захистили від потали твоє тіло! ...І ще раз глянувши на дорогу і святу

могилу я вийшов із церкви, повний тяжких дум, які не покидали мене весь той день“.

Попри емоційну завантаженість спогадів М. Садовського та, можливо, не зовсім точне відтворенні через сорок років по пам'яті могильного напису, його свідчення щодо місця наявності та розташування могили І. Мазепи є винятково цінними. Вони однозначно підтверджують всі раніше наведені нами факти щодо перепоховання праху І. Мазепи праворуч від входу до церкви Святого Георгія у Галаці.

Наполягаємо на цьому з тих міркувань, що це місце виявиться чи не останньою достеменно відомою та документально підтвердженою точкою, яка пов'язує нас з реальною історією українського гетьмана. Справа у тому, що, незважаючи на бурхливий процес відродження образу І. Мазепи в європейській та місцевій літературі й музиці, історична пам'ять про реального Івана Мазепу поступово почала губитися. Тому не можна не погодитися з думкою відомого сучасного румунського історика К. Резакевича, який небезпідставно стверджує, що з кінця ХІХ і протягом майже всього ХХ століття навколо церкви Святого Георгія у Галаці одноманітно повторювали одну і ту ж фразу: „Кажуть, що тут, нібито, було поховано Мазепу“.

Намагаючись дати відповідь на запитання, чому так сталося, ми натрапили на маловідомі дотепер факти, які так чи інакше пов'язані із долею могили І. Мазепи. Достеменно відомо, що у 1881 році, під час впорядкування території міста Галац, вийшло розпорядження не тільки про припинення подальших поховань на цвинтарі біля місцевої церкви Святого Георгія, а і про його перенесення на нове центральне кладовище. Внаслідок цього навколо церкви були проведені роботи по облаштуванню прилеглої території. Зокрема, починаючи від самої церкви Святого

Георгія і до її сестри-церкви Пречистої Діви і далі, у формі серпа, була збудована нова вулиця, на честь І. Мазепи названа його іменем. Вона проіснувала до 1988 року (див. *фото 28, 29*). Мабуть, тоді й перемістили спільну надгробну плиту Мазепи та Дерекчі-баші з попереднього місця, розташованого праворуч від входу, до центру фасаду церкви біля її дверей, як це було зафіксовано В. Трепке у 1932 році. Принаймні, як описують румунські фахівці, на єдиній фотографії, зробленій до 1914 року із зображенням центрального входу до церкви, на попередньому місці знаходження цієї плити фігурувала лише частина мощеної бруківкою вулиці.

Проведена на місці робота, зустрічі з фахівцями-істориками Галаца та вивчення відповідних документів дають підстави стверджувати, що перенесення у 1881 році цвинтаря при церкві Святого Георгія не стосувалося могили І. Мазепи. Ймовірно, що, глибоко шануючи похованих там діячів, карантинна служба Галаца обмежилася лише перенесенням плити з двоголовим орлом у центр широкого та по-новому облаштованого входу до відремонтованої культової споруди. Наявність такої масивної мармурової плити безпосередньо на цьому місці мало б надавати самому храмові додаткової значимості. Цим самим пояснюється факт існування цієї плити, мабуть, до сильного землетрусу 1940 року, після якого і церква, і прилегла до неї територія тривалий час перебували у занепаді, потребуючи суттєвих реставраційних робіт, які розпочалися лише у 1955 році. Паралельно з цим, влучення авіабомби під час Другої світової війни у дах церкви та бомбардування прилеглої території, загальна розруха часів війни, гостра потреба у різного роду будівельних матеріалів у післявоєнний період, свідомо недбалість владних структур стосовно церковних

споруд в роки соціалізму, особливо на його початковому етапі, – все це призвело до остаточної втрати позначення точного місця останнього перепоховання І. Мазепи у Галаці.

Певною мірою це пояснюється поступовою втратою історичної пам'яті про українського гетьмана в Румунії, починаючи з кінця XIX століття, що, як не дивно, відбувалося на фоні потужного процесу відтворення цієї пам'яті в Україні. Як відомо, у 1884 році на сторінках журналу „Кіевская Старина“ (№ 7, сс. 501–505) видатний український історик В. Антонович (1834–1908) опублікував першу документальну роботу про молдовські сліди щодо місця поховання та могилу І. Мазепи; у 1885 році виходить велика монографія М. Костомарова „Мазепа і мазепинці“, а 1896 року у Львові друкується його ж двотомна монографія „Мазепа“. На жаль, все це не відразу стало відомо в Румунії, де інтерес до постаті Івана Мазепи поступово почав згасати. Про це свідчить спроба відомого на той час в Румунії публіциста та юриста Пантазія Гіки виділити у своїй доповіді, складеній для міністра В. Урека щодо церкви Святого Георгія у м. Галац, окремий розділ про могилу І. Мазепи. Не виявивши жодного сліду про це у самій церкві, він використав спогади місцевого населення, які, як виявилось, не завжди точно відтворюють реальний стан речей.

Дещо показовою у цьому плані стала, зокрема, історія з придбанням у 1882 році Румунською Академією єдиного в Румунії примірника описаного у першому розділі цієї роботи „Євангелія“, виданого у Сирії арабською мовою за кошти І. Мазепи. 25 січня 1882 року військовий історик, підполковник Д. Папазоглу звернувся до тодішнього міністра культів та освіти Румунії Г. Точілеску з листом

(зарєєстрований за вхідним номером 1749) з пропозицією придбати у нього зазначену вище книгу за 600 нових на той час румунських леїв, що було досить великою сумою. Сам Д. Папазоглу високо оцінив це раритетне видання, оскільки, за його словами, „на початку XVIII століття воно було присвячене козацькому Гетьману та князю України Мазепі православним кліром Аравії і тому, що це „Євангеліє“ має велику цінність для нашої країни, оскільки, кажуть, що Мазепа був похований у місті Галац в одній з місцевих церков і, можливо, у вступній частині до цього „Євангелія“, яке добре збереглося, міститься правда, якою цікавиться наша історія“. Таким чином, навіть така освічена людина, як Д. Папазоглу мало знав про історію могили І. Мазепи у Галаці.

Того ж дня Г. Точілеску, який особисто цікавився долею українського гетьмана в Румунії, своїм супровідним листом за номером 1040 від 25 січня 1882 року, надіслав оригінал звернення Д. Папазоглу до директора Центральної бібліотеки Румунської Академії з проханням „оглянути книгу та, оцінивши її важливість та раритетність, доповісти, чи можна її придбати та за яку суму“.

27 січня 1882 року у своїй відповіді директор бібліотеки намагався переконати міністра у тому, що із самого факту видання цього „Євангелія“ арабською мовою „не впливає жодного історичного значення для нашої країни, навіть, якщо кажуть, що славетний Гетьман, нібито був похований у Галаці, як на це претендується“. Тобто, знову, на рівні начитаного директора Центральної бібліотеки Румунської Академії зустрічаємо нечітку та недостатню інформацію про історію І. Мазепи у Галаці.

Ситуацію з придбанням Румунською Академією єдиного в Румунії примірника цього раритетного видання у

підполковника Д. Папаозоглу врятувала рішучість міністра Г. Точілеску, який своїм листом за номером 4461 від 3 квітня 1882 року на адресу керівництва Центральної бібліотеки Румунської Академії розпорядився придбати „Євангеліє“ арабською мовою, „депозитувати та реєструвати цей твір“ у її фондах. На виконання цього розпорядження 5 квітня 1882 року під реєстраційним номером „155 A Unicat“ відповідний запис зроблено у книгу надходжень Центральної бібліотеки Румунської Академії за 1882–1883 роки. Завдяки цьому ми маємо унікальну можливість довідатися про благочинну діяльність великого гетьмана України та повернути бодай копію спонсорованого ним „Євангелія“ на Батьківщину.

Цікавим є те, що до самого „Євангелія“ додана коротка рукописна історико-біографічна довідка румунською мовою, яка достатньо точно відтворює біографію українського гетьмана: „Іван Мазепа, гетьман козаків України. Народився у 1640 році на Поділлі. Став писарем гетьмана України. Після смерті свого керівника, у 1687 році був обраний замість нього козацьким гетьманом. Мазепа був призначений царем Росії Петром Великим князем України. Пізніше, прагнучи незалежності своєї держави, став союзником короля Швеції Карла XII та вступив у битву з москалями під Полтавою. Після поразки короля Карла, вони прибули до Валахії до палацу Константіна Воде Бринковяну, а потім перейшли до Бендер, де гетьман помер у 1709 році. Це „Євангеліє“ арабською мовою присвячене віруючими монахами з Аравії гетьману Мазепі, коли він був титулований князем України“ (див. фото 30).

Гадаємо, що тільки за оригінальний примірник „Євангелія“ арабською мовою 1708 року видання та за написані

через майже двісті років правдиві слова про українського гетьмана, не кажучи про прийняття його праху на вічний спочин, кожен українець має бути вдячним румунському народу за збереження історичної пам'яті про славного сина українського народу І. Мазепу.

Першими українцями, які усвідомили це, разом з необхідністю відтворення історії І. Мазепи в Румунії, були українські політичні та воєнні емігранти, які волею історичних обставин, у міжвоєнний період також опинилися на території цієї країни. Вони виявилися спроможними не тільки виявити маловідомі сторінки та зберегти історичну пам'ять про українського гетьмана у самій Румунії, а й розповсюджувати відповідну інформацію в середовищі українських емігрантів міжвоєнного періоду. Так, українські емігранти в Румунії від самого початку прибуття до цієї країни на початку 20-х років ХХ століття поставили за мету зафіксувати існуючі на той час дані про шляхи І. Мазепи в Румунії, систематизувати їх та зробити загальнонаціональним надбанням. Проте, як пише доктор В. Трепке, відразу цього зробити не вдалося, оскільки негаразди, пов'язані з початковим етапом перебування в еміграції, завадили цій нелегкій праці.

Наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ століття долею Івана Мазепи майже паралельно почали займатися дві структури української еміграції. З одного боку, Управа Українського Військового Товариства у Франції, яка звернулася до представника Армії Української Народної Республіки в Румунії, полковника Гната Порохівського з проханням з'ясувати всі обставини, пов'язані з історичною долею І. Мазепи в Румунії, а з іншого – Український Науковий Інститут у Варшаві доручив доктору В. Трепке зробити приблизно те ж саме. Внаслідок блискучої

координації зусиль керівництва політичної та військової еміграції в Румунії, протягом 1929–1932 років у Галаці перебували українські дослідники, які ретельно вивчили ситуацію щодо румунського сліду І. Мазепи і, на основі зібраних даних, видрукували на сторінках тижневика „Тризуб“ низку важливих публікації, серед яких є праці М. Галина „Могила гетьмана Мазепи“, В. Поперешнього „Про могилу гетьмана Мазепи“, В. Трепке „Сліди і пам’ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії“ тощо. Окрім цього, 1933 року у Львові, під редакцією Левка Лепкого (1888–1971) вийшов XII щорічний Альманах „Червоної калини“, на сторінках якого В. Трепке надрукував аж три статті, присвячені І. Мазепі – „Пам’яті Гетьмана Івана Мазепи“, „На розшуках за могилою Гетьмана Мазепи“ та „Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи“. Ці статті, а також публікації інших авторів з цієї тематики, висвітлили чимало нових аспектів, пов’язаних з молдовським періодом життя українського гетьмана, посмертного шляху його тіла до Галаца та значення Івана Мазепи як символу для нової хвилі українського національного визвольного руху 20–30-х років минулого століття.

На наш погляд, проведена представниками української еміграції міжвоєнного періоду колосальна робота щодо збереження та консолідації історичної пам’яті про І. Мазепу заслуговує на особливу увагу дослідників. Наведемо тут цитату із однієї із статей В. Трепке, яка влучно окреслює наші завдання щодо повернення в Україну останків як І. Мазепи, так і інших видатних синів українського народу: „Розшукати мусять українці всі ті цінні для них пам’ятки, відмітити місця їхні і те, що знайдуть з останків великих небіжчиків мусять перевезти у свій час до України, щоб поховати у народному Пантеоні“. Повністю підтримуючи

таку думку В. Трепке, гадаю, що настав час повернути прах І. Мазепи або хоча би капсулу із землею з місця його поховання у Галаці до відродженої гетьманської столиці – Батурина (*див. фото 31*).

Для остаточного ж з'ясування проблеми щодо місця поховання І. Мазепи, повернемося до післявоєнної долі церкви Святого Георгія у Галаці, яка, схоже, забрала із собою таємницю могили українського гетьмана. Як уже зазначалося, у 1955 році на відновлення цієї давньої культової споруди були виділені незначні кошти. Але відбудувати церкву за умов тотальної атеїстичної пропаганди було у ті часи дуже складно. Тим паче небезпечно було згадувати або говорити вголос про пов'язану з нею історію Мазепи у країні, яка достатньо великою мірою, і передусім в ідеологічному плані, контролювалася Радянським Союзом. А в СРСР, особливо в повоєнні часи, ставлення до гетьмана-“зрадника” залишалось таким же негативним, як за часів царської Росії.

Кон'юнктурні інтереси, пов'язані з масовим житловим будівництвом, та подальше облаштування міста Галац на початку 60-х років минулого століття стали превалювати над необхідністю реставрації церкви Святого Георгія. У 1959 році церква була закрита для проведення релігійної служби, що призвело до її повного занедбання (*див. фото 32*).

Це і стало приводом для схвалення рішення про її знесення та передачу території під будівництво двох житлових будинків, а пізніше – й престижного готелю. Наразі на місці колишнього прицерковного цвинтаря планується побудувати ресторан. Очевидець подій, пов'язаних із знесенням церкви, до якої ходив молитися з дитинства, вже згадуваний професор М. Брудіу в 1990 році опублікував у

місцевій газеті „Діалог“ сенсаційну статтю під назвою „Галацький динаміт“. У ній було детально описано рідкісний метод, застосований для знищення церкви: декілька ночей поспіль під великим тиском під фундамент церкви закачували солону морську воду, що, за два тижні, призвело до появи тріщин та осідання споруди. Але, як зазначає професор М. Брудіу, оскільки башти колишньої генуезької фортеці не піддавалися, вони були прив’язані тросом до потужного корабля, який потягнув їх у бік Дунаю. Таким чином остаточно знищили церкву Святого Георгія, а з нею – і могилу І. Мазепи.

Як зазначає директор Галацького повітового музею історії К. Келдерару, після знесення церкви „на місці, що вивільнилося, згідно з планом впорядкування території, були збудовані житлові приміщення (*див. фото 33*). Можливо, під фундаментом нових будівель залишилися і останки Мазепи“. Прикро, але виглядає на правду. І лише спільні археологічні розкопки українських та румунських фахівців могли б остаточно з’ясувати де той священний клаптик землі, яка дотепер приховує велику таємницю великого гетьмана.

Але і в цій ситуації треба віддати належне румунській стороні. Сьогодні у Галаці іменем І. Мазепи названо два великі міські квартали: Мазепа-I та Мазепа-II; майже століття у цьому місті проіснувала вулиця ім. І. Мазепи; церкву Пречистої Діви дотепер називають Мазепиною, а головне – у центральному міському парку „Свободи“ спільними зусиллями української та румунської сторін у 2004 році збудовано перший за кордоном пам’ятник славному сину українського народу, видатному борцю за свободу України, гетьману України Івану Степановичу Мазепі.

Це місце стало почесним для румунів та дорогим для українців всього світу. Нині вони мають можливість відвідати історичні місця, пов'язані з життям і діяльністю українського гетьмана в сусідній дружній Румунії, а також покласти український вінок шани до його величного пам'ятника в прекрасному місті над Дунаєм, що так схожий на рідний Дніпро. І це періодично з глибокою пошаною та патріотичним піднесенням українського духу роблять гості з України, співвітчизники з інших країн та, насамперед, українці Румунії (*див. фото 34*).

IV. Легенди і міфи Молдови та Румунії, пов'язані з постаттю Івана Мазепи

У процесі роботи над детальним відтворенням завершального етапу життя Івана Мазепи та долі його праху автор натрапив на чисельні матеріали, які не піддаються класифікації як наукові джерела. Водночас, вони дещо заангажовані, здебільшого дуже емоційні, що може стати корисним для більш повного розуміння та сприйняття ролі І. Мазепи. Так, до наших днів збереглося дуже багато народних переказів та оповідань, які перетворюють завершальний етап життя І. Мазепи та посмертний шлях його останків у справжні легенди та міфи. Вони різні за змістом і суперечливі за своєю суттю. Переважна більшість з них спрямовані на захист постаті українського гетьмана, роблять його останки беззахисними чи то перед грабіжниками, чи то перед татарами і турками, чи то перед царськими агентами. Проте всі вони свідчать про величезний інтерес до особистості І. Мазепи як блискучого борця за незалежність українського народу.

Дві легенди про завершальний період життя І. Мазепи відрізняються від наведеного у цій роботі опису останніх днів і смерті українського гетьмана своїм оптимізмом та кардинально іншим ходом подій. Безперечно, хотілося б вірити у такі сценарії, і тому наводимо їх нижче.

Легенди.

1. Згідно з деякими народними оповіданнями, гетьман І. Мазепа не помер у 1709 році в Бендерах, а лише інсценував свою хворобу і смерть з метою введення в оману тих, хто його переслідував. Будучи мудрим і досвідченим гетьманом, знаючи наміри своїх ворогів та маючи величезні матеріальні можливості, він восени 1709 року нібито переодягнувся у старого монаха, непомітно покинув козацький табір у Бендерах, перейшов Дністер на український берег та непомітно добрався до Печерської Лаври у Києві. Там він ще при гетьмануванні, як відомо, мав великий авторитет і тому знайшов цілковиту підтримку в середовищі монахів. Змінив ім'я та зовнішній вигляд, обрав стриманий образ життя, молячись Богові, і з часом – непомітно помер під чужим іменем. Завдяки цьому, він, буцімто, назавжди залишився на Батьківщині, зі своїм народом, і був похований за традиціями православної церкви, якій він віддано служив за життя.

2. Продовжуючи таку лінію, сучасний український дослідник В. Ричка пише, наприклад, про те, що, можливо, далекоглядний гетьман, передбачаючи ворожі помисли своїх недругів, розпорядився перед смертю виготовити дві домовини. Наказавши одну з них заховати, І. Мазепа міг вдатися до інсценізації своєї смерті та поховання під Бендерами, й, перебравшись таємно до Галаца, спокійно дожив відведеного Богом віку. Принаймні, маємо один, хай і небезперечний документ, пише В. Ричка, відомий у франкомовній копії (оригінал зберігається в архіві періоду Османської імперії у Стамбулі), де зазначається про те, що І. Мазепа „усадовився в Галацу при замку, збудованому генуезцями, був вже у пізнім віку, жалувал своїх давніх помилок і жив свобідно, наче на спочинку“.

У зв'язку з цим, недостовірною стає дата смерті І. Мазепи, наведена, як зазначалося у відповідному розділі цієї праці, молдовським літописцем М. Костіном – 18 березня 1710 року. Отже, український гетьман мав би досить часу для того, щоб надійно залагодити справу зі своїм справжнім похованням, подбавши у такий хитромудрий спосіб про свій вічний спочинок (див. В. Ричка. Румунський слід Івана Мазепи // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. – Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean. – 1999).

Міфи. Вони, на наш погляд, не мають нічого спільного з дійсністю, але відтворюють настрої їхніх творців та позицію тих, хто передає їх з покоління у покоління протягом вже трьох століть.

1. У 1821 році турки з міста Бреїла, що приблизно у двадцяти кілометрах на південний захід від Галаца, дізналися про те, що І. Мазепа був похований разом з величезними цінностями, зокрема, що його одяг був розшитий золотом, на груди йому поклали масивний золотий ланцюг з хрестом, в руку – булаву, оздоблену діамантами, на голову – золоту діадему, прикрашену коштовним камінням. Вони напали на церкву Святого Георгія, „відкопали могилу героя, пограбували все, що знайшли при ньому, викинули його голову в Дунай, а надгробний камінь, який був перехований та врятований християнами, нібито, був перевезений після відбуття турків з міста Галаца, до церкви Пречистої Діви. Дехто стверджує, що там, а не у церкві Святого Георгія, поховано І. Мазепу“ (див. Rezachevici C. Precizări privind mormântul hatmanului Mazeppa // „Revista istorică“, tom V. – 1994. – № 1–2).

2. Так звана „галацька традиція“, яка емоційно забарвлює історію, пов'язану з похованням останків Івана

Мазепи у цьому місті, зберігає такий міф. У 1832 році, під час вступу російських військ у місто Галац, царський генерал Маврос нібито забрав із собою надгробний камінь з могили І. Мазепи. Пізніше він повернув до Галаца копію того каменя, яка зберігалася при церкві Пречистої Діви цього міста (*див.* Rezachevici C. Precizări privind mormântul hatmanului Mazepa). Безперечно, твердження про те, що І. Мазепу було поховано у церкві Пречистої Діви, а не в церкві Святого Георгія, з часом посприяли тому, що цю давню культову споруду і сьогодні багато хто називає „Мазепиною“.

3. У 1929 році український емігрант, доктор М. Галин перебував у Галаці. Згодом він написав статтю „Могила гетьмана Мазепи“ і опублікував її у тижневику „Тризуб“ за 1930 рік, № 18. Під час відвідин церкви Святого Георгія він, шукаючи могилу гетьмана, дізнався від літньої жінки, яка тоді продавала свічки у церкві, про те, що „30 років тому назад прийшов до Галацу російський пароплав і матроси з того пароплаву під командою свого офіцера і з своїм попом прийшли, викопали з цього місця все, що було під тією мармуровою плитою та забрали із собою до Росії“. Сам М. Галин уточнив час, коли могло статися те, про що розповіла стара жінка, вважаючи, що йшлося про події російсько-турецької війни 1877–1878 років.

В. Ричка, використовуючи джерела української діаспори в Канаді, наводить у цьому контексті аналогічний за змістом міф. Повертаючись до Росії із згаданої війни, „московський генерал Скобелев згадав, що у Галацах поховано великого гетьмана І. С. Мазепу. Він доручив спритним фельдфебелям відшукати ту могилу, святу могилу нашого народу. Могилу було знайдено швидко. Труну було витягнуто з церкви святого Юра і

по-блюзнірському розбито, кості і похоронний одяг спалено“ (див. В. Ричка. Румунський слід Івана Мазепи).

Цікавою є коротка історія, про яку довідався автор цього дослідження, перебуваючи у Галаці 2007 року. У 1944 році, напередодні вступу радянських військ до Болгарії, штаб командуючого фронтом Толбухіна розташовувався на сусідній з церквою Святого Георгія вулиці. Припустити, що освічений генерал або його оточення не знали, що у цій церкві поховано І. Мазепу, майже не можливо. Але жодних дій, спрямованих на виявлення і знищення могили українського гетьмана здійснено не було.

Однак абсолютно протилежну версію подає В. Ричка у вищеназваній праці, опублікованій у тижневику „Наш час“ 23 квітня 1993 року, з посиланням на спогади учасника подій 1946 року. Радянські солдати нібито „ломами розбили вхід до склепу, що самотів праворуч від входу до церкви, винесли зі склепу домовину й, видерши віко, витрусили з неї кістяк, облили бензином і підпалили. Коли вогонь погас, підігнали вантажівку з опущеними бортами, згребли лопатами й висипали у кузов ще тліючий попіл“, який відвезли у степ.

Народні перекази. Це найбільш „нейтральна“ частина оповідей про І. Мазепу. Перекази містять лише констатацією певних фактів, які, проте, також можуть бути вигаданими.

1. У Республіці Молдова та, особливо, в Придністровському регіоні, історична пам'ять про Івана Мазепу дуже добре збереглася до наших днів. У селі Варниця, наприклад, люди й дотепер пам'ятають про „Мазепину церкву“, „Мазепині криниці“ та про „Мазепин курган“ над Дністром, який пов'язують з колишньою могилою гетьмана. В основі переказу про „Мазепин курган“, очевидно, лежить історія,

---

яку розповів польський місіонер Франциск Госцецький. У жовтні 1712 року він супроводжував посла польського короля, мазовецького воєводу Станіслава Хоментовського до Стамбула. Як відомо, їхня дорога проходила через місто Галац. Від ігумена монастиря Святого Георгія Ф. Госцецький записав таке: на момент смерті І. Мазепи у Бендерах не існувало православної церкви, адже місто було майже суцільно турецьким. „Оскільки поблизу не було жодної церкви, його поховали у полі та спорудили йому як мавзолей земляний курган...“. (Складено з використанням роботи: P. P. Panaitescu. Călători polonezi despre Țările Române).

2. У спогадах Степана Матвієнка, записаних Олександром Семененком, йдеться про те, що могила І. Мазепи знайдено у Молдові, біля села Волонтири. Її розкопав становий пристав з Бендер – болгарин Кірілов. До 1925 року знайдені ним останки І. Мазепи нібито переховувалися на горищі дому Кірілова, а згодом румунська поліція виявила їх та забрала до Бухареста (див. В. Ричка. Румунський слід Івана Мазепи).

3. Мешканець міста Таращі Київської області Микола Усатий 14 вересня 1993 року опублікував у газеті „Київська правда“ повідомлення про те, що 1946 року він особисто бачив на околицях міста Бендери „кам’яний хрест, на якому було вибито ім’я Івана Мазепи. Хрест той був висотою десь із півметра, може трохи вище“ (див. В. Ричка. Румунський слід Івана Мазепи).

Збереженню історичної пам’яті про І. Мазепу в Республіці Молдова сприяє стела у селі Варниця, споруджена у 1999 році за участю Посольства України в РМ та української громади Придністровського регіону (див. фото 35).

Заключна частина

У 2009 році виповнилося 370 років від дня народження та 300 років від дня смерті гетьмана України Івана Мазепи. Враховуючи укази Президента України В. А. Ющенка щодо належного відзначення подій 1708–1709 років і відродження Батурина, важливим завданням є встановлення побратимських зв'язків між колишньою гетьманською столицею та румунським містом Галац, що відповідатиме зазначеній у вступній частині цієї роботи ініціативі Глави Української держави, окресленій під час його офіційного візиту до Румунії 30–31 жовтня 2007 року.

Уявляється доцільним також розглянути можливість встановлення аналогічних зв'язків між, скажімо, містами Черніговом та Бендери.

Окрім цього, на наш погляд, необхідно відновити діяльність Українсько-Румунської комісії з проблем історії, археології, етнографії та фольклору Національної Академії наук України та Румунської Академії і винести на її розгляд питання про роль Івана Мазепи в історії наших сусідніх народів, провести спеціальне засідання традиційної тристоронньої Міжнародної конференції істориків України, Республіки Молдова та Румунії, відповідні заходи в рамках Єврорегіону „Нижній Дунай“ за участю органів влади та громадськості прикордонних територіально-адміністративних одиниць трьох сусідніх і дружніх держав, присвячені пам'яті І. Мазепи тощо.

Враховуючи наявність в Румунії єдиного примірника раритетного „Євангелія“, виданого 1708 року арабською мовою за кошти І. Мазепи, вбачаємо надзвичайно важливим організувати передачу в Україну копії, зокрема й

електронного варіанту, цього унікального видання для його презентації у вітчизняних музеях, насамперед в Батурині та у створюваному в Києві музеї „Українці у світі“.

У світлі Указу Президента України № 1131/2007 від 21 листопада 2007 року „Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця“ та селища Батурин“, варто вивчити можливість залучення української сторони до досліджень реальних слідів І. Мазепи в Румунії, зокрема участь українських фахівців-археологів у проведенні археологічних розкопок у Галаці.

Актуальним завданням для українських істориків та, по змозі, дипломатів передбачається, зокрема, також виявлення та вивчення частини архіву І. Мазепи щодо його листування з господарем Валахії К. Бринковяном, що зберігається у відповідних фондах рукописів Стамбула, а також документації галацької церкви Святого Георгія щодо поховання там гетьмана України, переданої напередодні секуляризації Румунської православної церкви у 60-х роках ХІХ століття до архіву Єрусалимської Патріархії, якій вона на той час підпорядковувалася.

Продовження пошуків та опрацювання нових документів щодо життя і діяльності українського гетьмана в архівах Бухареста, Кишинева, Москви, Варшави, Стокгольма, Парижа та інших столиць і міст Європи залишається, на наш погляд, почесною місією кожного свідомого українця – дослідника спадщини І. Мазепи.

З практичної точки зору, було б доцільно розглянути можливість створення асоціації вітчизняних та зарубіжних дослідників, які спеціалізуються на проблематиці, пов'язаній з життям і діяльністю І. Мазепи та його ролі в історії українського народу.

Низько схиляємо голову перед нашими попередниками – П. Орликом, А. Войнаровським, П. Величковським, В. Безруким, О. Мартосом, М. Садовським, М. Галиним, Г. Порохівським, В. Трепке та багатьма іншими нашими співвітчизниками, а також перед цілою плеядою іноземців, які за непростих обставин протягом майже 300 років систематично відвідували місце поховання Івана Мазепи в Румунії, підтримуючи живую пам'ять про видатного сина українського народу. Тож священний обов'язок нашого покоління – не тільки зберегти та плідно розвивати цю благородну традицію, а й виявити та повернути на Батьківщину останки великого гетьмана України.

Хай допоможе всім нам Бог у цій святій справі!

*Автор висловлює щирі подяку усім,
хто посприяв у підготовці та виданні цієї книги.*

**Вибірковий список
українських і російських
джерел та використаної
літератури**

1. Аствацатуров Г. Бендерская крепость. – Бендеры. – 1997.
2. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана. – К. – 1991.
3. Іван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – Київ: „Веселка”. – 1992.
4. Історичні монографії Миколи Костомарова. Том Х. Мазепа. Ч. І. – Львів: Видавництво наукового товариства ім. Шевченка. – 1895.
5. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в. Том III (1673–1711 гг.). Москва. – 1970.
6. Кушнір В. Українці за Дунаєм. – Одеса. – 2002.
7. Маланюк Є. *Illustrissimus Dominus Mазера* – тло і постать. Андрусяк М. Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч. – Київ: „Оберіг”. – 1991.
8. Останні часи козаччини на Правобережжі. Додаток до: Історичні монографії Миколи Костомарова. Том XI. Мазепа. Ч. II. – Львів: Видавництво наукового товариства ім. Шевченка. – 1896.
9. Очерки истории Киево-Печерской Лавры и заповедника. – К. – 1992.
10. Поперешній В. Про могилу гетьмана Мазепи / Тризуб. Щоденник. – Число 40 (248). – Рік видання VI. 26 жовтня 1930.
11. Ричка В. Румунський слід Івана Мазепи // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. – Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean. – 1999.
12. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – Київ: „Либідь”. – 1994.
13. Трепке В. Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи // Історичний календар-альманах „Червоної калини” на 1933 рік. – Львів. – 1933.
14. Трепке В. Сліди і пам’ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії // Тризуб. Щоденник. – Число 36 (344). – Рік видання VIII. 18 вересня 1932.

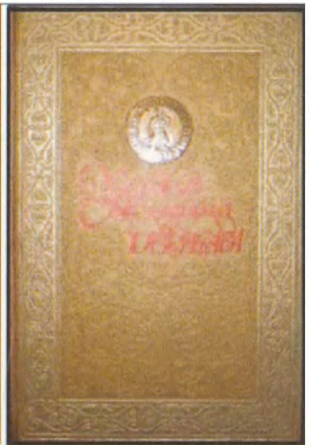
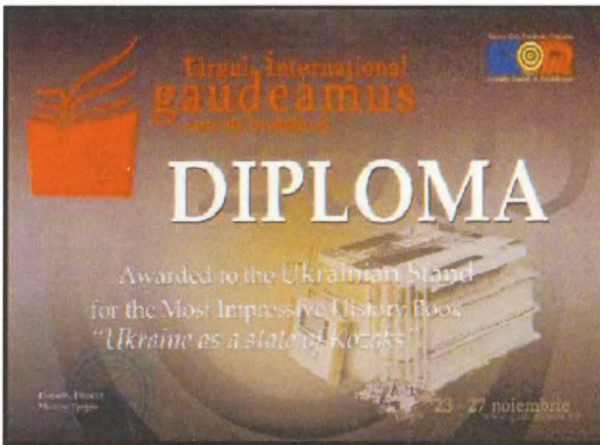
Фото 1. Зовнішній вигляд „Євангелія“, виданого у січні 1708 року арабською мовою за кошти Івана Мазепи в м. Алепо. Один з його примірників зберігається у фондах Румунської Академії як доказ співробітництва між гетьманом України та господарем Валахії К. Брінковяну.

Foto 1. Aspectul exterior al „Evangheliei“, editate în ianuarie 1708 în limba arabă pe spezele lui Ivan Mazepa în oraşul Aleppo, un exemplar al căreia se păstrează în fondurile Academiei Române ca dovadă a cooperării dintre hatmanul Ucrainei și C. Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești.

Фото 2. Так виглядає титульна сторінка цього „Євангелія“.

Foto 2. Astfel arată pagina de titlu a acestei „Evanghelii“.

Фото 3. Фундаментальне дослідження „Україна – козацька держава“, в якому йдеться і про видане 1708 року в місті Алепо за кошти Івана Мазепи „Євангеліє“ арабською мовою. Робота отримала Диплом Міжнародного ярмарку „Гаудеамус-2005“ як найбільш вражаюча історична книга. Бухарест, грудень 2005 року.

Foto 3. Lucrarea fundamentală „Ucraina – stat căzăcesc“, care conține și date despre editarea în anul 1708 la Aleppo pe cheltuiala lui Ivan Mazepa a „Evangeliei“ în limba arabă. Ea a fost distinsă cu Diploma Târgului Internațional „Gaudeamus-2005“ ca cea mai impresionantă carte de istorie. București, decembrie 2005.

Фото 4.

**Гетьман України
Іван Мазепа.**

Репродукція за історичним
календарем-альманахом
„Червона калина“.
Львів, 1933 рік.

Фото 4.

**Hatmanul Ucrainei
Ivan Mazepa.**

Reproducere după
calendarul-almanah istoric
al „Călinei roșii“.
Lvov, 1933.

**Фото 5. Господар Валахії
К. Бринковяну (1688–1714),
з яким гетьман України
І. Мазепа підтримував
тривалі політичні,
дипломатичні, економічні
та культурно-духовні
відносини.**

Репродукція з фондів
Румунської Академії.

**Фото 5. Domnitorul Țării
Românești C. Brâncoveanu
(1688–1714), cu care
hatmanul Ucrainei I. Mazepa
a menținut îndelungate
relații politice, diplomatice,
economice și cultural-spirituale.**

Reproducere din fondurile
Academiei Române.

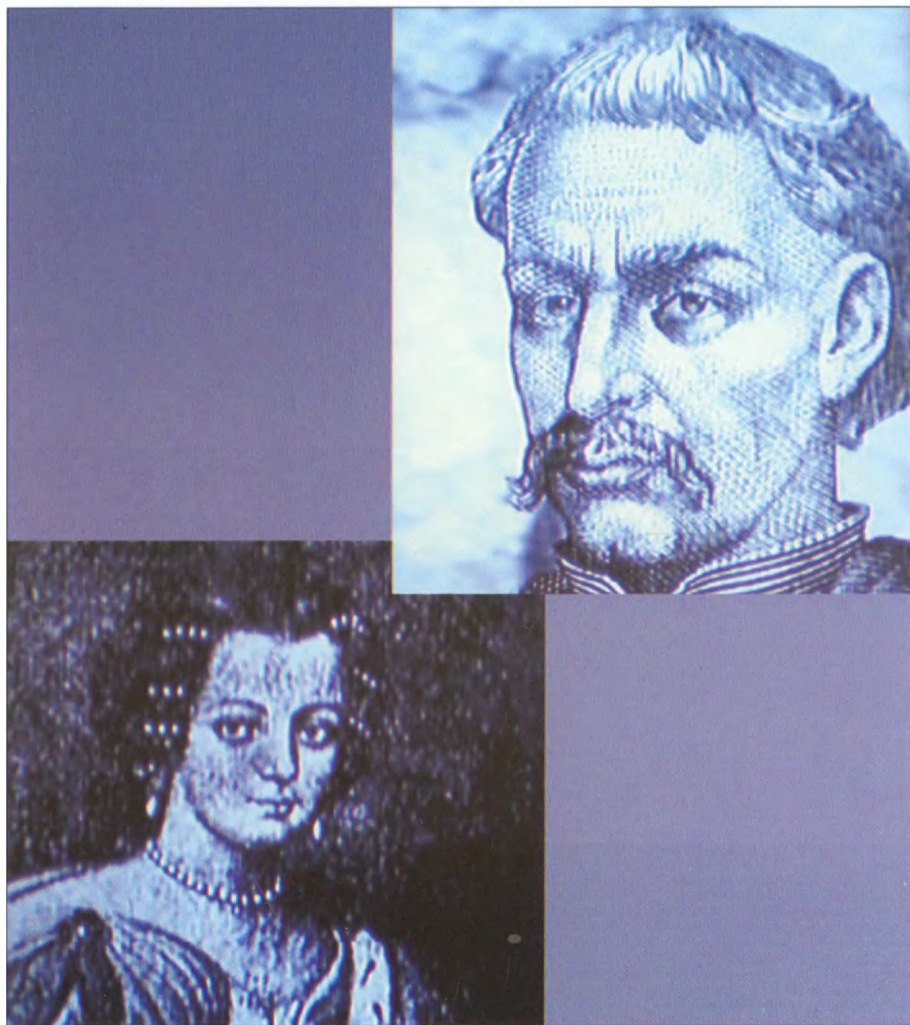

Фото 6. І. Мазепа, нагороджений у 1700 році Орденом „Святого Андрія Первозванного“, яким був відзначений і господар Валахії К. Бринковяну.

Репродукція з картини невідомого художника.

Foto 6. I. Mazepa, distins, în anul 1700, cu Ordinul „Sfântului Andrei cel dintâi Chemat“, inaugurat la 2 august același an, ordin cu care a fost decorat și C. Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești.

Reproducere după un pictor neidentificat.

Фото 7. Иван Мазепа та княгиня Ганна Дольська, яка забезпечувала таємне листування гетьмана з польським королем С. Лещинським – союзником Карла XII, через молдовського посланця.

Foto 7. I. Mazepa și cneaghina Anna Dolska, care asigura corespondența secretă a hatmanului cu regele polon S. Leszczyński, aliatul lui Carol al XII-lea, prin intermediul unui curier moldovean.

Фото 8. Палац К. Бринковяну Могошоая (1702 рік), розташований у передмісті Бухареста, де валаський господар приймав кур'єрів І. Мазени.

Foto 8. Palatul Mogoșoaia al lui C. Brâncoveanu (1702) din apropierea municipiului București, urde domnitorul Țării Românești primea curierii lui I. Mazepa și le asigura cazarea.

*М. Алепо на початку XVIII-го століття.
O. Alep la începutul secolului al XVIII-lea.*

Фото 9. Зображення міста Алепо (нинішня Сирія) на початку XVIII століття. Тут, за кошти гетьмана України Івана Мазепи, у рамках його всебічної підтримки інтересів Православ'я, в друкарні, подарованій 1706 року місцевій християнській громаді валаським господарем К. Бринковяну, була надрукована унікальна пам'ятка грецько-арабської духовної літератури – „Євангеліє“ 1708 року арабською мовою.

Foto 9. Imaginea oraşului Aleppo (Siria de astăzi) la începutul secolului al XVIII-lea. Aici, pe spezele hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, în contextul susţinerii de către acesta a intereselor universale ale Ortodoxiei, în tipografia dăruită de C. Brâncoveanu, domnitorul Ţării Româneşti, comunităţii creştine locale, a fost tipărită în limba arabă opera-unicat a literaturii religioase greco-arabe – „Evangelhia“ din 1708.

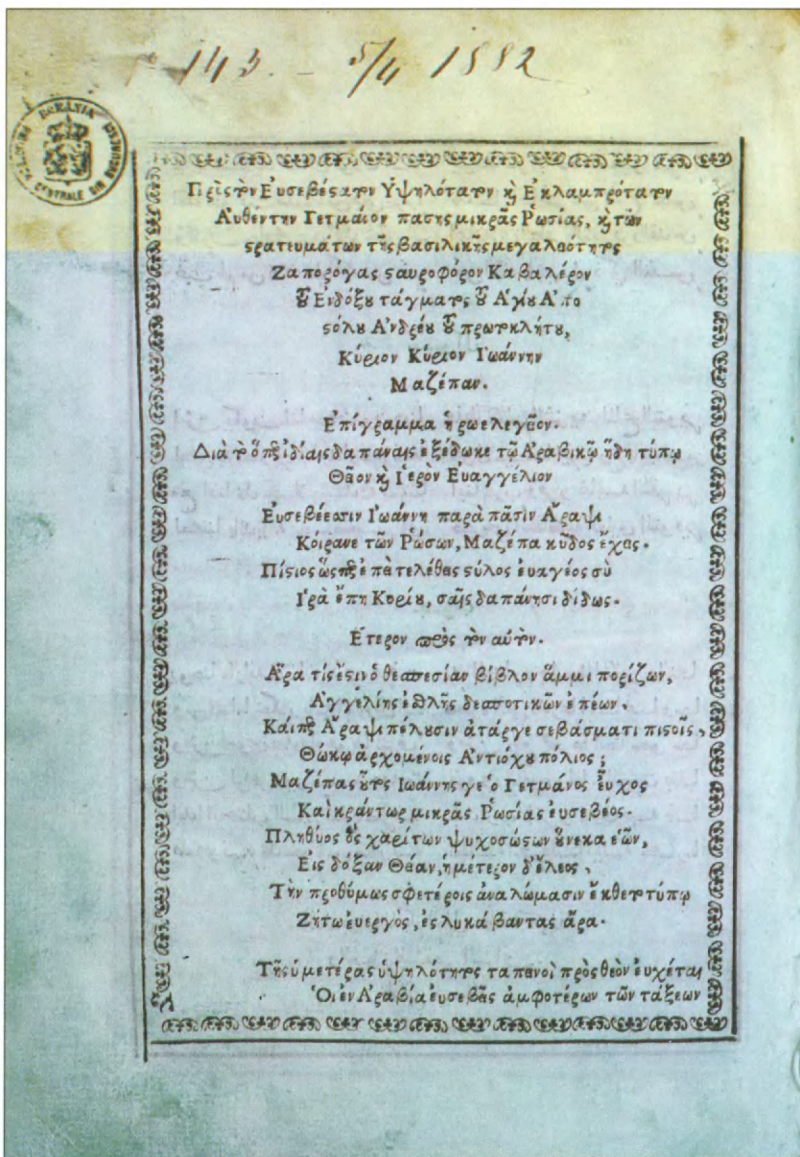
**Фото 10. Вид на частину сирійського міста
Алепо сьогодні.**

**Foto 10. Imaginea unei părți a orașului sirian
Aleppo de astăzi.**

Фото 11. Патріарший Собор у Бухаресті, побудований 1656 року господарем Валахії Костянтином Шербаном та модернізований господарем К. Бринковяну – сучасником І. Мазепи – у 1698 році. Приблизно таким його бачив у 1708 році Іполит Вишеньський – представник Чернігівського архієпископа Івана Максимовича.

Foto 11. Catedrala Patriarhală din București, edificată de către Constantin Șerban, domnitorul Țării Românești, ulterior modernizată de către C. Brâncoveanu – contemporanul lui I. Mazepa – în anul 1698. Aproximativ așa a fost văzută în anul 1708 de Ipolyt Vyshenskyi, reprezentantul lui Ivan Maksymovyci, arhiepiscopul din Cernihiv.

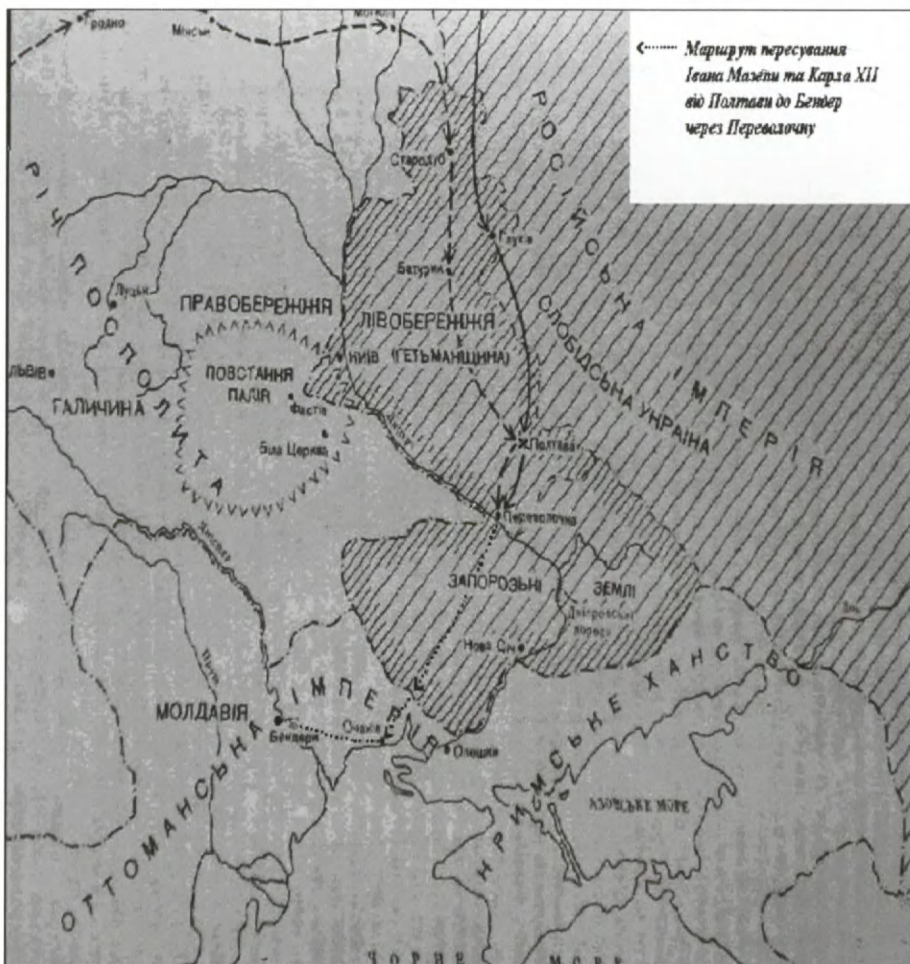
Фото 12. Єдина сторінка „Євангелія“ грецькою мовою, присвячена Івану Мазепі, включена до арабського варіанта цього паритетного видання.

Foto 12. Singura pagină în limba greacă a „Evangheliei, consacrată lui I. Mazepa, inclusă în varianta arabă a acestei ediții rare.

Фото 13. Сторінка „Евангелія“ з віршами арабською мовою, які оспівують особисту роль Івана Мазепи у появі цього унікального видання.

Foto 13. Pagină cu versuri în limba arabă a „Evangheliei“, care omagiază rolul personal a lui Ivan Mazepa în apariția acestei ediții-unicată.

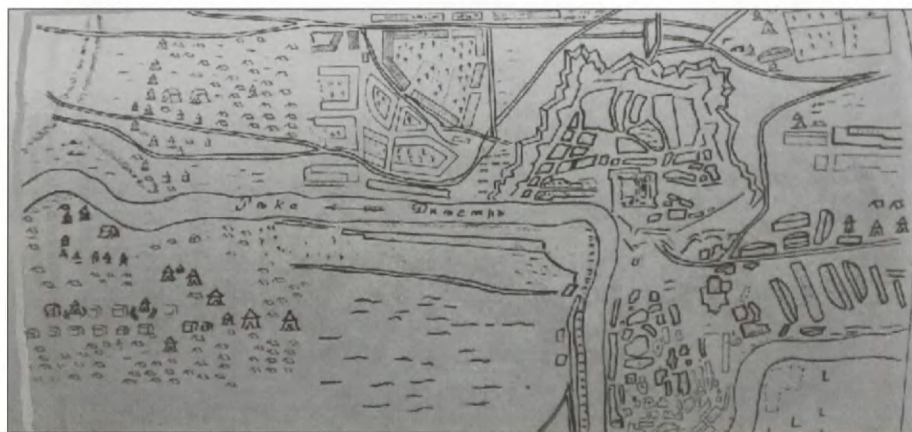
Фото 14. Маршрут форсованого пересування І. Мазепи та Карла XII від Полтави до Бендер через Переволочну та Очаків влітку 1709 року.
 Складено за О. Субтельним.

Foto 14. Traseul deplasării forțate a lui I. Mazepa și Carol al XII-lea de la Poltava până la Bender, traversând Perevolocina și Oceaivul, în vara anului 1709.
 Alcătuită după O. Subtelnyi.

Фото 15. Такою побачили українські козаки та шведи Бендерську фортецю на момент їх підходу до Дністра 21 липня 1709 року.

Foto 15. Astfel a fost văzută cetatea de la Bender de către cazacii ucraineni și suedezi în momentul sosirii lor la Nistru în data de 21 iulie 1709.

Фото 16. Тимчасовий табір Карла XII та І. Мазени на лівому березі Дністра, навпроти Бендер у липні 1709 року. За Г. Аствацатуровим.

Foto 16. Tabăra provizorie a lui Carol al XII-lea și I. Mazepa de pe malul stâng al Nistrului, în iulie 1709. După schema lui G. Astvațaturov.

Фото 17. Частина місця на правому березі Дністра біля села Варниця, де влітку 1709 року розмістився спільний табір українських козаків та шведських солдатів.

Foto 17. O parte din locul de pe malul drept al Nistrului lângă satul Varnița, unde, în vara anului 1709, a fost amplasată tabăra comună a cazacilor ucraineni și a soldaților suedezi.

Фото 18. Пам'ятник римському поету Овідію, про якого згадував І. Мазепа в останні дні свого життя, у Констанці та його погруддя в Бухаресті.

Foto 18. Monumentul închinat poetului roman Ovidiu, pe care îl amintește Mazepa în ultimele zile a vieții sale, în municipiul Constanța, și bustul poetului exilat din municipiul București.

Фото 19.
Смерть
І. Мазепи.
Репродукція
за Г. Г. Яременко
(1874–1915).

Foto 19.
Moartea
lui I. Mazepa.
Reproducere după
G. G. Iaremenko
(1874–1915).

Фото 20. Фрагмент із зображенням
похоронної процесії І. Мазепи та церква,
яка символізує шлях до Бога.

Foto 20. Un fragment din imaginea, prezentând cortegiul
funerar al lui I. Mazepa, precum și biserica simbolizând
calea spre Dumnezeu.

***Фото 21. Церква у селі Варниця,
яка стоїть на місці діючої до 1932 року
малої сільської церкви, де 1709 року було відспівано
тіло покійного гетьмана України І. Мазепи.***

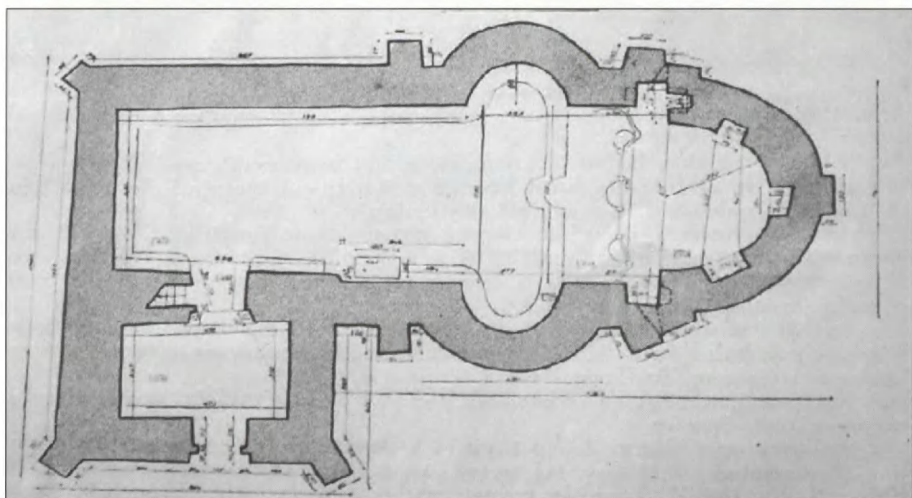
***Foto 21. Biserica din satul Varnița care se află pe locul
fostei bisericuțe dărâmate în anul 1932, unde, în anul 1709,
a avut loc ceremonia de înhumare a corpului neînsuflăit
al hatmanului Ucrainei, I. Mazepa.***

**Фото 22. Церква Пречистої Діви у Галаці
(її місце розташування до 1962 року вказано стрілкою),
де 18 березня 1710 року були перепоховані
останки І. Мазепи.**

**Церкви Пречистої Діви та Святого Георгія
захищали вхід до цього міста-порту з боку Дунаю
(ріку можна побачити на дальньому плані).**

**Foto 22. Biserica Precista Fecioară din municipiul Galați, care,
împreună cu biserica Sfântul Gheorghe
(locul, unde a existat, până în anul 1962, este marcat
cu săgeată), în care, la 18 martie 1710, au fost reînhumate
rămășițele pământești ale lui I. Mazepa, apărau
și intrarea în acest oraș-port dinspre Dunăre
(fluviul se întrevede în plan îndepărtat).**

Фото 23. Вигляд церкви Святого Георгія у Галаці з боку Дунаю, де 18 березня 1710 року були перепоховані тлінні останки І. Мазепи; її загальний план. Церква знищена у 1962 році.

Репродукція за О. Велеску.

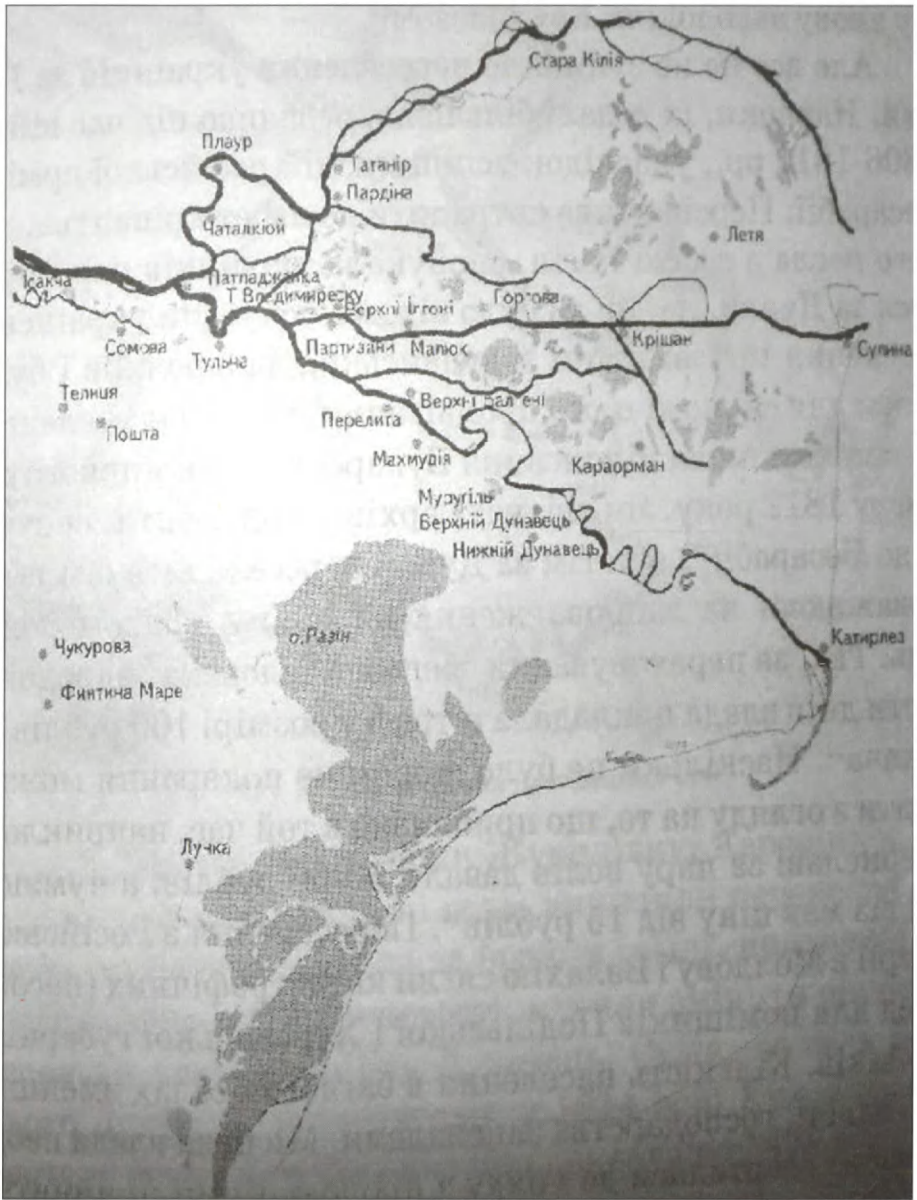
Foto 23. Vedere dinspre Dunăre asupra bisericii Sfântul Gheorghe din Galați, unde, la 18 martie 1710, au fost reînhumate rămășițele pământești ale lui I. Mazepa, care a fost distrusă în anul 1962, și planul ei general.

Reproducere după O. Velescu.

***Фото 24. Приблизно таким побачили Дунай
ранньою весною 1710 року група українців
та їхній молдовський провідник, які супроводжували
останки І. Мазепи до міста Галац.
Так він виглядав під час відвідин цього міста автором
у 2007 році.***

***Foto 24. Aproximativ astfel a fost văzută Dunărea la începutul
primăverii anului 1710 de către grupul de ucraineni
și însoțitorul lor moldovean, care au purtat osemintele
lui I. Mazepa până la Galați.
Ea arăta așa în timpul vizitării acelor locuri
de către autor în anul 2007.***

Фото 25. Мапа розселення українців у Дельті Дунаю.
 Репродукція за В. Кушніром.

Foto 25. Harta aşezării ucraienenilor în Delta Dunării.
 Reproducere după V. Cuşnir.

Фото 26. Так виглядала церква Святого Георгія в Галаці, побачена українським політичним емігрантом у Румунії, доктором В. Трепке влітку 1932 року (із позначкою у формі хреста, зробленою ним на місці перепоховання І. Мазени).

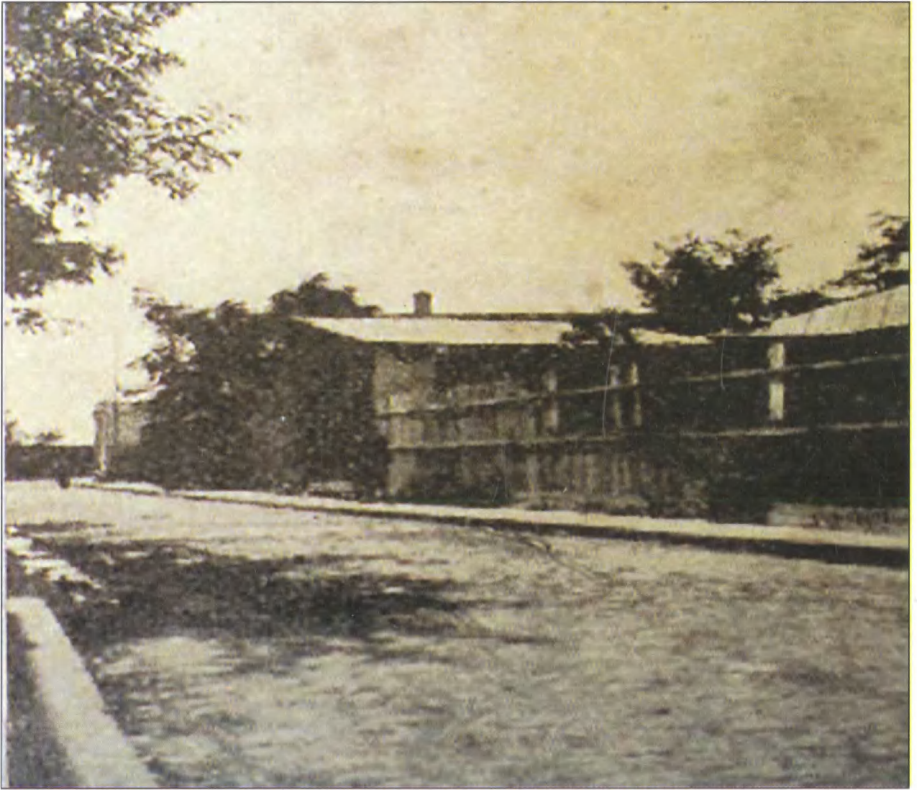
Foto 26. Astfel a fost văzută biserica Sfântul Gheorghe din Galați în vara anului 1932 de către doctorul V. Trepke, emigrant politic ucrainean în România, cu un semn în formă de cruce efectuat de el, marcând locul reînhumării lui I. Mazepa.

**Фото 27. Мрамурова плита з написом та гербом у вигляді двоголового орла (лише частково видно у верхній частині), встановлена над спільною могилою І. Мазепи та Дерекчі-баши в 1842 році.
Репродукція за фото В. Трепке 1932 року.**

**Foto 27. Placa de marmură cu inscripția și blazonul în formă de vultur bicefal (vizibil doar parțial în partea superioară), așezată pe mormântul comun al lui I. Mazepa și Derecci-başa, în anul 1842.
Reproducere după fotografia lui V. Trepke din anul 1932.**

**Фото 28. Такою побачив вулицю Івана Мазепи
1932 року в Галаці (якої сьогодні не існує)
доктор В. Трепке – спеціальний представник Українського
Наукового Інституту у Варшаві, український політичний
емігрант у міжвоєнній Румунії, який перебував
у Галаці та Бендерах з метою вивчення
перших для представника України слідів славного сина
українського народу в Румунії і Молдові.
Фото В. Трепке, 1932 рік.**

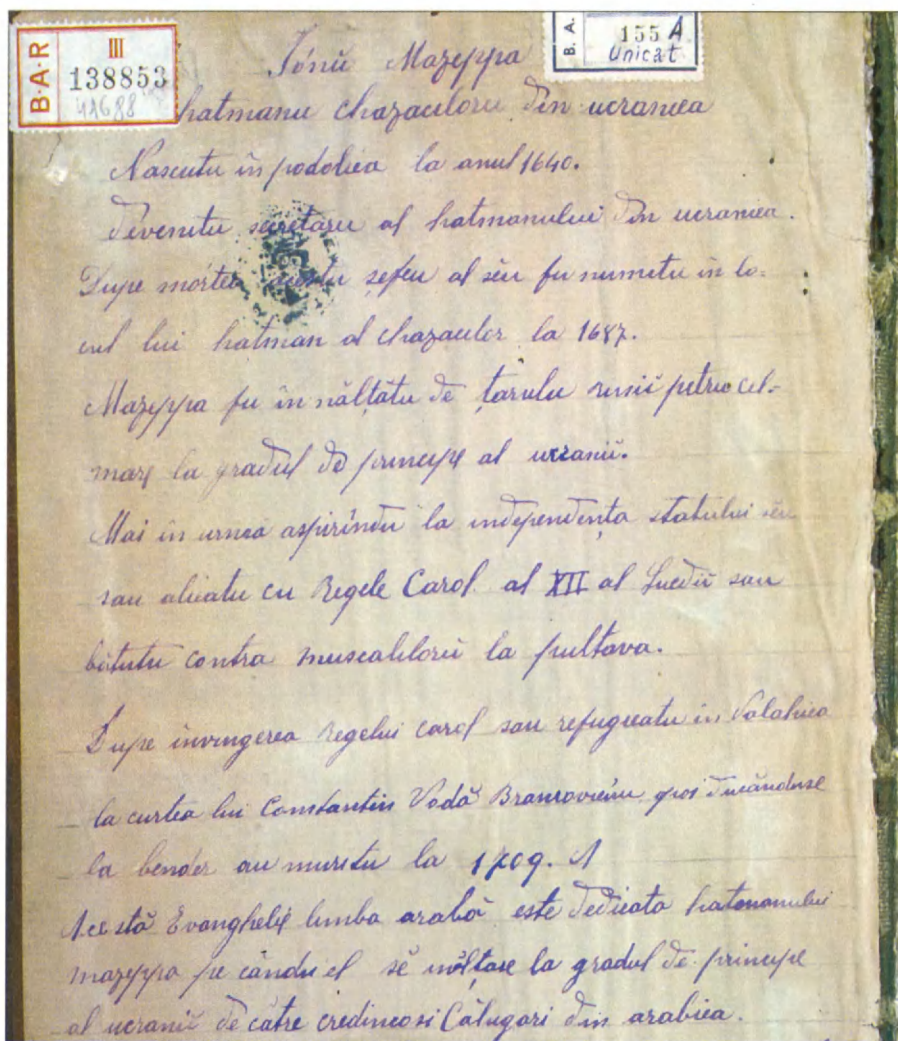
**Foto 28. Astfel a fost văzută strada (care astăzi nu mai există),
purând numele lui Ivan Mazepa, în anul 1932,
de către doctorul V. Trepke, reprezentant special
al Institutului Științific Ucrainean din Varșovia,
emigrant politic ucrainean în România din perioada interbelică,
care a vizitat atât Galațiul, cât și Benderul, în vederea studierii
urme ale slăvitului fiu al poporului ucrainean văzute în premiră
de un reprezentant al Ucrainei în România și Moldova.
Foto V. Trepke, 1932.**

Фото 29. Такою побачив 2007 року Портову вулицю – сусідню та ідентичну, засновану майже одночасно з вулицею імені Івана Мазепи, кандидат історичних наук Т. Рендюк, який перебував у Галаці, а раніше – в Бендерах, зокрема з метою вивчення нинішніх слідів славного сина українського народу як у Румунії, так і в Молдові. Ліворуч – частина горбу, де з часів сивого середньовіччя та до 1962 року існувала церква Святого Георгія.

Foto 29. Astfel a fost văzută strada Portului, vecină și identică, inaugurată aproape concomitent cu strada, purtând numele lui Ivan Mazepa, în anul 2007, de către doctorul T. Rendiuk care a vizitat municipiul Galați, iar anterior și orașul Bender, în vederea studierii, în particular, a urmelor de astăzi ale slăvitului fiu al poporului ucrainean, atât în România, cât și în Moldova.

În stânga – vedere asupra unei părți a dealului, unde, încă din timpurile vechi ale Evului Mediu și până în anul 1962, a existat biserica Sfântul Gheorghe.

Фото 30. Текст короткої довідки про гетьмана України І. Мазепу, складений у 80-х роках XIX століття румунською мовою, що є додатком до єдиного в Румунії оригінального примірника „Евангелія“, виданого арабською мовою у 1708 році за кошту І. Мазепи.

Foto 30. Textul unei scurte adnotații despre hatmanul Ucrainei, alcătuite în anii '80 ai secolului al XIX-lea în limba română și care figurează ca anexă la unicul exemplar original al „Evangheliei“, editate în anul 1708 în limba arabă pe cheltuiala lui I. Mazepa.

*Фото 31. Герб Батурина та гравюра
із зображенням міста у XVIII столітті.
Репродукція за Р. Радишевським та В. Свербигузом.*

*Foto 31. Blazonul oraşului Baturyn și o gravură
cu înfățișarea lui din secolul al XVIII-lea.
Reproducere după R. Radyşevskiyi și V. Sverbyhuz.*

**Фото 32. Церква Святого Георгія у Галаці
перед її знесенням восени 1962 року.
Репродукція за О. Велеску.**

**Foto 32. Biserica Sfântul Gheorghe din Galați
înainte de a fi distrusă în toamna anului 1962.
Reproducere după O. Velescu.**

***Фото 33. Житловий будинок,
збудований поруч або на місці останнього перепоховання
І. Мазени у місті Галац.***

***Foto 33. Bloc de locuințe, construit alături sau chiar
pe locul ultimei reînhumări a lui I. Mazepa
în municipiul Galați.***

Фото 34. Гости з України та представники українців Румунії після відвідин місць, пов'язаних з історичною пам'яттю І. Мазепи в Галаці та покладання традиційного вінка до пам'ятника українському гетьману в міському парку Свободи.

Foto 34. Oaspeți din Ucraina și reprezentanți ai comunității ucrainene din România după vizitarea locurilor legate de memoria istorică a lui I. Mazepa în municipiul Galați și depunerea coroanei tradiționale de flori la monumentul hatmanului ucrainean în Parcul Libertății.

***Фото 35. Пам'ятна стела в селі Варниця,
споруджена 1999 року за участю Посольства України
у Республіці Молдова на місці перебування І. Мазени
в 1709 році.***

***Foto 35. Stela memorială din satul Varnița,
inaugurată în anul 1999, cu participarea
Ambasadei Ucrainei în Republica Moldova,
pe locul unde, în anul 1709, s-a aflat I. Mazera.***

Pe căile hatmanului Ucrainei Ivan Mazepa în Moldova și România

*Pomeniți-i pe cinstiții Hatmani.
Unde le sunt mormintele...*

T. H. Șevcenko

Decretul prezidențial nr. 955 din 9 octombrie 2007 privind sărbătorirea a 300 de ani de la acțiunea politico-militară a hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, și încheierea alianței ucraineano-suedeze prevedea inițierea unor acțiuni importante consacrate vieții și activității lui Mazepa, care să vizeze inclusiv intensificarea cercetărilor în acest sens și larga lor popularizare în mass-media.

În perioada 30–31 octombrie 2007, a avut loc vizita oficială a Președintelui Ucrainei, V. A. Iușcenko, în România, în cadrul căreia Șeful Statului ucrainean a lansat inițiativa privind înfrățirea orașului ucrainean Baturyn, fosta capitală a Ucrainei, unde Ivan Mazepa a fost hatman până în 1708, cu orașul românesc Galați, în care au fost înhumate și se păstrează până astăzi rămășițele pământești ale marelui fiu al poporului ucrainean.

„**A** fost un om de stat priceput, un politician iscusit, un diplomat desăvârșit și mai ales un bătrân comandant de oști, cu o imensă practică, care știa să gândească și să privească strategic“. Astfel l-a caracterizat, în cuvinte puține, dar extrem de nimerite, pe strălucitul hatman al Ucrainei, Ivan Mazepa, Evhen Malaniuk (1887–1968), cunoscutul poet

ucrainean al secolului XX, autorul studiului „Strălucitul domn Mazepa – context general și personalitate“, publicat în 1960 la New York. Un alt studiu, publicat în 1942, la Praga, aparținând lui Mykola Andrusiak (1902–1985), cuprinde informații potrivit cărora vasta activitate de mecenat a hatmanului Ucrainei în interesul Bisericii Ortodoxe nu s-a limitat doar la Ucraina; ea a cuprins și țările Europei Centrale și de Est și ale Orientului Apropiat, subjugate, în acea vreme, de Imperiul Otoman.

Aici trebuie accentuat: puterea hatmanului Ivan Mazepa până la 1704 (deci, până la unificarea părților de pe malurile de Est și de Vest ale Niprului) se desfășura doar asupra Ucrainei de Est care, în acea vreme, intra în componența Statului moscovit, având, însă, drepturi largi de autonomie. În același timp, Principatele Dunărene, amplasate în vecinătate cu ținuturile ucrainene, se bucurau de autonomie în componența Imperiului Otoman. Aceste Principate, la rândul lor, mențineau legături și cu alte părți ale Imperiului, inclusiv cu Orientul Apropiat.

În acest context, interesul deosebit al autorului acestei lucrări, confirmat și de cercetările ulterioare, a fost axat pe rolul celor doi vecini ai Ucrainei – cnezatul ortodox medieval al Moldovei și cel al Țării Românești – ca punți stabile pentru asigurarea intereselor strategice ale hatmanului Mazepa pe direcția sud-vestică a politicii sale externe, inclusiv a legăturilor cu lumea ortodoxă a Orientului Apropiat. Declucul pentru acest interes l-a produs următoarea afirmație laconică a lui M. Andrusiak: „S-au păstrat până în zilele noastre exemplare din Evanghelia arabă tipărită în 1708, la Aleppo, pe spezele lui Mazepa, pentru oficierea slujbelor religioase la sirienii ortodocși; prefața la această ediție îi aparține Patriarhului de atunci al Antiohiei, Atanasie, care îl slăvește pe Ma-

zepa pentru generozitatea și înțelepciunea sa, îi urează ani mulți și le cere preoților ortodocși și laicilor arabi să se roage pentru el“. E de menționat: în anul 1991, cele două studii (ale lui E. Malaniuk și M. Andrussek) au fost retipărite de societatea „Oberehi“ într-o broșură separată, intrând astfel în patrimoniul maselor largi ale Ucrainei independente.

După doi ani, autorul acestei lucrări a avut fericitul prilej de a deveni, în calitatea sa de colaborator al Ambasadei Ucrainei în România, unul dintre organizatorii primei expediții științifice complexe a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei pe traseul Baturyn – Kiev – Bender – Varnița – Iași – Galați – București. În felul acesta a reușit să se implice direct în studierea aprofundată a contactelor lui Ivan Mazepa, de la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, cu contemporanii săi – domnitorii Moldovei Constantin Cantemir (1685–1693), Constantin Duca (1693–1695 și 1700–1703), Antioh Cantemir (1695–1700 și 1705–1707), Mihai Racoviță (1703–1705 și 1707–1709) și Nicolae Mavrocordat (1709–1710), ai Valahiei – Șerban Cantacuzino (care a domnit până în 1688) și mai ales cu Constantin Brâncoveanu (1688–1714). Astfel a început cercetarea perioadei moldovene a vieții ilustrului hatman al Ucrainei și a morții sale la Bender, precum și a epopeii numeroaselor reînhumări ale rămășițelor sale pământești în orașul Galați. Autorul a realizat toate acestea în cursul ultimilor ani, cu ocazia numeroaselor contacte cu oameni de știință moldoveni și români, cu reprezentanți ale autorităților și ai comunităților de ucraineni din Republica Moldova și România, prin studierea surselor primare, a literaturii de specialitate naționale și străine, precum și prin deplasări la locul evenimentelor.

Cercetările efectuate în cadrul Academiei Române – cea mai veche și prestigioasă instituție științifică din România

vecină – au dat un rezultat nesperat: în fondurile ei de carte veche a fost găsit un exemplar original al „Evangheliei“ (foto 1, 2), editate în ianuarie 1708 în arabă la Aleppo (în Siria de astăzi) pe spezele hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa care cunoștea opt limbi, inclusiv și araba. „Evanghelia“ s-a reîn-tors la București (unicul exemplar din România care astăzi se păstrează în fondurile de carte veche ale Academiei Române, în anul 1882 a fost procurat de la istoricul militar și, concomitent, colecționarul, D. Papazoglu. – T.R.) deoarece, potrivit celor afirmate, încă în 1927, de cercetătorii literaturii vechi, ea a fost tipărită în „tipografia lui Constantin Brâncoveanu, dusă la Aleppo“ special pentru satisfacerea necesităților spirituale ale arabilor ortodocși din Orientul Apropiat, ocupat de turci. Faptul existenței tipografiilor care tipăreau cărți în greacă, veche ucraineană, română și arabă sub conducerea cunoscutului om de cultură Antim Ivi-reanul (originar din provincia Iveria, Georgia, care a învățat carte și meserie tipografică la Kiev) a fost atestată de diferiți cercetători români. Aceste tipografii existau la Iași pe lângă palatul domnitorului Moldovei, la București pe lângă palatul domnitorului Valahiei, precum (începând cu anul 1694) și la Snagov pe lângă mănăstirea din localitate – la aproximativ 30 km distanță de capitala Țării Românești.

În special, aici trebuie menționat reputatul istoric român de origine ucraineană Gheorghe Bezviconi. În lucrarea sa „Contribuție la istoria relațiilor româno-ucrainene“, scrisă în 1948, completată și editată în 1962 și reeditată în 2004, autorul menționa: „publicarea în limba arabă era încurajată și de hatmanul Ucrainei“, având în vedere sponsorizarea de către I. Mazepa a „Evangheliei“, „publicată în 1708 la Aleppo în tipografia adusă din Valahia“. Acest act nobil și nici pe departe singular al lui I. Mazepa este o mărturie a faptului că el era

conștient de importanța relațiilor dintre Biserica Ortodoxă din Ucraina și patriarhiile Ierusalimului, Alexandriei și Antiohiei, ca un factor important al confirmării apartenenței ei la civilizația ortodoxă mondială. De aceea el trimitea, periodic, acestor insule primare de credință adevărată, mai ales Bisericii Sfântului Mormânt de la Ierusalim, cu care hatmanul întreținea relații deosebit de intense, daruri prețioase. De la ele primea numeroase delegații. Astfel a fost și misiunea primită la începutul secolului al XVIII-lea, condusă de Patriarhul Antiohiei (1685–1694 și 1720–1724), iar între acești ani de mitropolitul din Aleppo, Atanasie III Dabbas care, după 1695, a cutreierat nu numai teritoriul Valahiei și al Moldovei, dar și pe cel al Ucrainei, în căutarea sprijinului pentru Biserica Ortodoxă din Orientul Apropiat, primindu-l cu generozitate de la Ivan Mazepa. Relațiile cu Ierusalimul au o importanță deosebită pentru fiecare credincios. Nu este întâmplător faptul că Biserica de la Ierusalim e considerată mama tuturor bisericilor creștine – ea a fost creată anume acolo, unde unde a apărut însăși creștinătatea.

În lucrarea fundamentală „Ucraina – stat căzăcesc“ care, cu concursul autorului acestei lucrări, a ocupat locul I la Târgul Internațional „Gaudeamus – 2005“ din București (*foto 3*), se menționează clar că „mecenatul lui I. Mazepa se realiza nu numai în Ucraina, ci și în afara granițelor ei... Drept exemplu poate servi finanțarea de către hatman a „Evangheliei“ tipărite în arabă la Aleppo, în Siria (1708), fapt ce reiese din Introducere, care cuprinde o dedicație și gravura cu stema hatmanului. Mecenasul lui I. Mazepa ajungea până în Palestina, Antiohia, Alexandria, Atena și Țarigrad“.

Toate aceste contacte se realizau exclusiv prin teritoriul cnezatelor de la Dunăre, deoarece turcii au închis Marea Neagră deplasării oricăror delegații din spațiul situat la nord

de aceasta, atât a negustorilor, cât mai ales a reprezentanților hatmanului ucrainean, care mergeau spre locuri sfinte cu daruri bogate pentru creștinii lumii arabe.

Prin urmare, colaborarea dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu în plan cultural, spiritual și editorial, inclusiv pentru satisfacerea necesităților spirituale ale creștinilor din Orientul Apropiat, a fost, în paralel cu alte direcții ale activității sale, un fenomen de mare rezonanță atât în rândul creștinilor din lumea arabă, cât și în rândul clerului, al politicienilor, diplomaților și al oamenilor de cultură din Europa. Existența relațiilor între hatmanul Ucrainei și domnitorul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, în timpul vieții lor, atestate documentar, deschide o nouă pagină pentru cercetarea de către istoricii ucraineni și străini a activității lui I. Mazepa pe direcția sud-vestică. Tocmai acest aspect, mai puțin cunoscut, face obiectul cercetării prezentate în prima parte a acestei lucrări.

I. Primele contacte ale hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, cu Moldova și Țara Românească și evoluția lor până în anul 1708

În istoria Europei de Est sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea au fost marcate de schimbări considerabile. Imperiul Otoman își pierde fosta putere, iar Statul moscovit se transforma într-un puternic Imperiu Rus, ceea ce schimba din rădăcină echilibrul de influență politică în zonă. În componența Statului moscovit, după cum s-a menționat, intra cu largi drepturi de autonomie partea de pe malul stâng al Niprului a Ucrainei care încă din vremea lui Bogdan Hmelnițkii a obținut denumirea oficială de „Oaste Zaprojeană“, între timp schimbată cu „Hatmanatul“. În prezenta lucrare pentru definiția lor se va folosi denumirea de „Ucraina“. Iar definiția „Rusia“ va cuprinde atât noțiunile de Stat moscovit, cât și de Imperiu Rus (Petru I a obținut titlul de Împărat la 22 octombrie 1721). La rândul lor, Principatele Moldova și Valahia, amintite în continuare, începând cu secolul al XVI-lea, se aflau în vasalitatea Imperiului Otoman, însă dispuneau de numeroase drepturi de autonomie, ceea ce le permitea chiar să promoveze propria lor politică externă.

Premisele politice, militare, culturale și spirituale care au favorizat stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre noul hat-

man al Ucrainei, I. Mazepa, ales în 1687 (*foto 4*), și contemporanii săi de la sud-vest, domnitorii Moldovei și ai Valahiei au fost, în primul rând, viziunea proprie a noului hatman ucrainean a unei eventuale alianțe cu aceste două principate ortodoxe de la Dunăre. Încă în vremea aceea, când I. Mazepa era pisar general al hatmanul Ucrainei de pe malul drept al Niprului, Petro Dorosenko (1627–1698), și numit în calitate de ambasador al hatmanului în fața consiliului lărgit al Sicei Zaporojene, el a numit pentru prima dată Moldova și Valahia ca posibili aliați ai Ucrainei.

Un rol pozitiv în acest plan l-a avut bogata moștenire anterioară, respectiv alianța politico-militară și legăturile de rudenie dintre Bogdan Hmelnițki (1595–1657) și domnitorul Moldovei, Vasile Lupu (anul nașterii necunoscut-trecut în neființă la 1661), interesele geopolitice similare ale celor trei entități statale – Ucraina, Moldova și Valahia. O mare importanță a avut activitatea de binefacere a mitropolitului Kievului, Petru Movilă, originar din Moldova, îndreptată spre consolidarea relațiilor tradiționale de prietenie dintre popoarele vecine, credința ortodoxă comună spațiului ucraineano-moldo-valah etc.

Tocmai pe acest fond al unității spirituale și culturale au debutat primele legături ale hatmanului I. Mazepa cu Valahia. Astfel, cărțile-unicat tipărite la Pecerska Lavra din Kiev, și anume „Cneaslovul“, în 1682, și „Viețile sfinților“, în 1689, ajung, la indicația lui I. Mazepa, mai întâi la Iași, iar apoi și la București, ceea ce, în condițiile desfășurării serviciului religios din Moldova și Valahia în limba veche slavo-ucraineană, a avut o importanță cultural-spirituală colosală. S-au păstrat până în zilele noastre însemnările scrise de mâna mitropolitului Valahiei pe exemplarul cărții „Viețile sfinților“, aflat în folosință proprie: „Teodosie, mitropolit, anul 7209 (1701 –

n. a.), iulie 1. Această carte sfântă cu denumirea „Viețile sfinților“, dăruită Sfintei Mitropolii a Țării Românești din București de către onoratul și binefăcătorul nostru domn, hatmanul Ucrainei, Ivan Mazepa, spre veșnica lui pomenire a fost adusă în zilele smereniei noastre mitropolitului Țării Românești, Teodosie, care poruncește cu mare afuri-senie și cumplită mânie ca nimeni să nu îndrăznească să o înstrăineze din această sfântă Mitropolie. Iulie 1, 7209“.

Nu este exclus ca, tot la indicația lui I. Mazepa, să fi fost trimiși în Valahia specialiști ucraineni în meseria de tipograf și gravor care să organizeze activitatea de tipărire a cărților nu numai la București, ci și în alte centre culturale din Valahia. De exemplu, în 1697, din Ucraina a venit, potrivit istoricilor români, cărturarul Antim Ivireanul. După o perioadă de activitate la tipografia domnitorului Moldovei de la Iași, s-a mutat în capitala Valahiei, iar apoi la mănăstirea Snagov, unde în 1619 a retipărit în limba veche ucraineană cunoscuta lucrare a lui Meletie Smotrițki (1527–1633) Gramatica slavă“, la care scrie și introducerea. Acest fapt ne demonstrează că el cunoștea la perfecție limba în care erau tipărite în Ucraina din acele timpuri atât cărțile cu caracter religios, cât și cele cu caracter laic.

Merită remarcat, în acest context, faptul că ascensiunea fostului tipograf în ierarhia bisericească, și anume alegerea sa, în 1705, ca episcop al Râmnicului (Valahia), iar la începutul anului 1708 ca mitropolit al acestei țări de la Dunăre. Toate acestea i-au oferit mai multe posibilități de a reînnoa legăturile cu Ucraina, unde I. Mazepa era în plină putere și cu care domnitorul Valahiei, C. Brâncoveanu, întreținea contacte strânse.

Este cunoscut, de asemenea, faptul că în anii 1699 și 1704, colegul și prietenul lui A. Ivireanul, Ivan Bakov, ucrainean de

origine, a ilustrat, sub numele de Ioanichie, cărțile tipărite în limba română la Buzău, oraș situat la o distanță de o sută de kilometri nord-est de București. Între lucrările de gravură ale acestuia merită evidențiate ilustrațiile la „Molitvelnicul“, 1699, și la „Triodul“, 1700, în paginile cărora se observă motive de decor tipic ucrainene. Nu întâmplător, cercetătorii istoriei activității tipografice din România acordă un rol important unor personalități deosebite în plan cultural și spiritual care au legătură cu Ucraina, și anume lui A. Ivireanul și I. Bakov, precum și lui Timofie Bakov (nu este exclus să fie vorba de Bykov, deoarece litera „â“ în română se citește ca „y“. – T.R.), în stabilirea și dezvoltarea cu succes a legăturilor cu centrele ucrainene de cultură, indiferent unde au lucrat aceștia – la București, Iași, Snagov, Buzău, Târgoviște, Râmnic etc.

Pe de altă parte, despre contactele hatmanului Ucrainei, I. Mazepa, cu fețele bisericești moldave vorbește nu numai faptul că din Kiev se trimiteau în mod regulat cărți sfinte și că acesta susținea activitatea editorială din capitala Moldovei, Iași, ci și un fapt mai puțin cunoscut. La 13 decembrie 1693, ieromonahul Adrian îi trimite lui I. Mazepa o scrisoare referitoare la moartea mitropolitului Moldovei, Dosoftei, un adept fervent al dezvoltării legăturilor cu Ucraina, în care îi relatează despre faptele „părintelui mitropolit, despre fericita lui amintire în Polonia (citește: Ucraina de Vest, care intra atunci în componența Poloniei. – T.R.) și despre marea pierdere și mâhnire“.

Trebuie subliniat faptul că bogata activitate a lui I. Mazepa pe tărâm spiritual și cultural, atât în Ucraina, cât și în afara ei, a găsit o deosebită susținere din partea domnitorilor moldoveni și valahi care, la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, nutreau planuri secrete

de creare a unui larg front antiotoman. La baza lui trebuia să stea alianța politică a țărilor ortodoxe: Valahia, Moldova, Ucraina și chiar Statul moscovit. Un exemplu grăitor în acest sens îl constituie următorul fapt istoric autentic: „Șerban Cantacuzino (domnitorul Valahiei. – T.R.) împreună cu mitropolitul Valahiei, Teodosie, și cu fostul patriarh ecumenic Dionisie, l-au trimis, în două rânduri, la Moscova pe starețul Mănăstirii Sfântul Pavel de pe muntele Athos, Isaia, pentru a-i cere lui Petru I și hatmanului Mazepa ajutor împotriva turcilor“. Drumul lui Isaia la Moscova, în a doua jumătate a anului 1688, s-a făcut, fără îndoială, prin Baturyn, unde trimisul Patriarhului s-a întâlnit cu I. Mazepa cu mult înainte de întrevederea cu persoanele oficiale din capitala rusă, sfâșiată, în acele vremuri, de lupte politice aprige dintre adepții cneaghinei Sofia și cei ai viitorului împărat Petru I. Vorbind despre această călătorie, renumitul cercetător al personalității lui I. Mazepa, cunoscutul istoric al secolului al XIX-lea, Mykola Kostomarov (1817–1885), afirma că Isaia „a adus un hrisov și de la domnitorul Șerban. Acesta cerea primirea tuturor creștinilor sub oblăduirea țarului, dădea asigurări că el însuși, ca și vecinul său, domnitorul moldav, vor să se supună tronului moscovit în numele aceleiași credințe și că vor trimite imediat un ajutor de 70.000 de ostași. Același arhimandrit ducea un hrisov și din partea Patriarhului sârb Arsenie. Acesta transmitea un mesaj identic, dar avertiza să nu se cadă la învoială cu creștinii din vest“.

În acest context, merită evidențiat rolul hatmanului Ucrainei de principal sfetnic al Moscovei, care în acea vreme era neîncrezătoare în forțele sale în problema ridicată de Patriarhul ecumenic Dionisie, de capii bisericilor ortodoxe din Orientul Apropiat și din Balcani, precum și de domnii Valahiei și Moldovei privind eliberarea teritoriilor menționate

de sub jugul turcesc. „Hrisoavele aduse de Isaia – continuă M. Kostomarov – sunt transcrise și trimise lui Mazepa pentru ca să le judece și el. În hrisovul trimis la Moscova, Mazepa atrage atenția, la fel ca și Patriarhul sârb, asupra faptului că vestul abia așteaptă momentul să lichideze ortodoxia estică de la Țarigrad și în ținuturile supuse acestuia și s-o înlocuiască cu catolicismul“.

Merită subliniată și deosebita încredere de care se bucura I. Mazepa la Moscova. Aceasta i-a încredințat hatmanului Ucrainei misiunea de a-i aduce la cunoștință domnitorului Valahiei, Constantin Brâncoveanu (*foto 5*), un adept și mai fervent al alianței cu Ucraina și Rusia pravoslavnice, urcat pe tron în octombrie 1688, date cu caracter politico-militar de o confidențialitate deosebită, privind acordul Rusiei, ca și al Ucrainei, de a susține apelul popoarelor creștine din Balcani la eliberarea de sub dominația otomană. Din acest moment, între I. Mazepa și Constantin Brâncoveanu s-au stabilit legături politice, diplomatice, militare, culturale și spirituale care s-au menținut în următorii 20 de ani. „Din ordinul țarului, scrie M. Kostomarov, hatmanul l-a înștiințat pe domnitorul valah că, în conformitate cu acordul încheiat între țări (în Rusia acelor vremuri domneau oficial frații Ivan și Piotr Alekseevici, împreună cu regenta Sofia, sora lor. – T.R.) și regele Poloniei, armatele celor două state vor începe, la sfârșitul primăverii, (anului 1689. – T.R.) campania de eliberare a tuturor creștinilor din robia musulmană“.

În condițiile date, hatmanul Ucrainei s-a trezit în centrul pregătirii viitoarelor acțiuni militare de anvergură, situație ce i-a oferit o deosebită satisfacție. Astfel, la 28 septembrie (1688. – T.R.) Mazepa dă de știre că, auzind despre campanie ucrainenii tare s-au bucurat și că “nimeni nu va da dovadă de lenevie“. Mykola Kostomarov precizează că hatmanul

sfătuia ca această campanie să înceapă imediat, la sfârșitul primăverii, pentru ca dușmanul să nu dea foc ierbii uscate din stepă, producând un incendiu incomod pentru oaste, și că toamna vor trebui ei înșiși să ardă iarba din stepă; atunci va începe să crească repede iarba tânără și oastea va merge pe această iarbă și această oaste va fi mai sănătoasă pentru că atunci încă nu se va simți arșița verii și aerul pestilenc adus îndeobște prin campaniile lor de cazacii zaporojeni din Crimeea. Iar musulmanii vor duce lipsă de hrană pentru cai, și atunci va fi ușor să-i învingi. Acesta era sfatul dat de hatman și dacă el ar fi fost ascultat poate că și campania ar fi reușit. Trebuie menționat faptul că profunda cunoaștere a specificului stepei din sudul Ucrainei a fost extrem de folosită în timpul deplasării forțate a lui I. Mazepa și regelui Suediei Carol al XII-lea de la Poltava la Bender, în vara anului 1709.

Suprapunerea în timp a unor evenimente istorice favorabile a făcut ca trimisul de taină al domnitorului Valahiei, Isaia, să ajungă din nou la Moscova, într-o împrejurare politică unică: aici (septembrie 1689) se afla și I. Mazepa, pentru a-i demonstra credința noului țar Petru I, care a pus capăt domniei Sofiei și a pretendentului la putere V. Golițân. Având în vedere planurile sale politice externe pe termen lung pe direcția sud și sud-vest, noul împărat avea mare nevoie de aliați precum hatmanul Ucrainei și domnitorul Valahiei, care au reușit să câștige totală încredere a țarului.

În ceea ce îl privește pe I. Mazepa, M. Kostomarov scria, între altele: „Tânărul țar l-a îndrăgit și din acea vreme l-a considerat un slujitor supus“. Drept dovadă este faptul că ambele personalități – I. Mazepa (pentru susținerea militară efectivă a țarului la sfârșitul secolului al XVII-lea în campaniile împotriva turcilor) și C. Brâncoveanu (pentru ajutorul

dat la reușita tratativelor de pace ruso-turce de la începutul secolului al XVIII-lea) au devenit, în 1700, cavaleri ai Ordinului „Sfântul Andrei cel Dintâi chemat“ – cea mai înaltă distincție instituită chiar în acel an de Petru I. Ivan Mazepa a fost a doua persoană după cancelarul și diplomatul rus G. Golovkin (1650–1706) care a primit această distincție (foto 6), iar imediat după el cavaler al acestui Ordin a devenit C. Brâncoveanu. Nu este întâmplător nici faptul că diplomatul francez, J. Baluse, vizitându-l, în drum spre Moscova, pe hatman, a văzut în sala oficială a cetății din Baturyn a lui I. Mazepa alături de portretele țarului, sultanului, regilor Franței și Poloniei, și figurile altor domnitori, între care posibil să fi fost și cel al lui C. Brâncoveanu. Pentru țarul rus I. Mazepa și C. Brâncoveanu erau să devină personalități importante pentru viitoarea luptă împotriva Imperiului Otoman.

Dar I. Mazepa nu a exclus, după cum se știe, nici posibilitatea formării unei ample coaliții antiruse cuprinzând Suedia, Polonia și Turcia, în care Valahia și Moldova, țări vasale Istanbulului, aveau să joace un rol important. În acest context, nu putem să nu acceptăm opinia lui V. Marocikin – unul dintre primii cercetători ucraineni ai rolului și locului lui I. Mazepa în istoria Ucrainei, care, încă la începutul independenței noastre, într-un articol publicat în revista „Ucraina“ (nr. 6 din 1990), scria fără echivoc: „Hatmanul Ucrainei visa la eliberarea țării sale de sub despotismul țarist și își căuta aliați în acest sens“. În cazul de față este, probabil, vorba nu numai de regele Suediei, Carol al XII-lea, ci și de alți posibili aliați.

Pe de altă parte, probabil, din aceleași considerente, I. Mazepa „întreținea relații diplomatice secrete cu domnitorul Constantin Brâncoveanu“. Întrucât partea ucraineană nu dispune, în prezent, de suficiente argumente în acest sens

(știut fiind faptul că tot ce era legat de numele lui I. Mazepa fie s-a distrus fără milă timp de 300 de ani, fie a ajuns la Istanbul sau în alte capitale europene) de un deosebit interes sunt datele care s-au păstrat în legătură cu activitatea cancelariei lui Constantin Brâncoveanu și cu metodele de purtare a corespondenței de către domnitor. După cum afirmă secretarul său personal, italianul Anton Maria Del Chiaro, domnitorul Valahiei „era punctual și priceput nu numai în toate treburile interne, ci și în cele externe, întreținând o corespondență activă cu ajutorul unor dieci bine plătiți care cunoșteau limbile italiană, latină, germană, polonă, greacă, turcă, precum și al pisarilor de limbă rusă, maghiară și slavă-rusă (citește veche ucraineană. – T.R.).

În vederea intensificării legăturilor cu Ucraina vecină, dar și cu îndepărtata Rusie, C. Brâncoveanu a înființat pe lângă palatul domnesc din București o școală slavă specială pentru care, cu timpul, a construit un spațiu special aferent bisericii Sf. Sava. În afară de aceasta, este semnificativ și faptul că pe lângă cancelaria domnească exista un pisar special pentru limba ucraineană veche (seperat de limba rusă), pe nume Teodor Corbea (1670–1725), care a învățat carte la Kiev și tot aici și-a petrecut ultimii ani din viață, tipărind „Psaltirea“ în versuri, ceea ce arată că între Constantin Brâncoveanu și I. Mazepa exista o corespondență intensă. Este interesant că fratele lui Teodor Corbea, Davyd, cunoștea limba ucraineană atât de bine, încât în desele sale călătorii pe teritoriul Ucrainei, pentru a asigura transportul corespondenței între București și Baturyn, se folosea de documente emise pe numele negustorului ucrainean Ivan Davyd. După moartea sa, la 11 august 1707, Davyd a fost înmormântat la Pecerska Lavra, ca o recunoaștere a meritelor acestei personalități față de

Ucraina acelor vremuri. Un argument în plus în favoarea tezei privind confidențialitatea legăturilor reciproce îl poate constitui și faptul că atât hatmanul Ucrainei, cât și domnitorul Valahiei utilizau, în caz de necesitate, texte confidențiale codate printr-o combinație de cifre. I. Mazepa purta în permanență asupra sa acest cod cifrat, închis într-un medalion, împreună cu o cruce. Dintre cei din cancelaria hatmanului cifrul mai era cunoscut doar de pisarul general P. Orlyk, iar din cancelaria lui C. Brâncoveanu – de grecul levantin din Kios Nicola de Porta și de grecul Spiridon.

În afară de aceasta, bucurându-se, după cum am menționat anterior, de deplina încredere a țarului rus, Petru I, Mazepa a jucat, până în octombrie 1708, adică până în ultima zi înainte de a trece de partea regelui Suediei, Carol al II-lea, rolul de intermediar în transmiterea unei intensive corespondențe între Constantin Brâncoveanu și Petru I. Pentru realizarea acestei misiuni, el utiliza cu succes infrastructura rămasă încă de la Bogdan Hmelnițki: în vederea simplificării schimbului de informații între cazaci și aliații lor moldoveni, la 21 august 1654, pisarul hatmanului, I. Vyhovskiy (anul nașterii necunoscut – trecut în neființă la 1664), împreună cu starostele orașului Sorooca (Moldova), S. Lupu, au înființat un serviciu poștal permanent pe ambele maluri ale Nistrului. Astfel, la sfârșitul lunii august 1704, domnitorul Moldovei, Mihai Racoviță, îi comunica lui I. Mazepa că, folosindu-se de războiul dintre țar și regele Suediei (este vorba de Războiul Nordului din 1700–1721. – T.R.) „turcii au intenția să se unească cu suedezii și azi-măine tătarii se vor năpusti asupra Ucrainei“. Mai târziu, acest serviciu poștal a început să fie folosit de I. Mazepa, prin utilizarea eficientă a podului plutitor peste Nistru în dreptul fortărețelor Sorooca și Bender, pentru a întreține contacte nu numai cu Iașiul, ci

și cu Bucureștiul. Aceste legături continuau să se realizeze prin trecerea peste Dunăre în zona Galați. Pe această cale se întrețineau numeroase contacte între hatmanul Ucrainei, un credincios convins, și patriarhii din Orientul Apropiat, mai ales cu Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, unde I. Mazepa dorea să fie înmormântat.

Merită evidențiat în mod special faptul că pentru C. Brâncoveanu, înainte de a fi numit domn al Valahiei, Ucraina nu era o terra incognita. Încă la sfârșitul verii anului 1678, după ce armatele otomane au ocupat, la 21 august, Cihyrnul, domnitorul de atunci al Valahiei, Gheorghe Duca, l-a luat cu el în Ucraina pe tânărul C. Brâncoveanu. Aceasta a avut o influență pozitivă asupra deciziilor sale de mai târziu privind stabilirea unor relații solide cu I. Mazepa. Printre factorii politici externi, care au contribuit în mod decisiv la aceste relații, s-a numărat declinul treptat, dar ireversibil, al puterii politico-militare a Imperiului Otoman. Un indiciu convingător al acestui declin l-a constituit înfrângerea turcilor la Hotin, în 1621, și asediul neizbutit al Vienei din 1683, evenimente de importanță istorică uriașă pentru soarta Europei. În aceste evenimente un rol esențial îl va juca forța militară a cazacilor ucraineni, care alimenta orientarea noii generații de lideri est-europeni iubitori de libertate din care făceau parte atât I. Mazepa, cât și Constantin Brâncoveanu, spre acțiuni și planuri antiotomane. În mai puțin de un an, înainte de alegerea lui I. Mazepa ca hatman al Ucrainei, Rusia (24 iunie 1686), din care făcea parte și Ucraina de pe malul stâng al Niprului, s-a afiliat la „Liga Sfântă – alianță dintre Imperiul Habsburgic, Rzeczpospolita și Republica de la Veneția, formată în 1684 și îndreptată împotriva Turciei. Din partea Valahiei, convorbirile legate de o eventuală aderare la Ligă le-a purtat C. Brâncoveanu însuși, în cursul ani-

---

lor 1687–1688, până la alegerea sa, la 29 octombrie 1688, ca domnitor al acestei țări.

Merită menționată și influența pozitivă a lui C. Brâncoveanu asupra liniei politice a protejatului său, tânărul domn al Moldovei, C. Duca, influență ce a făcut ca, la mijlocul anilor 90 ai secolului al XVII-lea, acesta să aibă o atitudine favorabilă intereselor politice externe ale hatmanului I. Mazepa pe direcția sud-vestică. Toate acestea aveau, al rândul lor, o influență pozitivă asupra receptării de către I. Mazepa a tot ce era legat de factorul moldo-valah al politicii sale. Astfel, la începutul hătmăniei sale, I. Mazepa l-a sprijinit pe polcovnicul moldovean Dumitrașcu-Raicea din Pereiaslav, atribuindu-i, printr-un universal, dreptul de stăpânire asupra satului Berezan și tratând cu toleranță faptul că acesta din urmă, „moldovean fiind, și-a numit sotnici dintre conașionalii săi“.

Este știut și faptul că unul dintre cei mai importanți adepți ai lui I. Mazepa a fost comandantul din Myrhorod, de origine moldavă, Danylo Apostol (1654–1734), care l-a însoțit pe hatman, în timpul loviturii de stat a lui Petru I, la Moscova, iar mai târziu – în 1708, a trecut împreună cu liderul ucrainean de partea regelui Carol al XII-lea. Toleranța față de vecinii moldoveni, colaborarea cu aceștia este, practic, o caracteristică a întregii perioade de 22 de ani de hătmănie a lui I. Mazepa. De exemplu, după ce, în 1703, a unit întreaga Ucraină de pe malul drept al Niprului, înlăturându-l de la domnie pe S. Palii, hatmanul nu s-a opus ca polcurile din Brașlav și Mohyliv să fie comandate de moldovenii „Ivan Grigoraș, numit și Ivanenko, și Sava Voloșyn“ – potrivit lui M. Kostomarov. Ei făceau parte, asemenea polcovnicului Șpak, dintre liderii țăranilor răsculați în timpul campaniei lui Samus, 1702, iar după înăbușirea mișcării „au trecut Nistrul și au apărut iarăși în Ucraina“. La scurtă vreme, „Ivanenko

---

a luat în posesie Vinnyțea și Brațlavul“ și, după intrarea în slujba țarului, a obținut titlul de polcovnic al Dubăsarului.

Trebuie menționat: în ce privește cercetarea corespondenței diplomatice confidentiale directe dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu, în ciuda similitudinii de interese și a multor asemănări privind soarta personală, cercetătorii întâmpină dificultăți legate mai ales de faptul că, potrivit unor cercetători români, „succesorul lui Mazepa, Pylyp Orlyk (1672–1742), în dorința de a obține simpatia turcilor, predă (în anul 1711. – T.R.) corespondența dintre Constantin Brâncoveanu și I. Mazepa sultanului Constantinopolului“. Despre bunăvoința temporară a lui Pylyp Orlyk față de Poarta Otomană, manifestată, desigur, în numele idealurilor de independență a Ucrainei, stă mărturie dispoziția personală dată solilor cazaci înainte de plecarea lor la Istanbul, în 1711, unde se menționează între altele: „În același timp, atamanul și solii extraordinari trebuie să ceară cu plecăciune, în numele Slăvitului Hatman, a întregii Armate și a întregii Ucraine, bunăvoință și îndurare...“

În privința rolului de intermediar al hatmanului ucrainean în asigurarea legăturilor prin corespondență între domnitorii Moldovei și Valahiei, și țarul rus, atât sursele românești, cât și cele ucrainene sunt mai bogate în informații. S-au păstrat, de exemplu, zeci de scrisori ale domnitorului C. Brâncoveanu către Petru I și către alte persoane oficiale ruse în care se precizează nu de puține ori că o corespondență sau alta este trimisă la Moscova prin intermediul hatmanului I. Mazepa sau că este primită de la acesta și transmisă la Istanbul. Din cel puțin 282 de scrisori cu caracter politico-diplomatic trimise de C. Brâncoveanu în afara Valahiei, o bună parte a fost destinată lui I. Mazepa personal sau a trecut, în drum spre Moscova, prin mâinile acestuia. De aceea, suntem de acord

cu afirmația lui P. Cernovodeanu, cercetător român care s-a ocupat de problema activității diplomatice a lui C. Brâncoveanu, că acesta din urmă a întreținut, în mod confidențial, „un schimb fructuos de scrisori prin care transmitea... și unele informații cu caracter politic și militar care se refereau la turci“.

Colaborarea eficientă anterioară a lui I. Mazepa cu Constantin Brâncoveanu și, în paralel, cu întreaga pleiadă de domnitori moldoveni contemporani cu ilustrul hatman ucrainean (din păcate, acești domnitori se schimbau foarte des, în timp ce Ivan Mazepa și C. Brâncoveanu, spre cinstea și faima lor, au rămas lideri ai propriilor popoare timp de peste 20 de ani) pe plan cultural și spiritual a avut o importanță extraordinară pentru conlucrarea lor viitoare în cadrul unei virtuale alianțe pur ortodoxe ucraineano-moldo-valaho-ruse orientate în mod tradițional împotriva Porții Otomane ca și împotriva intențiilor acaparatoare ale Rzeczpospolitei și Imperiului Austriac față de țările de la Dunăre. În aceste condiții, imensul potențial uman, economic, politic, militar și spiritual al Ucrainei, cu centrul ei religios unic – Pecerska Lavra din Kiev, oferea speranțe popoarelor balcanice în ceea ce privește realizarea aspirațiilor lor de eliberare de sub jugul turcesc. Interesele creștinilor ortodocși din Balcani și din Orientul Apropiat s-au bucurat de un sprijin material și financiar substanțial și constant din partea hatmanului Ucrainei, I. Mazepa, care în multe situații acționa împreună sau cu sprijinul Moldovei și al Valahiei. Deoarece în afara granițelor acestor principate începea spațiul de confruntări aprige între lumea creștină și cea musulmană.

Activitatea politică și corespondența diplomatică atât ale hatmanului ucrainean, cât și ale domnitorilor moldoveni și valahi aveau în vedere și formarea unei eventuale alianțe po-

litico-militare a țărilor ortodoxe – Valahia, Moldova, Rusia și, evident, Ucraina, menționată mai sus, precum și urmărirea poziției Imperiului Otoman și a tătarilor din Crimeea față de Ucraina.

Ca politician de talie europeană și mecenat la scară ortodoxă generală, Ivan Mazepa cunoștea bine nu numai problemele țărilor de la Dunăre, ci și problemele Europei în ansamblu. Astfel, diplomatul francez amintit mai sus, Jean Baluse, îndeplinind, la sfârșitul anului 1704, misiunea de om de legătură al lui Petru I, a ajuns la reședința din Baturyn a hatmanului Ucrainei pentru a-i preda corespondența și, după întâlnirea personală cu acesta, a trimis o scrisoare la Paris. În ea se exprima astfel despre hatman: „Are o mare experiență în politică și, spre deosebire de moscoviți, urmărește și știe ce se întâmplă în țările străine“. Ca atare, nu i-a fost greu să înceapă o corespondență intensă, inclusiv cifrată, cu contemporanii săi din capitalele Moldovei – Iași și Valahiei – București. Astfel, în scrisoarea lui I. Mazepa, expediată din Baturyn, la 20 octombrie 1693, lui Petru I, aflăm că el „a trimis deja o scrisoare specială domnitorilor muntean și moldovean, profitând de faptul că „domnitorul moldovean i-a răspuns de câteva ori că e de acord ca negustorii greci să meargă cu mărfurile lor din aceste ținuturi maloruse pe vechiul drum direct spre Iași, având speranța deplinei lor siguranțe“. Prin intermediul negustorului Sava Oleferov din Nijyn, „având în vedere că comandanții polonezi care se află la Nemyriv și Soroca și urmăresc tot ce se întâmplă – menționa I. Mazepa – nu se poate trimite și scrie în mod fățiș acelor domnitori“, hatmanul ucrainean a luat mai întâi legătura cu domnul de atunci al Moldovei, Constantin Cantemir, iar apoi și cu cel al Valahiei, C. Brâncoveanu, cu care a legat o lungă corespondență secretă.

Aflată pe traiectoria comunicării diplomatice și cultural-spirituale active a Ucrainei cu Europa de Sud-Vest și cu Orientul Apropiat, chiar dacă era strict controlată de Turcia, Moldova nu putea rămâne în afara acestui proces. Astfel, solul de origine ucraineană al domnului moldovean, Ivan Bilevyci, în drumul său spre Moscova și înapoi, efectuat în noiembrie 1690 și martie 1691, a discutat în detaliu cu hatmanul Ucrainei căile posibile de rezistență împotriva presiunii turco-tătare. Pe de altă parte, în scrisoarea de mai sus a lui I. Mazepa se preciza că „domnitorul moldav l-a trimis pe curierul menționat (Sava Oleferov. – T.R.) la mine și mi-a transmis prin el o seamă de cuvinte scrise cifrat, din care am înțeles că el, domnitorul, dorește să corespundă cu mine, dar nu prin simple scrisori, ci folosind cifrul“.

Trebuie subliniat faptul că corespondența secretă a domnitorilor moldovean și valah era, de regulă, însoțită de informații prețioase transmise prin curieri de încredere privind acțiunile militare ale Imperiului Otoman și planurile tătarilor din Crimeea subordonați Porții. Aceste informații erau extrem de importante pentru Ivan Mazepa în calitatea sa de hatman al Ucrainei, a cărei soartă depindea în mare măsură de intențiile politico-militare ale Turciei. Un exemplu ilustrativ în acest sens îl poate constitui scrisoarea lui I. Mazepa adresată din Baturyn, la 26 noiembrie 1696, lui Petru I, în care se relatează pe larg despre întoarcerea din Iași a curierilor personali care au povestit că „domnitorul moldav este în posesia unor informații potrivit cărora hanul din Crimeea a dat ordin tuturor hoardelor din Crimeea și Bilhorod (dislocate în jurul actualului oraș Bilhorod-Dnistrovsk. – T.R.) să se pregătească pentru campania militară din această iarnă împotriva statului ocrotit de Dumnezeu, Malorusia“.

Folosirea intensă de către I. Mazepa a curierilor moldoveni, bulgari și sârbi, care intrau mai puțin în câmpul de suspiciune al agenților ruși, a durat o bună perioadă de timp. Astfel, curierul moldovean asigura corespondența secretă a hatmanului Ucrainei cu cneaghina Hanna Dolska (*foto 7*) – prima soție a cneazului M. Vyșnevețkyi, mătușă a regelui Poloniei, Stanislaw Leszczyński (1677–1766). La rândul său, acesta asigura legătura cu regele, înainte de acțiunea armată istorică a lui I. Mazepa, în toamna anului 1708, ceea ce avea o mare importanță pentru hatman. În scrisoarea cifrată pe care I. Mazepa a primit-o de la cneaghina Halina Dolska la Kiev, la 16 septembrie 1707, era introdus și un răvaș de la Stanislaw Leszczyński în care regele promitea „să-i primească părintește pe cazaci și să le satisfacă dorințele”. „Cneaghina Dolska mi-a trimis această scrisoare printr-un moldovean, ascunzând-o în șapca solului” – în felul acesta îl informa hatmanul, noapte târzie de toamnă, pe pisarul său general, P. Orlyk, despre corespondența primită din Polonia. În scrisoare S. Leszczyński își prezenta propunerile privind posibilele viitoare relații politice reciproce, îndreptate împotriva Rusiei. Aceste tratative s-au finalizat la începutul anului 1708, prin încheierea unui acord formal între hatmanul I. Mazepa și regele polon.

Evident, acest joc periculos putea avea consecințe imprevizibile pentru Ivan Mazepa. Acest lucru a fost demonstrat de întâmplarea petrecută în 1708 (adică înainte de trecerea hatmanului Ucrainei de partea lui Carol al XII-lea și a lui Stanislaw Leszczyński). Ea avea corespondență, într-o oarecare măsură, cu evenimentele ce se desfășurau la acea vreme în Moldova. Acest caz a fost amplu descrisă de M. Kostomarov: „A venit din nou un informator – scrie el – care a adus dovezi despre intenția lui Mazepa de a-l trăda pe țar:

este vorba de călărețul abia creștinat Miron, care s-a eliberat din robie turcească. Sosind la Kiev, el a dat de știre cui trebuia că s-a întâlnit la Iași cu un localnic pe nume Vasyl Drozdenko; acest Drozdenko era fiul fostului polcovnic din Brațlav, Drozd, cel mai aprig adversar al lui Doroșenko, pe care, luându-l ostatic, a ordonat să fie împușcat. Drozdenko i-a spus lui Miron: „Anul trecut, am fost în Polonia în preajma regelui Stanislav exact în momentul în care a venit la el un sol musulman. Tot în acest timp a mai sosit la rege și un călugăr cu o scrisoare de la hatmanul Mazepa. Scrisoarea a fost citită în fața solului musulman; în scrisoare se promitea că oastea căzăcească, împreună cu cea poloneză și cu tătarii din Crimeea, va lupta împotriva oastei țarului. Informatorul a fost trimis din Kiev la departamentul soliilor (adică la Moscova. – T.R.). Miron a spus acolo că Drozdenko i-a ordonat să aducă acest lucru la cunoștința țarului, în numele credinței ortodoxe comune și al faptului că tatăl său a fost polcovnic la Brațlav în timpul statului moscovit. Acest denunț nu a fost crezut la Moscova, iar țarul îl consola pe hatman printr-un hrisov binevoitor. Guvernul a tratat astfel denunțul pentru că nu l-a crezut, cunoscând precedentul denunț împotriva lui Mazepa; după cum se vede, însă, informația lui Drozd era adevărată și se referea la trimiterea ex-archiereului bulgar sau sârb la Stanislav“.

Caracteristic este și faptul că relațiile dintre I. Mazepa și domnitorii Moldovei vecine s-au dovedit a fi întemeiate pe o încredere atât de mare, încât aceștia din urmă, din cauza deselor schimbări forțate la indicația sultanului turc, solicitau azil politic în Ucraina, pentru ei, pentru oamenii lor de încredere sau din familie. Astfel, în toamna anului 1696, la Baturyn s-a întors de la Iași nu numai curierul personal al hatmanului pe direcția moldo-valahă Petro Voloșyn, ci și

„o persoană importantă de acolo, pe nume Ivan Drahynyci, care, anterior, a fost, timp de câțiva ani, guvernator numit de domnitorul Duca (Constantin Duca. – T.R.) al orașului Nemyriv, de cealaltă parte a Nistrului, deoarece, la acea vreme, Duca domnea peste această parte“, după cum scria însuși Mazepa. În aceeași scrisoare, hatmanul ucrainean îi comunica țarului că „Ivan Drahynyci va rămâne pe lângă noi la Baturyn, pentru că el vrea să trăiască aici, în Malorusia, aducându-și din Moldova soția și copiii... Mai avem aici un bărbat, care a venit o dată cu ei, adică cu Petro Voloșyn și cu Ivan Drahynyci, de origine malorusă, care are acolo, la Iași, soție și copii și pe care domnitorul moldovean l-a trimis în mod special cu ei, poruncind ca el să predea o scrisoare cifrată cum că el, domnitorul (Antioh Cantemir. – T.R.) dorește să poarte cu mine corespondență secretă, și eu îl voi opri pe lângă mine pe acel bărbat...“

C. Brâncoveanu, la rândul său, s-a adresat, în 1697, prin soțul său D. Corbea din Varșovia (unde I. Mazepa avea legături tradiționale puternice, fiind crescut în capitala Poloniei și ca funcționar al regelui) reprezentantului oficial al Rusiei la Varșovia, A. Nikitin, în problema eventualei formări a alianței. D. Corbea avea aceeași sarcină și la întoarcerea sa la București prin Cernăuți, unde îi propune starostelui local – reprezentantului Moldovei, C. Turculeț, să iasă de sub subordonarea militară față de Polonia și să se alăture planurilor popoarelor ortodoxe de a se opune expansiunii otomane. Anticipând evenimentele, menționăm că domnitorul valah s-a pronunțat și mai târziu în favoarea starostelui orașului Cernăuți, mai exact la 2 august 1704, când i-a adresat o rugămintă corespunzătoare regelui de atunci al Poloniei, August II, care, în acele vremuri, era în relații de alianță provizorie cu Rusia, deci și cu I. Mazepa, împotriva regelui Suediei, Carol al XII-lea.

În afară de aceasta, la 16 septembrie 1697, C. Brâncoveanu se adresează vecinului său de la est cu rugămintea să trimită împotriva tătarilor din Bugeac care, ca aliați fideli ai Imperiului Otoman, dădeau cele mai pustiitoare lovituri țărilor vecine de la Dunăre, două mii de pedestrași și o mie de călăreți, inclusiv „cazaci“, „deoarece Valahia și Moldova erau gata să lupte pentru eliberarea lor de sub turci și să se opună presiunilor austro-poloneze“. Disponibilitatea Moldovei era confirmată și de către solul domnitorului acestei țări, Sava Constantin, care, în mai 1698, a avut lungi convorbiri „la Baturyn, la reședința hatmanului Ucrainei“, după care a plecat la Moscova. După aproape o jumătate de an, la 10 septembrie 1698, solul domnitorului valah era însărcinat să ceară ajutor de la ucrainenii și rușii pentru eliberarea de sub turci a Deltei Dunării, în care scop socotea el, „ar fi suficient ca pe drumul dinspre Kaniv să se deplaseze spre Moldova patru mii de pedestrași și 10 mii de călăreți“, deoarece era asigurat și sprijinul „lui Constantin Turculeț – starostele Cernăuțiului, și, totodată, al conducătorului... unităților moldovene... locale, formate din 10 mii de călăreți de elită“. Valahia se obliga să ofere forțelor militare comune ucraineano-ruse, pe lângă ajutor pur militar, și provizii – grâu, miere, unt, precum și cai, boi, oi și chiar materiale pentru construirea navelor.

De remarcat că, începând cu semnarea la 24 octombrie 1698, a armistițiului de la Karlowitz între Austria și Polonia, pe de o parte, și Turcia, pe de alta, și până în primele zile ale anului 1700, s-a creat o conjunctură politico-diplomatică și militară favorabilă consolidării relațiilor reciproce dintre I. Mazepa și Constantin Brâncoveanu. Aceasta se explică prin schimbările cu caracter strategic în atitudinea Moldovei față de poziția politică pe care era obligată să se situeze

Ucraina în acea vreme. Ieșirea Rusiei din procesul de negociere al principalelor forțe europene și implicarea ei în negocieri ruso-turce separate, la Istanbul, încheiate prin semnarea tratatului de pace din 23 iulie 1700, au constituit un semnal convingător că la est de țările de la Dunăre se naște o nouă forță politico-militară puternică de care acestea erau legate tradițional prin credința ortodoxă. Toate acestea i-au „dezlegat” mâinile domnitorului valah care, la începutul secolului al XVIII-lea, a început să se reorienteze în mod decisiv spre est. Acest fapt a fost demonstrat, între altele, de sprijinul total acordat de C. Brâncoveanu reprezentantului oficial al lui Petru I, E. Ukraințev, la negocierile cu partea turcă evocate mai sus, negocieri încheiate cu succes pentru vecinul de la nord-est: Imperiul Otoman a acceptat trecerea Azovului și a teritoriilor adiacente la Rusia, scutind-o pe aceasta din urmă și de plata birurilor anuale către hani tătari.

În ceea ce privește reorientarea lui C. Brâncoveanu spre est, semnificativă poate fi stabilirea, la 16 septembrie 1697, a relațiilor diplomatice cu Rusia, eveniment în care hatmanul Ucrainei a jucat un rol important. Astfel, la 3 octombrie același an, I. Mazepa l-a primit pe solul domnitorului valah, G. Castriotul, care se îndrepta spre Moscova și, înainte ca acesta să ajungă la punctul terminus al călătoriei sale, l-a informat pe Petru I despre cele mai importante detalii ale misiunii solului, contribuind, astfel la reușita ei. În continuare, întreaga corespondență dintre C. Brâncoveanu și Moscova se făcea prin I. Mazepa, ai cărui curieri se întâlneau cu domnitorul valah și cu reprezentanții acestuia, de regulă, la palatul Mogoșoaia (*foto 8*). Astfel, într-o scrisoare personală, datată 27 martie 1700, adresată trimisului său la Moscova, C. Brâncoveanu scria, între altele, că „începând din luna ianuarie și până în prezent am scris de cinci ori și am

trimis patru pachete de scrisori primite de la diaconul Dumei (E. Ukraințev din Istanbul. – T.R.), care ne-a rugat foarte mult să le transmitem în aceeași formă hatmanului“. Menționăm, în context, că în această scrisoare este vorba doar despre o scurtă perioadă, de trei luni, de la începutul anului 1700, în care I. Mazepa a primit cinci scrisori scrise de mâna lui C. Brâncoveanu. Putem, însă, presupune, cu un grad mare de probabilitate, că, până în 1708, au fost multe asemenea scrisori care, mai așteaptă să fie descoperite de cercetătorii ucraineni. Drept exemplu pot servi o serie de documente, unul dintre ele fiind scrisoarea din 5 februarie 1707 scrisă de domnitorul valah la Târgoviște, în care îl numește pe contemporanul său ucrainean Mazepa „luminăția sa, hatmanul Zaporojiei“, precum și mesajul cifrat din 23 martie 1708, respectiv cu o jumătate de an înainte de trecerea lui I. Mazepa de partea lui Carol al XII-lea, trimis grafului rus G. Golovkin (1660–1734), în care este subliniat clar rolul de intermediar al hatmanului ucrainean și încrederea ce i se acorda în ceea ce privește asigurarea unei corespondențe stabile între Valahia și Rusia. Această concluzie se desprinde clar din următoarea exprimare a lui C. Brâncoveanu cu privire la scrisorile sale: „... pe care le trimit prin omul meu luminăției sale, domnului hatman, conform însărcinării voastre anterioare, fără a ne îndoii că acesta le va transmite neîntârziat, prin oamenii săi, acolo unde vă veți afla“.

Toată această corespondență și mesagerie – este îndeobște cunoscut că Constantin Brâncoveanu îi trimitea lui Ivan Mazepa, în semn de înaltă prețuire, dar și pentru a transmite la Moscova, daruri bogate, obiecte prețioase, vin și chiar produse și sume importante de bani – se realizau prin intermediul domnitorilor Moldovei amintiți mai sus, pe teritoriul căreia tranzita poșta, știindu-se că de hatmanul ucrainean

---

depindea în mod hotărâtor calitatea, starea, operativitatea și soarta viitoare a legăturilor cu persoane marcante de la Moscova.

Correspondența intensă dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu, rolul de intermediar al hatmanului Ucrainei în asigurarea corespondenței între Moscova și Istanbul și invers confirmă, o dată în plus, posibilitatea reală a liderului ucrainean de a iniția și discuta cu domnitorul valah orice problemă, inclusiv chestiunea sponsorizării tipăririi „Evangheliei“ anticipat amintite în limba arabă la tipografia trimisă de C. Brâncoveanu, în 1708, la Aleppo (*foto 9, 10*) ce se înscrie într-o mai vastă susținere financiar-materială de către I. Mazepa a Bisericii Ortodoxe din Orientul Apropiat. Ipolyt Vyşenskyi, reprezentant al arhiepiscopului Cernihovului, Ivan Maksymovyci, care ducea, în mod tradițional, Bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim daruri prețioase din partea lui I. Mazepa a trecut, în iarna anului 1707 și prin București. S-au păstrat până acum impresiile lui Vyşenskyi despre București, despre care a scris că este „un oraș foarte mare, cu palate frumoase“ (*foto 11*). I. Vyşenskyi a refăcut, practic, drumul bătătorit de generațiile anterioare de conaționali ai săi, inclusiv de pelerinii Makarie și Silvestru din Novhorod-Siversk care, în 1704, au vizitat, cu încuviințarea lui I. Mazepa, locurile sfinte din Orientul Mijlociu, trecând prin Baturyn și traversând teritoriul țărilor de la Dunăre. Cernihivul, la rândul său, l-a găzduit, în cursul anilor 1704–1706, pe clericul moldovean Pahomie, căruia I. Maksymovyci i-a dăruit cartea „Semănături udate“. Mai târziu, în 1717, încheindu-și trecerea prin această lume în rangul de episcop al Romanului (Moldova), a fost înhumat la Pecerska Lavra.

Despre relațiile strânse ale lui I. Mazepa cu ortodocșii din Orientul Apropiat care se desfășurau prin teritoriul Moldo-

vei și al Valahiei, de unde drumul solilor ucraineni continua peste Dunăre spre sud, ne demonstrează și următoarea întâmplare interesantă. În iunie 1707, hatmanul inspecta stadiul construcției, pe spezele sale, a zidurilor de apărare cu patru turnuri și trei porți în jurul Lavrei Pecerska (cu o lungime de 1190 m, grosime de 3 m și înălțime de 7 m) care au transformat acea parte a malului drept al Niprului într-o adevărată fortăreață. „Când s-a săpat aici muntele Pecerski – scrie M. Kostomarov – s-au găsit o grămadă de monede... Patriarhul Antiohiei, căruia i s-au trimis aceste monede pentru evaluare, le-a considerat ca fiind asiriene“. Deplasarea curierilor hatmanului spre Antiohia și înapoi se făcea, probabil, și de această dată pe calea deja verificată, adică prin cele două țări ortodoxe în domnitorii cărora I. Mazepa avea o mare încredere, ocolindu-se astfel spațiile nesigure de la nord și nord-vest al Mării Negre, controlate integral de tătarii din Crimeea și de la Bugeac, precum și de stăpânul lor, încă destul de puternic la acea vreme – Imperiul Otoman.

Toate aceste fapte arată rolul țărilor de la Dunăre ca punte de legătură, inclusiv între Biserica Europei de Est și Sud-Est și credincioșii ortodocși din spațiul musulman. În aceste condiții, se poate admite cu destulă probabilitate că, în timpul numeroaselor vizite efectuate de Patriarhul Antiohiei, mitropolitul de Aleppo Atanasii în aceste țări, au avut loc contacte și cu hatmanul Ucrainei, care a aprobat finanțarea tipăririi „Evangheliei“ în limba arabă. În paralel cu alți pași concreți îndreptați spre susținerea Bisericii Ortodoxe a Orientului Apropiat care, începând cu anul 1516, gemea sub jugul otoman (de exemplu, patriarhiile de la Ierusalim, Alexandria și Antiohia – ultima dintre ele înființată în anul 38 d. H. de către apostolii Petru și Pavel – nu aveau drep-

tul să ridice biserici și să tipărească literatură bisericească, iar creștinii ortodocși să trăiască liber în mediul musulman), liderul ucrainean a realizat ceea ce i-a eternizat memoria. Trebuie menționat faptul că legăturile strânse dintre I. Mazepa și Biserica de la Ierusalim (care, după părerea multor credincioși, a fost inaugurată de însuși Isus Hristos) vor avea pentru soarta acestuia un rol decisiv. Ele au înrâurit profund etapa finală a vieții hatmanului în orașul moldovean Bender și reînhumarea ulterioară a rămășițelor sale pământești la biserica Sfântul Gheorghe din orașul românesc Galați, subordonată Patriarhiei de la Ierusalim (tocmai de aceea, la început, ea avea denumirea de biserica de la Ierusalim, rămânând cu acest nume în memoria populară până mai târziu). Anume acesta a fost unul dintre motivele pentru care urmașii lui I. Mazepa au hotărât să-l îngroape acolo, luând în considerare situația existentă în acel moment, dar și ultima dorință exprimată oral de hatman de a fi înhumat la Ierusalim. – T.R.).

Profundă a fost recunoștința pe care creștinii arabi i-au purtat-o lui Ivan Mazepa, și care s-a păstrat până azi, pentru gestul acestuia de a susține viața lor spirituală se desprinde și din introducerea la varianta de la Aleppo a „Evangheliei“ din 1708. În paginile trei și patru ale acestei ediții rare, în versuri scrise în greacă și arabă, este scos în evidență rolul personal al „vrednicului și mult stimatului domn Ivan Mazepa..., o personalitate magnifică...“, „cunoscută datorită credinței sale curate și sfinte, care a oferit arabilor în dar Evanghelia din tot sufletul său plin de înțelepciune. Răspunzând la întrebarea cine este acela care „ne-a dăruit această nobilă carte“, autorii versurilor în arabă spun: „Este hatmanul Ivan Mazepa..., care a devenit binecunoscut datorită domniei sale în Malorusia și care a îmbogățit credința aces-

---

teia, a ridicat gloria ei, omul care reprezintă noblețea ei și a ridicat la maximum renumele ei“ (foto 12, 13).

Toată activitatea lui I. Mazepa referitoare la traducerea în limba arabă a „Evangheliei“ și editarea ei la Aleppo se realizează cu știința și cu susținerea domnitorului muntean.

Evident, poziția antiturcă a lui C. Brâncoveanu nu putea rămâne neremarcată nici de Kiev, nici de Moscova, care își dădeau bine seama și apreciau nu fără temei că acțiunile domnitorului Valahiei puteau atrage după sine contramăsuri periculoase pentru viața sa, mai ales din partea Istanbulului, fapt care s-a și întâmplat mai târziu, în 1714, când domnitorul valah a fost executat fără milă la comanda autorităților otomane.

Anume de aceea, putem considera că apogeul colaborării dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu îl constituie momentul în care, la 17 ianuarie 1701, s-a stabilit că, în cazul în care viața domnitorului și a persoanelor de rang aristocratic apropiate acestuia ar fi pusă în pericol, locul eventualului azil politic va fi Ucraina. Prin urmare, în scrisoarea de răspuns, din 1 aprilie 1701, adresată lui Petru I, Constantin Brâncoveanu își exprima sincera recunoștință pentru hrisovul special ce i-a fost trimis și prin care se confirma disponibilitatea de a-l primi pe domnitorul valah în Ucraina. Este de presupus că o decizie atât de importantă nu putea fi luată de țară fără ca ea să fie, în prealabil, discutată cu I. Mazepa și fără ca hatmanul să conștientizeze responsabilitatea pe care o implica această problemă de o importanță interstatală atât de mare.

Pe atunci, însă, nimeni în afară de Dumnezeu nu știa că Ucraina nu va oferi niciodată azil pentru C. Brâncoveanu: el a rămas pentru eternitate cu propriul popor. În anul 1992 pentru faptele sale de binefacere pe tărâmul credinței ortodoxe, el a fost canonizat ca sfânt al Bisericii Ortodoxe Române.

În ceea ce-l privește pe Ivan Mazepa, soarta istorică a făcut ca partea română să păstreze pentru totdeauna rămășițele pământești ale lui, iar locuitorii acestei țări să păstreze vie memoria hatmanului Ucrainei timp de 300 de ani, până în zilele noastre, chiar în condiții istorice crunte, în care slăvitul fiu al poporului ucrainean a fost aspru persecutat, mergându-se până la anatemizarea de către Biserica Ortodoxă Rusă.

II. Perioada moldavă a vieții lui Ivan Mazepa, moartea sa în 1709 și înhumarea la Bender

Autorul lucrării își propune ca principal obiectiv al acestui capitol scoaterea la lumină a unor surse noi și mai puțin cunoscute în Ucraina, în special a izvoarelor de origine moldovenească și românească legate de scurta perioadă de viață la Bender a renumitului hatman al Ucrainei și de moartea sa, la 2 octombrie 1709, sistematizarea datelor existente și lămurirea unor evenimente istorice legate de această problemă.

Remarcăm cu plăcere că atât istoricii Ucrainei, cât și specialiștii străini au făcut, de-a lungul timpului, dar mai ales în anii independenței Ucrainei, foarte mult pentru a prezenta cât mai complet, profesional și corect perioada de viață din străinătate și sfârșitul prematur ale lui I. Mazepa. Pe de altă parte, au rămas încă multe aspecte ale acestor probleme neelucidate până la capăt. Acest fapt l-a îndemnat pe autor spre noi căutări și cercetări atât în Republica Moldova, cât și pe teritoriul României, cu scopul de a contribui la reabilitarea totală a personalității lui I. Mazepa (inclusiv în străinătate) și la reconstituirea imaginii eroice reale a faimosului hatman ucrainean.

Trebuie subliniat de la bun început faptul că I. Mazepa știa, încă din timpul studiilor la Academia Kievo-Movileană și la Colegiul Iezuiților din Varșovia, destul de multe despre

puternica, la acea vreme, fortăreața Bender și despre orașul cu același nume, situate în partea de jos a Nistrului, vecine cu Ucraina. Mai târziu, în perioada 1656–1659, el a dobândit cu desăvârșire, în Europa, cunoștințe de artilerie ca mijloc de recucerire a redutelor fortificate. Devenind hatman al Ucrainei de pe malul stâng al Niprului, I. Mazepa s-a pregătit de câteva ori – în 1692 și 1693, împreună cu polcovnicul S. Palii (născut în anii '40 ai secolului XVII-lea – 1710) din Bila Ţerkva, să ocupe fortăreața Bender, care era pentru Imperiul Otoman un important avanpost în Moldova, aflată în raporturi de vasalitate față de acesta.

Totuși, Benderul și împrejurimile sale, a căror istorie era legată, după unii istorici, de numele cneazului Rusiei galițiene, Danylo (1201–1264), de târgoveții genovezi și, evident, de Poarta Otomană, aveau să joace pentru I. Mazepa un rol vital: aici și-a petrecut hatmanul ucrainean ultima parte a vieții și tot aici și-a găsit sfârșitul tragic.

I. Mazepa urmărea cu mare atenție, până în ultimul moment al hătmăniei, evenimentele ce aveau loc la Bender, ca de altfel, și în întreaga regiune vecină cu Ucraina. Aceasta îl ajuta excelent să se orienteze în toate evenimentele politice și militare în curs. Odată cu obținerea, la începutul secolului al XVIII-lea, a statutului de reședință a guvernatorului turc, după mutarea ei de la Babadag (oraș pe teritoriul Dobrogei din România de azi. – T.R.), Benderul s-a transformat într-un centru politic, diplomatic, militar și economico-comercial, devenind principalul post de pază la frământata frontieră de nord a Imperiului Otoman. După cum menționa, pe bună dreptate, G. Astvațaturov în studiul său asupra istoriei Benderului, „mult experimentatul guvernator Iusuf-pașa, sosind de la noua sa reședință din Bender, a început nu numai să reconstruiască fortăreața, dar a restabilit

contactele diplomatice anterioare și a început să caute altele noi. Fragilitatea puterii centrale a sultanului îi obliga pe politicienii interesați ai diferitelor țări să se adreseze direct atotputernicilor guvernatori turci. Cei mai activi s-au dovedit a fi diplomații polonezi și suedezi, interesați de încordarea relațiilor ruso-turce. În toamna anului 1707, s-a înregistrat o intensificare a corespondenței diplomatice turco-suedeze. La începutul lunii mai 1708, protejatul lui Carol al XII-lea, regele Poloniei, S. Leszczyński, trimite la Bender, la Iusuf-pașa, pe ospătarul coroanei, Stanislav Tarlo, de la care trimisul lui I. Mazepa, prezent și el la Bender, „a aflat cu de-amănuntul că protejatul lui Stanislav Leszczyński, domnul Tarlo, cerea prin guvernatorul din Bender ca Poarta să ofere în ajutor măcar o parte a hoardei“. G. Astvațaturov oferă o informație importantă pentru noi potrivit căreia, „în afară de suedezi și polonezi, hatmanul ucrainean Ivan Stepanovici Mazepa a început să trimită și el solii“. Acest fapt ne arată că politica externă a hatmanului se caracteriza printr-un grad înalt de independență față de Moscova, pe de o parte, iar pe de alta, că acesta nutrea o dorință imensă de a obține independența Ucrainei. „Căpetenia căzăcească – continuă autorul studiului despre cetatea Bender – acționa prudent și, multă vreme, celor care îl ajutau pe Petru I le era neclară misiunea omului de încredere a lui I. Mazepa, grecul Zgura, la Bender, trimis la guvernatorul Silistrei (până în anul 1700, Benderul era subordonat guvernatorului Silistrei (Bulgaria de azi. – T.R.) cu plecăciuni și daruri și cu scuze pentru jignirile aduse (campanii anterioare. – T.R.) hoardei de la Bilhorod. Totuși, M. Kostomarov precizează că Zgura a început să-l provoace pe I. Mazepa, îndemnându-l să-l trădeze în mod deschis pe țar și să treacă de partea Poloniei. În legătură cu acest aspect, renumitul istoric ucrainean a descris în felul următor situația

delicată pe care experimentatul hatman o cunoștea din timp: Domnul Tarlo i-a scris hatmanului, la 9 iunie (1708. – T.R.), o scrisoare prin care îl îndemna să se alieze cu regele Suediei și cu Stanislav Leszczyński și îl asigură, în numele celor doi regi, că oastea zaporojeană și întregul popor ucrainean își vor păstra toate drepturile și libertățile anterioare și că li se vor acorda altele noi, cu condiția ca hatmanul, eliberându-se de sub puterea tiranului, să se întoarcă la stăpânitorul absolut dintotdeauna și la mama comună – Rzeczpospolita. Chiar dacă însuși Ivan Mazepa nutrea demult, în secret, aceleași planuri, cunoscând rolul duplicitar și provocator al lui Tarlo, i-a trimis o scrisoare lui Golovkin, întrebându-l cum să procedeze. Țarul i-a poruncit hatmanului să-i răspundă lui Tarlo „cum crede de cuviință“, probabil, pentru a verifica din nou devotamentul lui I. Mazepa față de interesele Moscovei. În aceste condiții, hatmanul ucrainean a procedat din nou cu înțelepciune. „Atunci Mazepa – continuă M. Kostomarov – i-a răspuns, la 23 iulie (1708 – n.a.) lui Tarlo că trebuie să înceteze cu încercările sale de a-l determina pe el, hatmanul, să renunțe la devotamentul față de țar, mai ales că nici poporul ucrainean nu va accepta să se alieze cu polonezii, din cauza căroră a avut de suferit atâtea nenorociri“, ascunzând, în felul acesta, adevăratele lui planuri privind alianța politico-militară cu Suedia și Polonia.

Este interesant și faptul că, imediat după acțiunea sa politico-militară curajoasă din octombrie 1708, I. Mazepa i-a trimis prin curier lui Iusuf-pașa din Bender o scrisoare, lungă de opt pagini, prin care explica în detaliu motivele trecerii sale de partea regelui suedez.

Ca atare, partea turcă în ansamblu și protejatul Istanbulului la Bender, în special, cunoșteau bine evenimentele legate de opțiunea istorică a lui I. Mazepa din 1708. Mai

---

mult, ei urmăreau toate acțiunile hatmanului ucrainean din prima jumătate a anului 1709. De aceea nu a fost o surpriză pentru Imperiul Otoman, pentru guvernatorul din Bender ori pentru domnitorul de atunci al Moldovei, Mihai Racoviță, faptul că, după lupta de la Poltava, I. Mazepa s-a adresat autorităților turce cu solicitarea să-i permită lui și regelui Carol al XII-lea să se instaleze la Bender. Trebuie menționat faptul că Benderul, ca loc al unui eventual azil politic, a figurat în planurile lui I. Mazepa imediat după Poltava. Dar, să obțină azil în Moldova, împreună cu vârfurile căzăcimii și cu cazacii să se instaleze în Bender și în împrejurimile lui (*foto 14*), după cum s-a dovedit, nu a fost deloc simplu.

Astfel, în iunie 1709, inițiativa deplasării rapide spre frontiera turcă, adică în direcția sud-vestică, i-a aparținut lui I. Mazepa care, după conștientizarea dimensiunilor catastrofei, a imposibilității de a remedia situația și a consecințelor deosebit de periculoase ale rămânerii în regiunile Ucrainei controlate total de țară, a început să-l convingă pe Carol al XII-lea că aceasta este singura cale corectă. La alegerea Benderului ca loc de stabilire, I. Mazepa a avut în vedere mai mulți factori. Pe de o parte, deplasarea spre Crimeea, ca una dintre variante, era periculoasă, deoarece cu zece ani în urmă hatmanul participase, împreună cu Petru I, la campania împotriva tătarilor din peninsulă, pentru care în Crimeea nu l-ar fi iertat. Pe de altă parte, după cum s-a menționat mai sus, hatmanul întreținuse până nu demult relații politice și diplomatice intense atât cu guvernatorul Iusuf-pașa, cât și cu domnitorul moldovean Mihai Racoviță, cunoștea bine situația din Bender și din împrejurimi încă de pe vremea campaniilor sale, împreună cu S. Palii, spre sud.

Un factor important era și acela că I. Mazepa avea în armată multe persoane originare din Moldova, ceea ce, într-o situație critică cum era aceasta, căpăta și o importanță practică. Acești reprezentanți i-ar fi putut oferi hatmanului un ajutor concret în instalarea armatei de cazaci pe teritoriul Moldovei vecine și ortodoxe, fapt confirmat ulterior și devenit realitate.

În aceste circumstanțe, I. Mazepa a amintit și de o scrisoare anterioară adresată cunoscutului diplomat rus G. Golovkin (începând cu anul 1709 – prim-cancelar de stat al Imperiului Rus) în care îl lauda neîncetat pe polcovnicul din Myrhorod, Danylo Apostol (fiul polcovnicului din Hadeaci și Myrhorod, de origine moldoveană, Pavlo Apostol, de pe vremea lui Bogdan Hmelnițki, hatman al Ucrainei în anii 1727–1734, tatăl lui Petro Apostol – savant rus. – T.R.) care a păstrat puternice relații familiale în Moldova, inclusiv la nivelul casei domnești. În această scrisoare, I. Mazepa arăta, printre altele: „Numitul polcovnic Danylo Apostol este de origine valahă. El s-a remarcat în cadrul armatei prin vitejie și este cel mai vechi polcovnic dintre toți polcovnicii; el și-a câștigat totodată, încrederea și dragostea întregii oști, în special a polcurilor de luptă; atamanul general Lomikovskiy și judecătorul general Ciukevyci, precum și polcovnicul din Pryluțkyi polk îi sunt cuscri; polcovnicul din Lubenskyi polk este bunicul lui; polcovnicul din Nijyn este cumătrul lui, iar restul polcovnicilor și alte persoane importante sunt rudele lui apropiate sau întrețin cu el relații strânse de prietenie“. Toate acestea au avut o influență substanțială asupra hotărârii finale a lui Ivan Mazepa, care îi comunica lui Carol al XII-lea că „în cea de-a cincea zi vom fi dincolo de frontieră și în siguranță“.

Aici am vrea să atragem atenția asupra unui fapt care va avea o mare importanță pentru șederea hatmanului

ucrainean la Bender, precum și după moartea sa: cu ocazia trecerii Nirpului la Perevolocina, Mazepa a reușit să ia cu el atât obiecte de preț personale, cât și cele hătmănești, bani, pietre prețioase, veselă scumpă, inclusiv două balerci cu monede de aur. După cum menționa O. Subtelnyi, datorită darurilor scumpe primite de la țar, Mazepa a dobândit, în cei 21 de ani de hătmănie, aproape 20 de mii de moșii și a devenit unul dintre cei mai bogați feudali ai Europei.

Acțiunile hotărâte ale hatmanului I. Mazepa, care a reușit să transbordeze într-o atmosferă destul de liniștită pe malul drept al Nirpului armata ce îl însoțea, pe membrii familiilor multor cazaci și averea luată cu ei l-au convins definitiv pe Carol al XII-lea să se îndrepte spre Bender. În ultimul moment, însă, regele a abandonat cea mai mare parte a armatei sale sub comanda generalului Levenhavpt care, curând, în timpul urmării fugarilor, a fost luat prizonier de Petru I. Aflând de la prizonierii suedezi, care, după interogatorii dure, au fost fie executați pe loc, fie trimiși în surghiun în îndepărtata Siberie, că hatmanul și regele se îndreaptă spre Bender, țarul a trimis în urmărirea lor patru polcuri de călăreți în frunte cu general-maiorul G. Volkonski și cu brigadierul G. Kropotov. Și numai fericita întâmplare că următorii au pornit la drum cu oarecare întârziere și că, spre deosebire de Ivan Mazepa, nu cunoșteau particularitățile deplasărilor prin stepa netedă și aparent uniformă de lângă Marea Neagră, a salvat retragerea oastei ucrainene și a rămășițelor oastei suedeze de un măcel total. În condițiile severe ale stepei bătătorite de copitele a mii de cai și de un număr mult mai mare de pedestri, omeni pașnici și membrii familiilor lor, sub razele soarelui necruțător, indiferente față de necazurile oamenilor, precum și în lipsa aproape totală a apei potabile și a hranei corespunzătoare, situația a fost salvată, credem,

numai datorită prestigiului marelui hatman ucrainean și cunoașterii excelente de către el a particularităților stepei sudice.

Benderul a început să figureze mai clar ca punct final al retragerii forțate a lui I. Mazepa și Carol al XII-lea în comunicarea lui Abdurahman-pașa către sultan și către guvernatorul din Bender după ce hatmanul, împreună cu regele, s-au adresat autorităților turce din Okeakiv, cerând ajutor, la trecerea râului Bugul de Sud. Totuși, ajutorul tehnic limitat, primit din partea turcilor care, după două zile de negocieri și pentru două mii de ducați, au acceptat să ofere refugiaților doar cinci nave, s-a dovedit a fi insuficient pentru traversarea rapidă a Bugului. Între timp, după cum scrie cronicarul moldovean Nicolae Costin (1660–1712), contemporan cu aceste evenimente, „...călăreții moscoviți i-au ajuns pe cazaci și pe moldoveni, pe mulți i-au omorât sau i-au capturat și le-au luat multe bunuri... Iar călăreții cazaci zaporojeni care au trecut de partea regelui suedez, împreună cu o parte a moldovenilor aflați în slujba acestuia, văzând că nu pot trece Bugul și fiindu-le frică de urmăritori, s-au îndreptat spre Crimeea, traversând câmpul între Nipru și Bug și cu mare greutate... s-au întors la domnitorul lor“.

Un alt cronicar cunoscut în Moldova, de asemenea contemporan cu evenimentele, Ion Neculce (1672–1745), adăuga următoarele: „Mazepa, cunoscând situația de la fața locului, a trecut Niprul și Bugul lângă Okeakiv, împreună cu o mie de călăreți moldoveni, suedezi și cazaci“. De atunci, adaugă istoricul I. Nistor, descriind evenimentele amintite mai sus, bancul de nisip de la mijlocul gurii Bugului pe care l-au descoperit primii moldovenii și peste care au trecut toți cu succes pe celălalt mal, a căpătat denumirea de limba de pământ moldavă.

În sfârșit, la 6-8 iulie 1709, I. Mazepa și Carol al XII-lea au trecut Bugul și au ajuns în locuri mai sigure pentru ei, stăpânite de Abdurahman-pașa din Oceakiv. La 11 iulie, ei au primit un răspuns pozitiv de la guvernatorul Benderului, care și-a reconfirmat acordul de a permite așezarea refugiaților în jurul fortăreței locale. Guvernatorul îi liniștea pe rege și hatman și îi invita la Bender. Totodată, el a trimis refugiaților unele obiecte necesare, inclusiv corturi. La 21 iulie 1709, refugiații au ajuns la Nistru, unde pe malul drept strălucea în soarele cald al verii puternica cetate Bender (*foto 15*). Acest moment este descris cu exactitate de cronicarul N. Costin, care scria că „după ce au traversat Oceakivul, regele cu armata sa și-au continuat drumul spre Bender și s-au așezat acolo împreună cu hatmanul Mazepa și cu alți polcovnici“.

Dar, la început, ei și-au întins temporar tabăra pe malul stâng al Nistrului, în perimetrul actualului Parkan, situat la periferia Tiraspolului, pentru a se pregăti cum se cuvine în vederea întâlnirii oficiale cu guvernatorul. Istoricul din secolul al XIX-lea, F. Lagus, care a urmărit cu atenție întregul drum parcurs de I. Mazepa și Carol al XII-lea, începând de la Poltava și până la Varnița (denumirea acestei localități de la Nistru însemnând în traducere „cuptor în care se arde piatra de var; varniță“. – T.R.) scria că, din 21 până în 23 iulie 1709, tabăra provizorie a celor doi lideri se afla pe malul Nistrului, în partea opusă a râului Botna (*foto 16*). Armatele ucraineană și suedează s-au odihnit după parcurgerea lungului drum prin stepă, s-au ordonat și numai după aceea au trecut Nistrul. În timpul acesta, din dispoziția sultanului, Iusuf-pașa a pregătit pentru noii veniți o tabără militară permanentă. F. Lagus scria următoarele despre primirea lor oficială: „Când regele a pornit spre Bender, guvernatorul, însoțit de un mare număr

de călăreți și pedestri, l-a întâmpinat la jumătatea drumului, a anunțat porunca sultanului și l-a invitat pe Carol în locul de amplasare dinainte stabilit...

Când regele cu armata s-au apropiat de râu, de unde se vedea fortăreața, au răsunat 36 de salve trase de tunuri așezate pe metereze. Ienicerii s-au aliniat pe două rânduri până la cortul regelui, care prin dimensiuni și fast le întrecea pe toate celelalte amintite anterior“.

A fost organizată aprovizionarea permanentă peste Nistru cu arme și cu toate cele necesare, astfel încât, la 1 august 1709, I. Mazepa și Carol al XII-lea s-au instalat definitiv pe malul drept al Nistrului.

În ce privește numărul cazacilor care îl urmau pe hatman, Orest Subtelnyi precizează că „Mazepa a fost însoțit până la Bender de circa 50 de importanți reprezentanți ai vârfurilor căzăcimii, de circa 500 de cazaci din Hetmanșcina și peste 4 mii de cazaci zaporojeni“. Legat de acest aspect, M. Kostomarov a avut în mare parte dreptate când vorbea de „o mână de cazaci care, în 1709, au fugit împreună cu Mazepa la Bender“. Din păcate, marea majoritate a ucrainenilor nu l-au susținut pe Mazepa, care își alesese un scop nobil și măreț – dobândirea independenței Ucrainei. Dacă poporul ucrainean l-ar fi susținut în masă pe Ivan Mazepa, el ar fi dus, fără îndoială, lucrul început la bun sfârșit.

În acest context, credem că emigrantul politic ucrainean în România, Vasyl Trepke, a făcut, în 1933, o comparație strălucită între perioada care s-a instaurat în Ucraina după înfrângerea lui I. Mazepa și Carol al XII-lea la Poltava și situația creată după luptele nereușite de eliberare din 1918–1920, numite de el „a doua Poltavă“. V. Trepke atrăgea atenția asupra aspectului politic asemănător al perioadei menționate mai sus: „Atunci, indiferența maselor populare

și dezbinarea, ambițiile personale și de grup ale vârfurilor căzăcimii ucrainene, ale diriguitoilor de atunci ai Ucrainei; acum, lupta de partid și de grup a cercurilor conducătoare (în principal, a partidelor politice) ale națiunii ucrainene... I. Mazepa, personalitate cu o vastă cultură și cu educație vest-europeană, a fost înțeles mult mai bine și cu mult mai mare interes de „europeni“. El nu a putut fi înțeles și apreciat cum se cuvine de ai săi, a căror cultură „euroasiatică“ de origine moscovită nu le-a permis să acorde atenție celui căruia istoria îi destinase rolul de „Washington ucrainean“, dacă soarta i-ar fi fost mai prielnică“.

Revenim însă la situația lui I. Mazepa la Bender din vara anului 1709. Am fi tentați să credem că odată cu trecerea Nistrului și instalarea în Moldova, vasală Imperiului Otoman, hatmanul s-ar fi aflat într-o siguranță deplină. Totuși, situația s-a dovedit a fi nu atât de simplă. Noilor veniți la Bender li s-a comunicat imediat că țarul rus i-a cerut padișahului de două ori, la 10 și la 27 iulie 1709, prin trimisul său P. A. Tolstoi (1645–1729), să nu-l primească sub protecția sa pe „trădătorul Mazepa“, ci să-l predea Moscovei. Drept mulțumire, marelui muftiu i s-au propus chiar 300 de mii de taleri. Același lucru, ce-i drept, împreună cu unele concesiuni politico-militare (renunțarea la teritoriile ocupate de Suedia asupra cărora ridica pretenții Rusia, recunoașterea lui August al II-lea ca rege al Poloniei etc.) au fost aduse și la cunoștința lui Carol al XII-lea, la Bender. După cum menționa în mod corect V. Luțiv, regele suedez a respins toate aceste cereri, iar solicitarea de a-l preda pe aliatul I. Mazepa i-a provocat o mare indignare. Atât padișahul, cât și regele Suediei, spre marea lor cinste, au respins condițiile propuse de partea rusă și nici nu se gândeau să-l predea pe hatman în mâinile țarului. Turcii „nu l-au predat, ci l-au

apărat foarte tare, iar pentru mai mult confort și siguranță i-au permis să intre în Bender și i-au oferit o locuință bună de care acesta avea mare nevoie, având în vedere starea sa grea și de nesiguranță, vârsta înaintată și boala, încât se îndoiau că va mai putea scăpa“.

Merită menționat faptul că șederea lui I. Mazepa și a lui Carol al XII-lea la Bender a înrăutățit la maximum relațiile ruso-turce. Rusia, la rândul său, considera posibilă reconcilierea între cele două părți numai cu condiția predării „trădătorului Mazepa“, iar după moartea acestuia – „a trupului blestematului Mazepa sau măcar a capului său nenorocit“. Se știe, de pildă, faptul că Petru I, dându-i instrucțiuni lui G. Volkonski și G. Kropotov încă la Perevalocina, insista ca Mazepa să fie prins cu orice preț, încătușat și adus pentru execuție în prezența sa personală.

Cu toate acestea, prin grija cazacilor și cu sprijinul autorităților turce și moldovene, I. Mazepa s-a instalat destul de repede.

Există două versiuni legate de locul de așezare. Prima este susținută, cu temei, de O. Subtelnyi, care aduce ca argument starea fizică șubredă a bătrânului hatman – „din cauza sănătății delicate Mazepa s-a oprit în oraș unde avea o îngrijire mai bună“. Fără îndoială, știrile neplăcute cu privire la numeroasele încercări făcute de țar de a pune mâna pe hatman viu sau mort, conștientizarea eșecului planurilor sale privind dobândirea independenței Ucrainei și speranțele spulberate, ruperea de patrie, pierderea unei părți importante a averii sale, știrile care îi parveneau despre executarea în masă a adepților săi în Ucraina, lipsa de disponibilitate a părții turce sau a altei forțe politico-militare din străinătate de a interveni imediat în apărarea sa și de a-l sprijini să elibereze pământul natal de jugul țarist au

avut o influență extrem de negativă asupra sănătății, a stării psihice și morale a lui I. Mazepa. Forța sa vitală, afectată de numeroasele evenimente ostile ce au urmat după Poltava, se stingea treptat. În plus, cunoscând îndeaproape înclinarea unor reprezentanți ai structurilor de putere ale Imperiului Otoman spre obținerea unor privilegii materiale, hatmanul suferea la gândul că, până la urmă, cineva îl va preda țarului. Acest gând influența și mai mult în rău starea de sănătate a hatmanului. De aceea, sosind la Bender, I. Mazepa aproape că nu se mai putea ridica din pat, necesitând o îngrijire medicală mai intensă. O veche cunoștință pe linie de corespondență diplomatică, guvernatorul Iusuf-pașa, l-a salutat cu căldură și i-a comunicat că padișahul i-a poruncit să aibă grijă de el. Poate că tocmai aceasta a jucat un rol decisiv în ceea ce privește instalarea lui I. Mazepa într-o clădire solidă în oraș și nu într-un cort neapărat de arșița verii. Există măcar premise pentru a accepta afirmațiile lui O. Subtelnyi potrivit cărora „Mazepa a rămas în oraș, într-o clădire mică și modestă“. Această versiune, evident, are și ea dreptul la existență. Pe de altă parte, de șederea lui I. Mazepa la Bender se leagă foarte bine unele observații interesante pe care le-a făcut V. Trepke, în 1932, cu ocazia deplasării speciale în acest oraș, la cererea Institutului Științific Ucrainean din Varșovia. Pe strada de atunci Akkermanska, savantul a descoperit o clădire veche legată de perioada de viață în Moldova a lui I. Mazepa. „Această clădire – scria V. Trepke pe baza propriilor cercetări – se numește „Casa lui Mazepa“. Cu toate că nimeni din orașul Bender al anilor '30 ai secolului trecut nu putea să confirme, în mod cert, că în clădirea respectivă a trăit I. Mazepa, însăși păstrarea în memoria populară, timp de peste 200 de ani, a unor informații valoroase despre hatman spune multe. „Casa denumită acum „a lui Mazepa“

care era una dintre cele mai mari și mai solide din Benderul de atunci – continuă V. Trepke – fusese, fără îndoială, fie o instituție oficială (să zicem, comenduire) a puterii turce, fie chiar reședință a pașei din Bender (a general-gubernatorului militar). Prin urmare, este clar – conchide participantul ucrainean la expediție – că acolo trebuiau să fie și hatmanul Mazepa, și regele Carol al XII-lea.

Cea de-a doua versiune referitoare la așezarea lui Ivan Mazepa fundamentează varianta potrivit căreia tabăra sa era așezată mai întâi în apropiere de satul Varnița, la nord de fortăreața Bender (*foto 17*). Mai târziu, după o revărsare puternică a Nistrului, tot acolo și-a instalat tabăra și Carol al XII-lea, denumind-o „Noul Stockholm“. În jurul lor s-au așezat, în afară de ucrainenii, suedezi și polonezi, moldovenii care îi urmau pe hatman și rege, neputându-și părăsi slujba. Pe locul respectiv doctorul V. Trepke a văzut, încă în 1932, un mic monument-obelisc cu inscripția „Carolus XII Rex Suediae“, construit prin eforturile comune ale guvernului român și ale ambasadei suedeze... Mai jos de acest monument, aproape de malul Nistrului, se află trei fântâni cu ghizduri și cumpănă de lemn, așezate în triunghi, de genul celor care, până nu demult, puteau fi întâlnite și în Ucraina. Acele fântâni poartă numele „fântânile lui Mazepa“. Localnicii mai scot și acum apă din ele. Fântânile trebuie să fi fost săpate de cazaci pentru pomenirea sufletului și în memoria hatmanului, după moartea acestuia.

Nu poate fi, totuși, exclusă nici a treia versiune, combinată, a așezării și șederii lui I. Mazepa la Bender. Ea reiese din studiile documentare realizate de V. Trepke, care nu a exclus faptul că „atunci când s-a îmbolnăvit serios, hatmanul nu a putut să rămână în cort. Este foarte posibil ca, bolnav fiind, să fi fost găzduit în acea clădire unde poate a și murit.

În orice caz, faptul că denumirea „Casa lui Mazepa“ nu a dispărut din memoria localnicilor, chiar și după 100 de ani de ocupare rusească a Benderului, arată clar că această clădire este strâns legată de numele hatmanului I. Mazepa“. Cercetătorul ucrainean amintit anterior V. Luțiv scria, citându-l pe Bardili, că turcii „...i-au promis hatmanului, pentru mai mult confort și siguranță, să intre în Bender și i-au oferit o locuință bună de care acesta avea mare nevoie având în vedere starea nesigură și grea în care se afla, vârsta înaintată și boala...“.

După cum s-a menționat mai sus, un rol important în instalarea refugiaților forțați din Ucraina au avut-o vecinii lor, moldovenii. În legătură cu prezența lor permanentă în anturajul hatmanului trebuie subliniat faptul că specificul bunelor relații tradiționale dintre cazaci și moldoveni era determinat, pe de o parte, de contextul geopolitic regional și de particularitățile istoriei colaborării lor politico-militare îndelungate, iar pe de altă parte, de credința lor comună ortodoxă care unește cele două popoare vecine și prietene pe parcursul a două milenii. Trebuie remarcat faptul că, vreme îndelungată, contextul geopolitic regional nu a fost favorabil ucrainenilor și moldovenilor, deoarece teritoriile lor, în Evul Mediu, se aflau la răscrucea intereselor agresive ale celor patru mari puteri: Polonia, Turcia, Rusia, iar mai târziu, Austria. După cum remarcă, pe bună dreptate, istoricul contemporan din Suceava (România), F. Pintescu, „intrarea moldovenilor în armata lui Bohdan Hmelnițki și Ivan Mazepa nu a fost un joc întâmplător, ea a fost determinată mai ales de faptul că mulți moldoveni s-au stabilit pe pământuri căzăcești cu o sută de ani înainte“. Aducând în sprijinul afirmației sale un bogat material documentar, care completează în mod substanțial lucrările științifice anterioare în această problemă, F. Pintescu

trage următoarea concluzie: „Credem că exemplul „clanului“ Danylo Apostol ilustrează în mod convingător promovarea militară, politică și socială a elementului românesc în mediul căzăcesc“. Un alt istoric român contemporan, A. Leșcu, într-o foarte interesantă lucrare științifică, editată în 2005 și bine documentată pe baza unor surse românești, ucrainene, rusești și moldovene, intitulată „Românii în armata imperială rusă“, prezintă numeroase fapte de strânsă colaborare între cazaci și moldoveni, inclusiv din timpul hătmăniei lui I. Mazepa. El scrie, între altele, că orice persoană de vază, provenind din Moldova sau Valahia care, dintr-un motiv sau altul, alegea să se mute pe pământurile ucrainene, era însoțită de un mare număr de supuși și adepți – până la o mie de persoane fiecare, care întemeiau puncte populate noi și intrau în armata hatmanilor ucraineni. De exemplu, în 1706, a emigrat din Moldova Hryhori Ivanenko, comandantul subunității militare din Dubăsari menționat mai sus, „care a primit de la marele hatman al Ucrainei, Mazepa, acceptul de a se așeza în satul Burky, ținutul Cihyryn și de a-l popula cu moldoveni din regiunea transnistreană. În vara anului 1708, din ordinul lui I. Mazepa, H. Ivanenko a fost numit polcovnic la Brațlav, primind dreptul de a înrola moldoveni în componența subunității care i se subordona. Tot atunci, au trecut din Moldova în Ucraina Anton și Vasyl Tanskyi, primul dintre ei devenind ulterior polcovnic la Kiev, iar apoi la Bila Țerkva“.

Insistăm asupra acestui aspect, deoarece el s-a dovedit a fi extrem de important pentru adepții lui Mazepa și familiile lor, în primul rând pentru vârfurile căzăcimii și persoanele apropiate hatmanului cu ocazia instalării lor pe teritoriul Moldovei vecine în anul 1709. Legat de acest fapt, cronicarul moldovean N. Costin oferă o informație valoroasă, în opinia noastră, cu

privire la modul și locul de instalare a elitei ucrainene. La 12 august 1709 – scrie el – polcovnicii hatmanului, bazându-se pe credința lor ortodoxă, „s-au adresat regelui și lui I. Mazepa cu rugămintea de a li se permite lor, soțiilor și copiilor lor să plece la Iași, iar aceștia erau: atamanul general Ivan Lomikovskiy cu toți fiii săi, pisarul general Pylyp Orlyk cu toți funcționarii cancelariei care s-au dovedit a fi folositori armatei căzăcești, polcovnicul din Pryluțkyi polk, Dmytro Horlenko, și alți polcovnici... Și le-a dat Mihai Vodă aici, la Iași, locuințe bune, așezându-i pe toți în case boierești“. Comentând acest fapt, istoricul român I. Nistor sublinia, la timpul său, că „primirea prietenească făcută polcovnicilor lui Mazepa la Iași s-a datorat legăturilor de rudenie ale acestora cu Danylo Apostol“. N. Costin a notat și următoarea întâmplare, mai puțin cunoscută, potrivit căreia, în timpul deplasării spre Suceava a unei părți a adepților lui Mazepa pentru a se instala acolo, aceștia au fost atacați pe neașteptate de subunitățile amintite anterior de urmăritori ai țarului și numai vitejia și iscusința de a se autoapăra, precum și ajutorul acordat de localnicii moldoveni, care au considerat că este de datoria lor să le vină în ajutor vecinilor lor cazaci pravoslavnici, ajunși din nou într-o situație critică, i-a salvat de moarte. Pentru acest ajutor, acordat fără o punere de acord prealabilă cu suveranii turci, domnitorul Moldovei, M. Racoviță, spune cronicarul, a plătit chiar cu funcția deținută.

Pe de altă parte, trebuie menționat faptul că una din cauzele dezbinării apărute în rândul susținătorilor lui Mazepa odată cu înrăutățirea stării sale de sănătate, în special ale trecerii unei părți a acestora la Iași, a fost conflictul iscat între P. Orlyk, care se vedea viitorul posesor al sceptrului de hatman, și nepotul hatmanului, A. Voinarovskiy (anul nașteri necunoscut – 1740), care se considera moștenitorul de drept

al puterii. Mai târziu, P. Orlyk scria că „...Voinarovskiyi, din dispoziția lui, a lui Mazepa, nu numai că m-a jignit, dar a atentat chiar la viața mea... Și de aceea, eu am fost obligat să plec la Iași“. Împreună cu el au plecat spre capitala Moldovei în principal adepții folosirii potențialului, domnitorul de atunci pentru reconcilierea cu țarul rus și întoarcerea în Ucraina, fapt care, la rândul său, i-a dat ocazia lui I. Mazepa de a-i acuza pentru înfrângere.

În ciuda ospitalității părții moldovene, o anumită parte a refugiaților a trecut Nistrul și s-a reîntors în Ucraina, sperând că va fi grațiată de puterea țaristă. Sub acest aspect, potrivit cercetărilor existente, ei au greșit în mod fatal.

Trebuie menționat faptul că, în cursul verii-toamnei a anului 1709, exista și o tendință opusă: o numeroasă parte a locuitorilor Ucrainei care a simțit pe propria sa piele efectele anti-Mazepa ale politicii puterii țariste, s-a grăbit să-l urmeze pe hatman în Moldova, îngroșând rândurile imigranților.

Interesant în acest plan este faptul că un grup mic de cazaci ucraineni a ajuns, cu timpul, la București, unde a fost cazat provizoriu la cunoscutul spital Colțea. Potrivit datelor existente, care mai trebuie aprofundate, acolo li s-a construit chiar o capelă ortodoxă specială. Apreciem că această problemă poate constitui un interesant obiect de studiu pentru istoricii ucraineni și români.

Totuși, masa mare a persoanelor strămutate – mii de ostași și membri ai familiilor lor – a rămas la Bender și în împrejurimile acestuia, ajungând, din păcate, în situația de a nu mai dispune de mijloacele necesare unui trai decent. De regulă, sumele de bani personale neînsemnate și obiectele de valoare pe care le aveau unii asupra lor au fost cheltuite pentru hrană și pentru instalare imediat după trecerea Nistrului. Ulterior, cazacii au fost nevoiți să-și vândă armele

și să-și caute de lucru. Or, în condițiile șederii în străinătate, într-o zonă de stare de război permanentă, a componenței etnice și sociale specifice a populației care împărtășea diferite credințe, uneori incompatibile, și a necunoașterii limbii locale, un loc de muncă nu era ușor de găsit. Faptul că prezența lui Carol al XII-lea și a lui Mazepa a început să transforme rapid Benderul într-un oraș al comunicării militare și politico-diplomatice internaționale active, care suscita un interes crescând din partea multor capitale europene, ducând la formarea unei elite suplimentare, nu a salvat situația.

În ceea ce privește situația materială a lui I. Mazepa, după cum s-a menționat mai sus, în pofida situației politico-militare complexe din perioada noiembrie 1708 – iunie 1709, hatmanul totuși a reușit să strângă și să aducă cu el la Bender averi uriașe, chiar dacă o parte considerabilă din ele s-a pierdut în timpul retragerii forțate după lupta de la Poltava sau a fost folosită pentru acoperirea diverselor cheltuieli. O. Subtelnyi a descris în felul următor aceste bogății: „... Mazepa a reușit să adune și să ducă cu el prin stepă aurul și pietrele prețioase... În jurul lui se aflau saci cu aur, capul i se sprijinea de poveri umplute cu pietre prețioase...” „Mazepa – continuă cunoscutul istoric ucrainean din diasporă – a reușit să aducă cu el doi saci mari și câțiva mai mici cu monede de aur, două samare de șa cu diamante și alte pietre prețioase, o podoabă încrustată cu diamante și alte pietre prețioase, o podoabă încrustată cu diamante în valoare de 20 de mii de galbeni care aparținuse cândva sultanului turc, câteva spade și lănci încrustate cu pietre prețioase, sute de blănuri de sobol și multe alte obiecte de valoare. Potrivit unor evaluări aproximative, toate aceste valorau între 750 de mii și un milion de reichstaleri suedezi. La nivelul anului 1699, aceasta însemna aproape o pătrime a veniturilor coroanei

---

suedeze și depășea de trei ori veniturile din același an ale celei mai bogate provincii de peste mare, Livonia“.

Cu toate acestea, starea de sănătate a lui I. Mazepa nu mai putea fi, din păcate, influențată nici de toate aceste bogății și nici de alte lucruri. Viața sa întotdeauna activă și strălucită se stingea treptat. Citând surse suedeze, V. Luțiv a descris, în opinia noastră, cel mai în detaliu ultimele zile de viață ale lui I. Mazepa la Bender: „Din timp în timp, la el venea Carol să discute. Regele trimitea zilnic la hatman un sol care îi aducea vești. Voinarovskiy locuia împreună cu Mazepa și îl servea. P. Orlyk, care, la început a fost la Iași, unde a instalat o cancelarie căzăcească, a revenit, în curând, la Varnița și stătea adesea lângă hatman. Mazepa l-a făcut succesorul ideii sale și i-a poruncit să continue lucrul început. La începutul lui septembrie, starea de sănătate a lui Mazepa s-a înrăutățit. A fost trimis la Iași un sol ca să aducă un preot ortodox. Hatmanul s-a spovedit și a dorit să-și pună la punct treburile. El l-a rugat pe Carol să-i trimită un om de încredere, iar regele i l-a trimis pe înaltul comisar suedez Soldan, care cunoștea limbi slave și hatmanul a dat unele dispoziții cu privire la documente și la avere. Amintirile lui Soldan despre ultimele clipe de viață ale hatmanului Mazepa, păstrate în arhivele din Stockholm, constituie cea mai importantă sursă despre ultimele clipe de viață ale hatmanului. Pe patul de moarte, Mazepa l-a primit cu bucurie pe Soldan pentru că îl știa drept un gentleman în tranșarea tuturor treburilor ucrainene la statul major. Păstrându-și echilibrul sufletesc, hatmanul a comparat, în glumă, soarta sa cu cea a lui Ovidiu (Ovidius Publius Naso, 43–18 î.H., poet latin care, pentru versurile sale, a fost exilat de împăratul August la Tomis, orașul românesc, Constanța de astăzi. – T.R.), care a murit în aceleași locuri...“ (foto 18).

Se știe, de asemenea, că, înainte de moarte, cu puțin timp, s-a deplasat la biserica locală, unde s-a rugat conform tradiției atât de bine știute din timpul lungii și activei sale vieți în Ucraina.

După unele date fragmentare, păstrate până în zilele noastre, în ultimele zile de viață hatmanul a poruncit să fie distruse acele documente care, în opinia sa, odată ajunse în mâinile dușmanului, ar fi putut aduce prejudicii ireparabile tovarășilor săi de luptă pentru independența Ucrainei sau colegilor săi străini cu care întreținuse contacte lungi pe diverse planuri. În acest context, este posibil să fi fost distrusă și partea secretă a corespondenței lui I. Mazepa cu domnitorii moldoveni și cel valah, în special scrisorile codate, pentru a face imposibilă ajungerea acestor documente la Istanbul, după moartea hatmanului.

Nu putem ști, totuși, la ce se gândea I. Mazepa în nopțile lungi de nesomn de la Bender, când moartea îi dădea târcoale și când se pregătea, ca un bun creștin, pentru judecata supremă, – scria cu tristețe, la timpul său, cunoscutul istoric Ilko Borșceak (1892–1959). Nu știm, desigur, nici ce păcate a mărturisit hatmanul în fața preotului adus de la Iași din porunca sa, de către solul său special. Putem doar să presupunem și să confirmăm prin documente un lucru: Mazepa suferea pentru că „Dumnezeu nu i-a binecuvântat planul“ și fapta sa a provocat teroare în Ucraina, dar nu a regretat că a ridicat stindardul răscoalei, deoarece știa că țarul ar fi terminat oricum cu Ucraina, ar fi semănat teroare, dar atunci efectele pozitive ale acestei răscoale nu și-ar mai fi găsit locul“.

Se știe, de exemplu că, încă în 1703, cu mult înainte de acțiunea armată istorică a lui I. Mazepa împotriva lui Petru I, în arhivele moscovite a fost descoperit un proiect de document,

elaborat la indicația țarului. Conform acestuia se plănuia, după moartea lui Mazepa sau chiar după descotorosirea de el, într-un fel sau altul, distrugerea căzăcimii sau expulzarea ei la frontiera de est a Velicorusiei, sau colonizarea prin teroare a hătmăniei cu moscoviți ori nemți veniți din străinătate pentru „a fi stârpit o dată pentru totdeauna acest focar de rebeli“. Iată la ce trebuia să se aștepte Ucraina fără planul lui Mazepa. I. Borșceak avea, evident, dreptate atunci când vorbea despre adevăratele intenții ale Moscovei față de Ivan Mazepa. Chiar dacă uriadnicii ruși declarau oficial „că niciodată nu a existat un hatman mai util și mai convenabil pentru țar ca Ivan Stepanovyci Mazepa“, acesta cunoștea intențiile țarului de a-l înlocui cu un general străin sau cu un demnitar rus.

Referitor la ultimele ore din viața lui I. Mazepa, cele mai detaliate informații le-a oferit V. Luțiv, constatând următoarele: „În seara zilei de 21 septembrie 1709, hatmanul a început să agonizeze. El și-a pierdut cunoștința și a delirat aproape o zi. L-a vegheat preotul, Orlyk, Voinarovskiy și Soldan. Vestea despre iminenta moarte a hatmanului a început să circule la 21 septembrie; spre prânz, lângă casa în care locuia hatmanul, a început să se adune mulțimea de cazaci, suedezi, polonezi și turci. La ora 4 după-amiază a venit Carol, împreună cu reprezentanții oficiali ai Angliei și ai Olandei pentru a-și lua rămas bun de la prietenul și aliatul lor, dar hatmanul nu i-a mai recunoscut. După plecarea regelui s-a pornit o ploaie torențială nemaipomenită și deasupra Benderului s-a declanșat o adevărată rupere de nori, care a durat o zi și o noapte. În tunetele stihiei dezlănțuite, în ziua de 21 septembrie 1709 (după stil vechi), la ora zece seara a murit marele hatman al Ucrainei, Ivan Mazepa“ (foto 19).

După cum scria istoricul ucrainean D. Doroșenko (1882–1951) în lucrarea sa editată în limba germană în perioada interbelică, intitulată „Hatmanul Mazepa, viața și activitatea lui“, ultimele cuvinte ale hatmanului, înainte de moarte, au fost: „Am vrut numai binele patriei mele, dar soarta a decis altfel“. Se știe, de asemenea, că hatmanul ar fi lăsat cu limbă de moarte să fie îngropat la Ierusalim, ceea ce, mai târziu, a constituit, după cum am mai arătat, unul dintre principalele motive ale reînhumării rămășițelor sale pământești la fosta biserică Ierusalim, din Galați, care mai târziu a fost denumită biserica Sfântul Gheorghe. Toate acestea vor fi prezentate mai în detaliu în capitolul următor al acestei lucrări.

De-a lungul unei istorii de 300 de ani au existat numeroase versiuni privind data, locul și cauzele morții lui I. Mazepa. Una dintre primele versiuni aparține istoricului și poetului Tymko Padura și este consemnată într-o lucrare a sa publicată în 1874, la Lvov (v. Tymko Padura, *Pysma Tymka Padury*, Lwow, 1874), pe baza căreia, mai târziu, în 1932, academicianul M. Vozneak scria, între altele: „După lupta de la Poltava a plecat cu Carol al XII-lea în Moldova. A murit otrăvit de un popă grec și a fost înmormântat la Bender“.

Trebuie menționat că această variantă le convenea întru totul agenților țarului, care s-au și grăbit să-i aducă la cunoștința lui Petru I că hatmanul s-ar fi otrăvit singur. Pe baza acestei dezinformări, autoritățile de atunci de la Moscova răspândeau cu insistență în străinătate această versiune a sfârșitului hatmanului, pentru a-l discredita și dincolo de moarte. Ea a fost preluată și în unele opere literar-artistice ruse apărute ulterior.

Unul dintre primii care a dezmințit această versiune a fost M. Kostomarov, care, în eseuul său „Ivan Mazepa“, publicat în 1888, menționa că „Mazepa a murit la 22 august 1709 de

bătrânețe în satul Varnița, aproape de Bender. (Interesant este faptul că, în aceeași lucrare, reeditată după opt ani la Lvov, a fost admisă aceeași eroare cu privire la data morții lui Mazepa ca și în ediția anterioară, și anume 22 august în loc de 22 septembrie. – T.R.)“.

Totuși, în această nouă ediție este adăugată o importantă dezmințire privind cauzele morții hatmanului. „S-a lansat zvonul – se arată în ediția din 1896 – că, de frică să nu fie predat lui Petru I, el s-ar fi otrăvit, dar această informație nu are nici o veridicitate istorică“.

În referatul prezentat la ședința solemnă a Societății Științifice T. H. Șevcenko, la 11 septembrie 1932, în orașul Lvov, I. Borșceak menționa, pe scurt: „La 1 august 1709, Mazepa a sosit obosit la Bender, unde s-a îmbolnăvit și a murit la 2 octombrie 1709“ (după stil nou. – T.R.) la ora zece noaptea. În favoarea veridicității acestei informații pledează o notă de mână scrisă de I. Borșceak, în care acesta face următoarea precizare: „În această zi, când defunctul hatman Mazepa a murit la Bender, în 1709, am ascultat o slujbă bisericească pentru sufletul său“ – însemnare din 2 octombrie 1724 în jurnalul lui P. Orlyk. Desigur, Pylyp Orlyk ținea bine minte această zi, el fiind un participant direct la eveniment.

O contribuție meritorie la dezmințirea versiunii despre otrăvirea sau autootrăvirea lui I. Mazepa a adus-o cercetătorul contemporan V. Rycika. El ne demonstrează că, în trecut, istoricii au datat însemnarea lui T. Padura „cel mai devreme cu anii '20 ai secolului al XVIII-lea și au demonstrat, în opinia mea, că este lipsită de suport documentar și că este bazată pe zvonuri“.

Din păcate, se observă la cercetători anumite neconcordanțe și în ceea ce privește funeraliile marelui hatman. Bazându-ne pe surse primare, suntem de părere că cea mai completă

descriere a situației legate de prima înhumare a corpului neînsuflăit al lui I. Mazepa la Varnița, lângă Bender, o face doctorul Vasyl Luțiv, amintit mai sus, care scrie: „Slujba de înmormântare a fost oficiată într-o mică biserică sătească și la ea au asistat, în general, localnici, cu precădere țărani. Compatrioții și suedezii nu au făcut economie de mijloace pentru ca ultimul omagiu adus hatmanului să aibă un caracter solemn. Cortegiul funerar avea în frunte o fanfară suedeză și trompetiști cazaci care cântau cu schimbul. După aceștia mergeau vârfurile cazacilor ducând însemnele puterii hătmănești: scepтрul încrustat cu pietre prețioase și perle, drapelul și tuiul. Ei mergeau înaintea sicriului acoperit cu catifea purpurie încinsă cu bandă de aur, transportat pe un car tras de șase cai pe care se aflau cazaci cu săbiile scoase. Carol al XII-lea cu comandantii săi îl însoțeau pe prietenul și aliatul lor spre locul de veșnică odihnă. Toți ambasadorii străini însărcinați pe lângă el au considerat drept o datorie să-l conducă, iar exemplul lor era urmat de reprezentanții sultanului, precum și de domnitorii moldovean și valah. În urma lor mergeau călare Orlyk și Voinarovskiyi. Apoi urmau soldații din garda personală a regelui, în uniforme multicolore, cu armele și drapelul coborâte și ienicerii îmbrăcați în alb, cu țambale răsunătoare. Mai departe urmau, împreună cu soții lor, femeile ucrainence care, conform străvechiului obicei, îl boceau. În ultimele rânduri mergea mulțimea de armeni, țigani, tătari și polonezi, deoarece în vara aceluia an, 1709, s-au adunat la Bender diverse popoare“. Sicriul cu corpul neînsuflăit al hatmanului ucrainean, adaugă V. Rycika, citând lucrarea lui V. Riznycenko, publicată în 1919, a fost coborât în groapa pregătită în biserică situată în afara orașului, iar cazacii au tras în acest moment, în semn de cinstire, salve din muschete“.

Conform unor surse documentare, corpul hatmanului a fost îmbrăcat în haine scumpe aurite, cu o salbă de aur masiv și o cruce ornată pe piept, în mână i s-a pus buzduganul, iar pe cap – o diademă incrustată cu pietre prețioase.

Citind aceste rânduri, nu putem să nu observăm că moartea și funeraliile slăvitului hatman al Ucrainei (*foto 20*) s-au transformat într-un eveniment tragic la scară internațională. După cum mărturisesc cronicarii vremii, hatmanul a fost condus pe ultimul său drum nu numai de aliatul său credincios, regele Suediei Carol al XII-lea personal, chiar dacă el însuși nu era încă refăcut după rănire, ci și de domnitorul Valahiei, C. Brâncoveanu, cu care I. Mazepa era legat printr-o colaborare politică, diplomatică și cultural-spirituală fructuoasă lungă de 21 de ani, precum și de domnitorul Moldovei, M. Racoviță, care a întreținut cu Ucraina relații strânse pe parcursul celor patru ani de domnie la Iași. La ceremonia funerară și-a trimis înalți reprezentanți Turcia, iar cele mai importante țări europene au fost reprezentate de ambasadori, care au informat destul de operativ capitalele lor despre sfârșitul tragic al lui I. Mazepa. Astfel, diplomatul francez amintit mai sus, Jean Baluse, informându-l pe ministrul de externe al Franței despre acest eveniment, făcând trimitere la domnitorul Moldovei, M. Racoviță, care a participat la funeraliile hatmanului, scria că regele Suediei rămâne în continuare la Bender iar „defunctul Mazepa nu a fost dus la Iași, ci a fost înhumat la Bender“.

Dat fiind faptul că o lungă perioadă de timp cercetătorii nu s-au putut pune de acord asupra locului de înmormântare a lui I. Mazepa, credem că lumină în această problemă a făcut istoricul român contemporan, C. Rezachevici, care, invocând unele surse primare autentice, scrie că cronicarul moldovean N. Costin a menționat în cronica sa, imediat după moartea

hatmanului că „Mazepa, hatmanul cazacilor, a murit și a fost înhumat în biserica unui sat, și anume Varnița, aflat lângă cetatea Bender“. Într-o formă mai lapidară – continuă C. Rezachevici – o mărturie similară o găsim și la cronicarul moldovean anonim, autorul „Cronicii Ghiculeștilor“: „Hatmanul Mazepa a murit la Bender și a fost înhumat la Varnița“, ceea ce confirmă, în ansamblu, argumentul prezentat de noi anterior, potrivit căruia hatmanul s-a aflat la Bender până în ultima zi a vieții sale. Satul Varnița a intrat pentru totdeauna în biografia marelui hatman ca loc în care s-a aflat biserica unde s-a desfășurat slujba de înmormântare. Emigrantul politic ucrainean menționat mai sus, doctorul V. Trepke, vizitând, în 1931, satul Varnița, din dispoziția specială a Institutului Științific Ucrainean din Varșovia, a descris astfel biserica locală: „La marginea satului Varnița se află o mică biserică sătească foarte veche, dar este imposibil de stabilit, după particularitățile ei exterioare, că este aceeași biserică în care a fost oficiată slujba de înmormântare a lui I. Mazepa. Trebuie avut în vedere faptul că ea se află pe același loc sau alături de biserica din Varnița, unde, în 1709, au fost depuse rămășițele pământești ale hatmanului“.

În opinia noastră, îndoielile lui V. Trepke nu-și au rostul, deoarece el a văzut, într-adevăr, biserica de la începutul secolului al XVIII-lea care, din păcate, doar cu un an mai târziu, a fost dărâmată din cauza vechimii și a stării inadecvate pentru continuarea săvârșirii slujbelor, fapt ce confirmă el însuși această teză. Pe locul ei a fost construită o nouă biserică (*foto 21*).

Trebuie menționat că moartea lui I. Mazepa a avut și o importantă dimensiune națională și socială, ea provocând tristețe nu numai în rândul unei părți însemnate a poporului ucrainean, ci și în al soldaților suedezi, al ostașilor

polonezi, al boierilor și țăranilor moldoveni și valahi, al ienicerilor turci, al hoardei tătare, al târgoveților evrei, al meșteșugarilor armeni, al făurarilor țigani, al tuturor acelora care în momentele acelea s-au aflat la Bender, Varnița și în împrejurimi. Ei au devenit martori ai trecerii în veșnicie a unei personalități deosebite, care a ridicat cu curaj stindardul luptei pentru independența statului ucrainean.

Luând cuvântul la ceremonia de înmormântare a lui I. Mazepa, P. Orlyk a subliniat: „Acest conducător faimos și mult stimat, care la vârstă înaintată a rămas fără urmași, care a stăpânit bogății imense, toate le-a jertfit pentru libertatea patriei... El și-a jertfit chiar viața pentru ca patria sa să poată nimici jugul moscovit“.

Ni se pare potrivită, în acest context, aprecierea lui P. Orlyk continuată de Ilko Borșceak, în 1932: „Numele faimosului hatman Ivan Mazepa va dăinui veșnic în memoria poporului nostru, pentru că el a dorit să-i dea posibilitatea să-și dezvolte în deplină libertate toate posibilitățile sale nemărginite. Fie ca nici armata, nici poporul să nu-și piardă speranțele! Cauza noastră este dreaptă, iar o cauză dreaptă până la urmă învinge întotdeauna“.

Chiar și istoricul român menționat mai sus, I. Nistor, în perioada interbelică complexă pentru relațiile ucraineano-române, a apreciat în exluzivitate pozitiv, făcând trimitere la Engel, contribuția imensă a lui I. Mazepa la lupta pentru independența Ucrainei.

Totuși, odată cu înhumarea corpului neînsuflețit al lui I. Mazepa la Varnița, sufletul marelui hatman nu și-a găsit odihna veșnică. În legătură cu rămășițele sale pământești și cu personalitatea sa istorică unică au existat multă vreme, practic, până în zilele noastre, diferite planuri, intenții, intrigi și acțiuni concrete.

Una dintre ele a fost chestiunea, deloc simplă, a împărțirii bogățiilor imense, nu numai la nivelul acelor vremuri, ale defunctului hatman, care, după cum se știe, nu a lăsat nici un testament concret. Această problemă se complica și mai mult datorită faptului că ea trebuia rezolvată destul de repede, în paralel cu alegerea unui nou hatman al Ucrainei în exil, fapt care, în perioada octombrie-noiembrie 1709, preocupa întreaga elită politico-militară ucraineană aflată, în acea vreme, la Bender, Iași și Varnița.

Situația legată de succesiunea patrimonială a lui I. Mazepa și de intrigile în rândurile vârfurilor căzăcimii, privind statutul și destinația acesteia este descrisă destul de detaliat de O. Subtelnyi în cunoscuta sa lucrare „Mazepynți“. De aceea vom adăuga doar ceea ce cuprinde „Letopisețul Țării Moldovei“, în care N. Costin scria: „Se spune că, după moartea sa, s-ar fi găsit 160.000 de monede de aur, nemaipunându-se la socoteală banii de argint, taleri, potire, copeici, articole din aur și argint și îmbrăcăminte scumpă“. După lungi negocieri, toate acestea i-au revenit, după cum se știe, moștenitorului lui I. Mazepa – A. Voinarovskiy care, în schimbul lor, a renunțat la sceptra de hatman.

Din păcate, această imensă avere nu a fost folosită cum ar fi trebuit, în interesul luptei pentru eliberarea poporului ucrainean, și cu timpul a fost aproape în totalitate risipită. Desigur, în 1710, o parte din această avere a fost transferată bisericii Sfântul Gheorghe din Galați pentru amenajarea criptei lui I. Mazepa și pentru săvârșirea slujbei tradiționale de pomenire a sufletului hatmanului. Acest lucru a fost asigurat de către preoții localnici, spre cinstea lor, până la trecerea deplină a acestui edificiu de cult sub controlul fanarioților greci, impuși și protejați de Imperiul Otoman.

La rândul său, P. Orlyk a fost ales, la scurt timp, hatman al Ucrainei, devenind continuatorul ideilor lui I. Mazepa privind independența Ucrainei. Iar prin voința destinului istoric, la 1710, Benderul a devenit locul de naștere al primei constituții europene, problemă care poate face obiectul unor cercetări separate, mai ales având în vedere că, în curând, se vor împlini 300 de ani de la acest eveniment istoric de o imensă importanță.

Merită să fie studiată de către istorici șederea lui P. Orlyk, în continuare, nu numai la Bender, ci și la București, Căușani, precum și partea finală a vieții sale la Iași, unde a decedat la curtea domnitorului Moldovei N. Mavrocordat, în ziua de 7 iunie 1742.

Despre evoluția evenimentelor legate de numele hatmanului Ucrainei pe teritoriul României de astăzi va fi vorba în capitolul al III-lea al lucrării.

III. Reînhumarea corpului neînsuflețit al lui Ivan Mazepa la Galați și păstrarea memoriei istorice despre hatmanul ucrainean în România

Trebuie menționat faptul că, imediat după înhumarea lui I. Mazepa la Varnița, la începutul lunii octombrie 1709, pisarul general P. Orlyk și o mare parte a vârfurilor căzăcimii au fost de părere că rămășițele pământești ale hatmanului trebuie mutate la Iași. La baza acestor planuri se aflau câteva argumente serioase. P. Orlyk era de părere că, pentru o personalitate de talia lui I. Mazepa, Varnița era un loc de înhumare prea modest și nu corespundea rolului pe care l-a jucat hatmanul în istoria luptei de eliberare a poporului ucrainean.

Al doilea argument în favoarea reînhumării lui I. Mazepa la Iași a fost acela că, în condițiile unei atitudini binevoitoare a domnitorului moldovean M. Racoviță, în fosta capitală a Moldovei s-a concentrat întreaga elită politico-militară ucraineană din emigrație. Tot acolo se afla și cancelaria hatmanului, toate acestea luate împreună putând asigura o mai mare atenție pentru cinstirea memoriei defunctului hatman.

Al treilea și, poate, cel mai important argument a fost existența unui pericol real ca mormântul lui I. Mazepa să

fie profanat fie de tătari, fie de răufăcători în căutarea de obiecte prețioase, fie de agenții țarului care nu au renunțat la ideea de a pune mâna pe capul „trădătorului“. Evident că susținătorii ideii de mutare a rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa la Iași aveau în vedere toate aceste lucruri și, în curând, la 22 octombrie 1709, au întocmit un memorandum special adresat lui Carol al XII-lea privind viitoarele relații între partea ucraineană și cea suedeză în condițiile de emigrație, intitulat „Supusa Maiestate a oștii zaporojene către sf. Maiestate Regală a Suediei“. Ca un gest nobil întru cinstirea memoriei lui Ivan Mazepa, la punctul 5 al acestui document se menționa: „Ne doare celebra înmormântare a prealuminatului hatman Mazepa, că acele scumpe rămășițe pământești, sufletul său eroic care a umplut lumea cu fapte glorioase au fost primite de un pământ neînsemnat al unui simplu sat. De aceea, Oastea zaporojeană se adresează sf. Maiestății Voastre regale cu rugămintea de a i se permite înhumarea rămășițelor pământești ale hatmanului lor cu mai mult fast într-un oraș mai renumit, în special la Iași, la așa-numita mănăstire Golia“. I. Mazepa ar putea avea aici un mormânt mai frumos decât la Varnița.

Trebuie, totuși, subliniat faptul că, în ciuda autorității recunoscute a regelui suedez, fără un acord prealabil al domnitorului Moldovei și al sultanului turc, nici nu putea fi vorba despre reînhumarea lui I. Mazepa. De aceea, moștenitorul hatmanului, A. Voinarovskiy, și vârfurile căzăcimii ucrainene încartiruite în capitala Moldovei au ridicat această problemă la Istanbul, fundamentând bine poziția lor atât prin pericolul ca mormântul din Varnița să fie prădat și prin posibilitatea ca rămășițele pământești ale hatmanului ucrainean să fie furate pentru a fi transferate la Moscova, cât și prin necesitatea reînhumării lui I. Mazepa într-un loc

mai prestigios. Ca argument au adus și dorința acestuia, menționată mai sus, de a fi înhumat la Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, căreia hatmanul i-a oferit, în timpul vieții, numeroase daruri de preț.

Trebuie menționat faptul că Istanbulul i-a eliberat lui A. Voinarovskiy un permis special (firman) pentru reînhumarea rămășițelor pământești ale lui Ivan Mazepa la Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, ceea ce face cinste părții turce, în acele vremuri. A fost informat despre acest lucru și noul domnitor al Moldovei, Nicolae Mavrocordat (6 noiembrie 1709 – 23 noiembrie 1710) care, ulterior, a făcut, împreună cu A. Voinarovskiy, unele corecturi în ceea ce privește realizarea directivei Istanbulului, cauzele probabile ale acestor corecturi urmând să fie tratate mai jos.

Între timp, procedura de reînhumare a corpului hatmanului ucrainean a fost grăbită de un complex de împrejurări neplăcute și neprevăzute: mormântul hatmanului din Varnița a fost profanat de două ori, probabil, de tătari sau de răufăcători care căutau obiecte prețioase. Conform altor surse, în aceste încercări permanente de jaf au fost implicați agenții secreți ai țarului, care încercau să-și îndeplinească sarcina primită – de a aduce corpul neînsuflețit al lui I. Mazepa la Moscova. În orice caz, mormântul hatmanului din Varnița a trebuit să fie amenajat din nou. Acest fapt poate fi considerat a doua reînhumare, după ce lângă mormânt a fost înființat un punct de pază permanentă.

În opinia unor cercetători, acest factor a dus la elaborarea unui interesant plan secret: în martie 1710, adepții defunctului hatman au lansat în mod intenționat zvonuri potrivit cărora I. Mazepa va fi reînhumat la Iași din motivele enunțate mai sus, având și acceptul lui Carol al XII-lea. În realitate, după ieșirea cortegiului funerar din Varnița „unde va

pe drum, acesta a cotit spre sud, ajungând la Galați“. Această întorsătură neașteptată a evenimentelor, cunoscută doar de autorii planului respectiv, a indus în eroare, timp de aproape 300 de ani, câteva generații de istorici care tratau în mod diferit problema locului de înhumare a lui I. Mazepa. Astfel, D. Bantys-Kamenskyi (1788–1850) menționa în lucrarea sa „Istoria Maloi Rossii“, reeditată pentru a patra oară în 1903, la Kiev, că I. Mazepa a fost înhumat la Varnița, iar mai târziu, sicriul său a fost dus la Iași, unde i s-au organizat funeralii solemne. Varianta lui D. Bantys-Kamenskyi a fost preluată, la timpul său, și de către reputatul cercetător M. Markevyci (1804–1860) în lucrarea menționată „Istoria Maloi Rossii“. La rândul său, M. Kostomarov în anii '80 ai secolului al XIX-lea, deși a avut la dispoziție rezultatele audierii cunoscutului adept al lui Ivan Mazepa polcovnicul din Poltava, Hryhori Hertȳk, publicate în 1883 în revista „Kievskaiia Staryna“, tot nu a putut renunța definitiv la versiunea înhumării hatmanului la Iași. De aceea, M. Kostomarov scria că „după oficierea slujbei într-o biserică sătească în prezența regelui Suediei, corpul lui I. Mazepa a fost dus și înhumat în străvechea mănăstire Sf. Gheorghe, amplasată pe malul Dunării, aproape de Galați, iar apoi mutat la Iași“.

Abia după ce cercetătorii au făcut apel la surse primare ei au putut afirma cu certitudine că, după Varnița, rămășițele pământești ale lui I. Mazepa au fost înhumate la biserica Sfântul Gheorghe din orașul Galați, care, anterior a purtat numele de Biserica Ierusalim. Prima și cea mai importantă sursă în acest sens este letopisețul lui N. Costin care, exceptând faptul că a încurcat data reînhumării cu cea a înhumării hatmanului la Varnița, a afirmat în mod corect că „de acolo, corpul a fost dus la Galați și îngropat la mănăstirea Sfântul Gheorghe“. „După serviciul religios solemn la Varnița în

cadrul căruia Orlyk a rostit discursul de adio, Hryhor Orlyk, (fiul lui P. Orlyk, ulterior general în armata lui Napoleon. – T.R.) împreună cu un moldovean și cu doi slujitori ai lui Voinarovskiy, au dus corpul hatmanului la Galați unde l-au înmormântat la mănăstirea Sfântul Gheorghe“. După cum se vede, chiar și cercetătorii din secolul al XX-lea nu au putut să facă deosebirea între data îngropării rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa la Varnița, în 1709, și cea a reînhumării lor la Galați, în 1710. De aceea, în opinia noastră, poate face lumină în această situație doar apelarea la surse primare.

Primul din ele reprezintă mărturiile moștenitorului hatmanului – A. Voinarovskiy – care în testamentul său din 1716 (copia căruia se păstrează în arhiva suedeză regală) scria că, în legătură cu necesitatea reînhumării lui Ivan Mazepa, a ordonat ca nu numai doi din subordonații lui să însoțească corpul neînsuflețit al hatmanului la Galați, ci a oferit și o sumă importantă de bani pentru acoperirea cheltuielilor legate de lucrările necesare privind amenajarea cripei și asigurarea ceremoniei de înhumare. Totodată, au fost alocați bani pentru săvârșirea slujbei religioase de pomenire a sufletului defunctului pe o perioadă mai îndelungată. A. Voinarovskiy a dat, după cum însuși scria mai târziu, o mie de taleri „mănăstirii Galați din Valahia în care este înmormântat corpul excelenței sale, a hatmanului zaporojean Mazepa, a unchiului meu răposat după mamă“. Cu acest scop s-au desfășurat tratative speciale între mitropolit și clerul bisericesc local, care s-a angajat să pomenească sistematic numele lui Ivan Mazepa în timpul slujbelor viitoare la biserica Sfântul Gheorghe.

A doua sursă prețioasă pentru susținerea versiunii privind reînhumarea corpului neînsuflețit al hatmanului la Galați considerăm mărturiile stipulate documentar ale

polcovnicului din Poltava, H. Hertȃyk, martor ocular și participant la aceste evenimente, care l-a urmat pe hatman în Moldova și, ulterior, a fost arestat de agenții țarului la Varșovia. În 1721, în timpul interogatoriului de la Moscova, a declarat, între altele, următoarele: „Hatmanul a murit la Bender și, după moartea sa, Pylyp Orlyk a poruncit ca trupul defunctului să fie condus la Galați, unde mitropolitul de acolo a oficiat slujba de înmormântare“.

Întrucât din momentul reînhumării corpului lui I. Mazepa, la 18 martie 1710, în biserica Sfântul Gheorghe, soarta acesteia era legată pentru totdeauna, până la dărâmarea ei în 1962, de biografia hatmanului ucrainean, credem că e potrivit să ne oprim mai în detaliu asupra istoriei acestui centru de cult. Edificiul fortificat pe malul înalt al Dunării, în locul vechiului vad al acestui mare fluviu cu o insulă la mijloc, împreună cu fortăreața amplasată la aproximativ 150 m în amonte, au fost construite, după unele informații, de târgoveții genovezi, în scop de apărare, încă înainte de formarea Principatelor de la Dunăre, iar conform altora, de către boierii sau târgoveții locali. În orice caz, se știe foarte sigur că aceste lăcașuri de cult, spre deosebire de majoritatea altor biserici, nu au fost construite din fondurile domnitorilor țării. La mijlocul secolului al XVII-lea ambele construcții (cea de-a doua s-a păstrat până în zilele noastre și este cunoscută la Galați ca Biserica Precista Fecioară. – T.R.), au fost terminate și transformate în edificii de cult aproape concomitent, în 1447 și, respectiv, în 1465, păstrând urmele fostelor fortificații, în special meterezele zidite în partea lor superioară (*foto 22*). Se știe că biserica Sfântul Gheorghe din Galați a fost subordonată, de la început, Bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim, motiv pentru care în popor s-a răspândit în paralel denumirea de Biserica Ierusalim. Ea a

fost una dintre cele șase biserici ale Moldovei medievale care aveau acest statut, dar, spre deosebire de alte biserici, se bucura de anumite privilegii. Astfel, ea plătea vistieriei de stat din Iași cele mai mici dări, deoarece principalele ei venituri trebuiau să ajungă, din dispoziția domnitorului moldovean din 12 septembrie 1704, la Ierusalim, „pentru cinstirea țării noastre“. Tocmai această legătură stabilă cu Biserica Sfântului Mormânt urma să joace un rol hotărâtor în ceea ce privește înhumarea rămășițelor pământești ale hatmanului I. Mazepa la Galați.

Sintetizând scurtele informații scrise în această problemă și coroborându-le cu rezultatele propriei cercetări la fața locului, încercăm să dăm un răspuns la una dintre întrebările-cheie legate de soarta de după moarte a lui I. Mazepa, și anume: de ce rămășițele pământești ale hatmanului nu au fost duse până la Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, ca să fie înhumate conform testamentului său oral? După cum s-a menționat mai sus, premise favorabile acestui demers existau: a fost emisă o aprobare specială de către sultan pentru reînhumarea lui Mazepa la Ierusalim, A. Voinarovskiy a devenit succesorul averii defunctului hatman, ceea ce, din punctul de vedere al finanțării transportării corpului neînsuflețit până la punctul terminus, nu putea ridica probleme. În plus, din punctul de vedere al securității, Ierusalimul ar fi fost locul ideal pentru odihna veșnică a marelui fiu al poporului ucrainean. Atât A. Voinarovskiy și P. Orlyk, cât și ceilalți adepți ai respectării testamentului lui I. Mazepa, care, în timpul vieții fusese legat de Biserica Sfântului Mormânt prin contacte vechi și strânse, înțelegeau foarte bine acest lucru. De aceea, organizatorii operațiunii de mutare a corpului la Ierusalim au ales orașul-port Galați ca punct de tranzit pentru ca apoi drumul să fie continuat pe apă până la

Marea Mediterană și mai departe, până la locurile sfinte din Orientul Apropiat.

Totuși, în timpul realizării acestui plan unic, mai ales din punctul de vedere al posibilităților tehnice din aceste vremuri, la Galați au apărut unele probleme neprevăzute. Cercetătorul român contemporan C. Căldăraru, care s-a ocupat de această problemă, în referatul prezentat în cadrul Seminarului Internațional menționat mai sus, spunea: „Întrucât traversarea Dunării s-a dovedit a fi imposibilă, A. Voinarovskiyi a hotărât, cu acordul domnitorului Moldovei, Nicolae Mavrocordat, să-l reînsumeze pe Mazepa, pentru a treia oară, la biserica din Galați, care era subordonată Sfântului Mormânt din Ierusalim“. După cum rezultă, cauza opririi cortegiului funebru al hatmanului ortodox spre locurile sfinte a fost refuzul căpitanilor de nave turcești (probabil, din considerente legate de religia lor musulmană), singurele, pe atunci, aflate în portul Galați, de a primi la bord o încărcătură neobișnuită care trebuia transportată spre malurile mediteraniene ale Orientului Apropiat. Organizarea pe uscat a unei astfel de procesiuni, care ar fi trebuit să traverseze, practic, întreg teritoriul Imperiului Otoman, de la nord la sud, prin lumea musulmană compactă, era imposibilă atât din punct de vedere al securității, cât și din cel tehnic și mai ales al condițiilor climaterice, având în vedere faptul că sosise timpul căldurii de primăvară. Tocmai de aceea, a fost luată singura hotărâre posibilă în condițiile date, aceea de reînsumare a rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa în biserica cunoscută în popor sub denumirea de Biserica Ierusalim din Galați și, în felul acesta, să se îndeplinească măcar în formă simbolică testamentul defunctului hatman.

Trebuie menționat faptul că biserica Sfântul Gheorghe era, în acea vreme, unul dintre puținele edificii de cult din

acest port la Dunăre construit din piatră. Așezarea bisericii pe malul înalt al Dunării îi oferea impozanță în ochii locuitorilor și ai vizitatorilor orașului (*foto 23*). Ea era oarecum diferită de bisericile moldovenesti din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, deoarece deasupra fostei fortărețe a fost adăugată o clopotniță din lemn. Pridvorul, construit și el ulterior în stil baroc, avea două laturi și fațadă cu deschizături în zid, caracteristică pentru multe edificii arhitecturale similare din acea vreme. În ansamblu, biserica Sfântul Gheorghe constituia un edificiu de cult important al Galațiului medieval.

În afară de aceasta, locul de amplasare, în viziunea ucrainenilor care însoțeau trupul defunctului hatman, amintea de povârnișurile înalte ale Niprului, ceea ce trebuia să suplinească într-o oarecare măsură imposibilitatea de a-l înhuma în Patrie. Considerăm potrivite, în acest sens, amintirile și considerațiile doctorului V. Trepke, care a vizitat Galațiul în 1932 și care scria: „Mănăstirea Sfântul Gheorghe împrejmuțită cu gard înalt de lemn, se află pe malul înalt și abrupt al Dunării; din curtea largă... care se întinde tocmai până la povârnișul malului sub care se află portul... se deschide ochiului o vedere superbă, aproape nemărginită asupra Dunării care, la fel ca și cu nenumărate veacuri în urmă, își „poartă încet, încet apele“, ascunzând în adâncuri nenumărate taine ale istoriei umane, mai ales slave, inclusiv ucrainene. Dincolo de Dunăre se întinde spațiul verde, acoperit ușor cu cenușiu, al luncilor de pe Dunăre, care se întind până la prispele cărunte, albastre și cețoase ale Balcanilor, ce închide un amplu orizont. Fermecat de măreția și frumusețea peisajului, călătorul zboară fără voie cu gândul la malurile Niprului și la nesfârșitele sale lunci, ce se pierd la orizont, amintind uneori de niște masive muntoase. Alegând locul pentru mormântul lui I. Mazepa, adepții săi nu s-au oprit

întâmplător la mănăstirea Sfântul Gheorghe, cu așezarea ei atât de specifică. Cel care nu a avut posibilitatea să-și doarmă somnul de veci lângă Niprul drag putea să se odihnească măcar într-un loc care amintea de ținutul natal, unde bătrâna Dunăre, prin cursul său lin, avea să ducă vești tăcute despre soarta hatmanului, departe, departe peste mare, până în Ucraina“.

După 75 de ani, vizitând aceleași locuri, autorul acestei lucrări a văzut Dunărea albastră la fel de tăcută și puternică, amintind atât de tulburător de Niprul natal (*foto 24*). Totuși, ea ascunde în continuare secretul nedescoperit până la capăt privind locul de înhumare a lui I. Mazepa, chiar dacă cercetătorul de azi știe mult mai multe decât predecesorii săi despre soarta istorică a hatmanului legată de Galați.

Făcând o paralelă între vizita la Galați a lui V. Trepke în 1932 și vizita noastră în acest liniștit oraș de la Dunăre în 2007, am vrea să prezentăm încă un lucru comun legat de păstrarea memoriei despre I. Mazepa. Emigrantul politic în România a aflat atunci că „în timpul săvârșirii slujbei în această biserică, numele hatmanului Ivan Mazepa era pomenit printre ctitori. Dar de când și din dispoziția cui nu s-a stabilit“, – a conchis V. Trepke.

După trei sferturi de secol, autorul acestor rânduri s-a întâlnit cu cei care au vizitat biserica Sfântul Gheorghe înainte de dărâmarea ei în 1962. Între ei se numără și profesorul universitar M. Brudiu, în vârstă de 78 de ani, care a povestit următoarele: în 1946, când avea 16 ani, la biserica Sfântu Gheorghe pe care el o frecventa din copilărie, deoarece familia sa locuia în apropiere, a venit, cu ocazia unei sărbători importante, însuși mitropolitul de atunci al Moldovei. În predica rostită de parohul bisericii, în prezența mitropolitului, a fost pomenit separat Ivan Mazepa, drept un mare

creștin, înmormântat, cu toate onorurile, în mijlocul acestui lăcaș de cult.

Amintirile vârstnicului profesor și articolul său „Dinamita de Galați“, publicat în ziarul local „Dialog“, nr. 2, pe 1990, adică imediat după evenimentele din România anului 1989, când putea fi rostit adevărul despre evenimentele din trecut, sunt consacrate ultimei perioade de existență a bisericii Sfântu Gheorghe și dispariției ei de pe harta arhitecturii orașului, ne-au îndemnat să continuăm căutarea locului de înhumare a lui I. Mazepa și să stabilim ce soartă a avut mormântul lui. Deosebit de dureroasă s-a dovedit a fi următoarea constatare cuprinsă în scrisoarea profesorului M. Brudiu trimisă autorului la 22 decembrie 2007, și anume: „Distrușgerea bisericii Sfântul Gheorghe din Galați a avut loc la 28 octombrie 1962. Odată cu ea a dispărut și locul de înhumare a lui Mazepa“. Iată de ce, pentru obținerea unor lămuriri suplimentare privind istoria acestui edificiu, și mai ales soarta mormântului hatmanului, am consultat un mare număr de surse primare, amintiri ale martorilor oculari, lucrări științifice ale unor cercetători ucraineni și străini, articole din mass-media etc. Un însemnat volum de material adunat și sistematizat a contribuit la descoperirea de date noi privind întreaga epopee a reînhumării rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa, care a durat aproape două secole și jumătate.

Prima observație care se impune, în opinia noastră, este aceea că nici grupul de ucraineni care însoțea corpul hatmanului, nici preoții locali nu erau pregătiți pentru reînhumarea rapidă și așa cum se cuvine a lui I. Mazepa în interiorul bisericii Sfântul Gheorghe, chiar dacă pentru aceasta a existat o aprobare a domnitorului și un acord al mitropolitului Moldovei. În acest context, trebuie menționat faptul că, negocierile prelungite și eșuate cu căpitanii navelor turcești,

legăturile cu Iașiul situat la mare distanță, pregătirea criptei de cărămidă în interiorul bisericii au luat destul de mult timp. A apărut problema păstrării provizorii a sicriului cu corpul lui I. Mazepa. De aceea, probabil, cu acordul autorităților bisericești locale, s-a hotărât ca până la finalizarea lucrărilor pregătitoare acesta și alte obiecte necesare să fie introduse într-o biserică vecină, Biserica Precista Fecioară, cu aceeași subordonare canonică, care continua să funcționeze. Pe strada alăturată, care unea printr-un arc cele două biserici surori (până în 1988 purta numele Mazepa. – T.R.), în martie 1710 a trecut cortegiul funerar, care nu putea trece neobservat de localnici și vizitatorii Galațiului care făceau comerț în bazarul amplasat jos, într-o piață dintre cele două biserici-fortărețe sau care treceau Dunărea în acest loc cu mijloacele existente la acea vreme. Aceasta a dus la aglomerarea unui număr mare de localnici și străini care deveneau martori și purtători ai veștilor despre evenimentele ce se petrec în cele două biserici. În plus, piatra funerară cu stema hătmănească cioplită în piatră, vulturul unicefal și inscripția puteau fi executate în atelierele Bisericii Precista Fecioară sau păstrate un timp lângă zidurile acesteia, la vederea tuturor credincioșilor. Astfel se explică, probabil, faptul că, pentru o bună parte a locuitorilor Galațiului, Biserica Precista Fecioară a fost legată multă vreme, practic, până în zilele noastre, de memoria lui I. Mazepa. La aceasta a contribuit, fără nici o îndoială, dispariția de pe harta orașului a bisericii Sfântul Gheorghe, fapt ce, în condițiile unei memorii populare bogate, a dus la abateri de la informații veridice.

În orice caz, poate fi acceptată părerea lui V. Trepke că „Biserica Precista Fecioară este unul dintre monumentele care, deși nu are o legătură directă cu numele lui I. Mazepa, pentru noi, ucrainenii, reprezintă un monument istoric“.

Revenind la surse primare, probabil, ar fi corect să ape-
lăm din nou la datele oferite de contemporanii evenimentele-
lor care, într-o formă sau alta, chiar dacă destul de dispersat,
au înregistrat cele mai importante aspecte legate de numele
lui I. Mazepa pe teritoriul țărilor de la Dunăre. Între acestea,
trebuie menționate informațiile oferite de cronicarii moldo-
veni despre reînhumarea corpului hatmanului ucrainean
la biserica Sfântul Gheorghe, despre războiul ruso-turc din
1711 și consecințele acestuia pentru soarta istorică ulterioară
a rămășițelor pământești și a memoriei despre hatmanul
ucrainean, precum și despre solul polonez care, urmând dru-
mul spre Istanbul, s-a oprit și la Galați.

În legătură cu anatema aruncată de Biserica Ortodoxă
Rusă asupra figurii lui I. Mazepa, care în acele vremuri era
încă vie în lumea ortodoxă, N. Costin scria, destul de potrivit
în cronică sa: „... corpul a fost dus la Galați și înmormântat
la mănăstirea Sfântul Gheorghe, dar el nu și-a găsit acolo
odihnă. Se spune că turcii au scos sicriul din mormânt cu
ocazia răzmeriței din timpul domniei lui Dumitrașcu Vodă
(Cantemir), când locuitorii Galațiului au fost supuși și au
aruncat osemintele hatmanului pe malul Dunării și, nici
după moarte, nu l-a primit pământul“.

O informație mai completă în acest sens o găsim în „Cro-
nica Ghiculeștilor“. În ea citim că „... după ce Dumitrașcu
Vodă a părăsit Iașiul, iar generalul Ren – Brăila, tătarii au
început să ocupe partea a Țării de Jos. Unii dintre ei, unin-
du-se cu turcii, au atacat, fără acordul marelui vizir, orașul
Galați, i-au supus pe toți locuitorii acestuia, i-au închis în
mănăstire, luând de acolo toate obiectele găsite. Cu toate că
această localitate a cunoscut multe invazii, o asemenea robie
și devastare Galațiul nu a mai cunoscut. Tătarii nu numai
i-au supus pe creștini și au jefuit averea mănăstirilor, dar au

dezgropat și mormintele, bănuind că oamenii și-au ascuns în ele lucrurile lor de preț. Atunci au deschis și mormântul hatmanului Mazepa, săpat în mănăstirea Sfântul Gheorghe, și au aruncat osemintele lui pe malul Dunării“.

Desigur, aceste fragmente referitoare la istoria începutului secolului al XVIII-lea necesită unele precizări și comentarii. Trebuie menționat, înainte de toate, că este vorba de războiul ruso-turc din 1711, nereușit pentru țarul Petru I, în care a fost antrenată, evident, și Moldova subordonată Imperiului Otoman. Cu toate acestea, D. Cantemir, urcat pe tronul acestei țări la 23 noiembrie 1710, a făcut un gest politico-militar neașteptat: după numai o jumătate de an, semnează un acord secret de colaborare cu Petru I (Luțk, 13 aprilie 1711), iar la 18 iulie 1711, înainte de bătălia de la Stănilești pe Prut, hotărâtoare pentru acest război, părăsește capitala Moldovei și trece împreună cu armata și anturajul său de partea lui Petru I. Dar nici această uniune neașteptată pentru turci, nici prezența unei părți a armatei țariste în frunte cu generalul Ren la Brăila, situată la 22 km sud-vest de Galați, nu a compensat lipsa catastrofală de forță vie a lui Petru I și D. Cantemir, care a constituit una dintre cauzele înfrângerii acestora. În acest context, vom menționa doar faptul că forțele aliate ruso-moldovene numărau doar puțin peste 38 de mii de persoane, în timp ce forțele turco-tătare numărau 190 de mii.

Trecera domnitorului moldovean de partea lui Petru I a atras după sine o reacție dură din partea turcilor și a aliaților lor tătari, cu efecte negative și pentru Ivan Mazepa.

Totuși, trebuie să fim conștienți de faptul că soarta osemintelor hatmanului ucrainean nu ar fi fost mai bună nici în cazul în care țarul rus ar fi câștigat războiul și subunitățile generalului Ren ar fi ocupat Galațiul, cum intenționau

inițiatorii raidului forțat în spatele liniilor turce cu cucerirea malurilor Dunării. La nivelul istoricilor amatori, neinformați, se puteau auzi, la un moment dat, născociri semnificative în acest sens, cum ar fi și aceea că în timpul campaniei peste Prut, țarul Pertu I ar fi spart cu propriile-i mâini piatra funerară de pe mormântul lui Ivan Mazepa pe care a făcut-o țândări.

Despre profanarea locului de înmormântare a hatmanului ucrainean de către turci și tătari, în vara anului 1711, vorbește în însemnările sale misionarul polonez Francisk Gosciecki care, în octombrie 1712, l-a însoțit pe trimisul regelui Poloniei, voievodul Mazoviei Stanislav Chometowski, în drum spre Istanbul. Drumul lor trecea prin Galați, care era un punct important de trecere a Dunării din timpuri străvechi. De la starețul mănăstirii Sfântul Gheorghe acesta a aflat despre întâmplarea descrisă mai sus, petrecută cu mormântul lui Mazepa, distrus de tătari și turci.

După cum susțin I. Borșceak și R. Martel, auzind despre această cumplită profanare a mormântului conducătorului lor, adepții lui Mazepa, „au început imediat să caute corpul lui Mazepa și, găsimdu-l, l-au pus din nou în vechiul mormânt, pe care l-au refăcut, nu au reparat doar placa spartă, lăsând-o în starea în care era ca să aducă aminte de această fărădelege.“ Legat de aceasta, cercetătorul român contemporan C. Căldăraru menționează că, după plecarea tătarilor și a turcilor din Galați, rămășițele pământești ale lui I. Mazepa au fost duse înapoi la biserica Sfântul Gheorghe și reînhumate pentru a patra oară.

Trebuie menționat faptul că după aceasta, o perioadă de timp destul de lungă, după unele date până în 1835, locul de înhumare a lui I. Mazepa nu a mai fost deranjat de nimeni. Drept confirmare poate servi și însemnarea din jurnalul lui

P. Orlyk făcută când acesta, a vizitat, în 1722, Galațiul ca hatman al Ucrainei, în drum spre Turcia: „10 iunie 1722. Ajungem în bună stare pe Dunăre, la Galați... Locuitorii ne-au primit cu mare cinste. Seara am fost la biserica Sfântul Gheorghe unde am văzut mormântul defunctului Mazepa și m-am rugat pentru sufletul lui, regretând că un asemenea bărbat nu poate avea un mormânt mai impozant. Ieșind din biserică am stat o scurtă vreme pe malul Dunării...” După cum scrie Cătălin Căldăraru, I. Mazepa începe să fie treptat uitat, inclusiv datorită propagandei negative făcute hatmanului de Rusia în toată Europa.

Această propagandă avea mai multe dimensiuni – politică, socială și religioasă, iar din punctul de vedere al vastității, cuprindea nu numai Imperiul Rus de atunci și Ucraina, lucru într-un fel de înțeles, ci întreaga Europă, mai ales țările ortodoxe. Dacă I. Mazepa nu a mai putut fi pedepsit – scrie O. Subtelnyi – putea fi ponegрит măcar numele său. Toate au pornit de la ceremonia de alegere a noului hatman al Ucrainei de pe malul stâng al Niprului, Skoropadskyi (1646–1722), la Hluchiv, în noiembrie 1708. Adversarii lui I. Mazepa au târât pe străzile orașelului, în prezența localnicilor și a vârfurilor bisericii, până la un eșafod special amenajat, o manechină ce simboliza chipul hatmanului defavorizat. Acolo, după o ceremonie înjositoare, conform „Revistei lui Petru cel Mare” din 9 noiembrie 1708, „acea persoană (adică manechinul. – T.R.) a fost aruncată în mâinile călăului care a legat-o cu o funie, trăgând-o pe străzi, după ce a spânzurat-o”.

Copiind modelul vest-european de executare, Petru I vroia, probabil, să sublinieze cât de importantă era pentru el profunzimea „trădării” hatmanului ucrainean. După ceremonia alegerii lui Skoropadskyi, tot clerul și o parte a credincioșilor au intrat în biserică unde, în prezența țarului, Ivan Mazepa

a fost de trei ori anatemizat. Această acțiune, necunoscută până atunci de poporul ucrainean, ca și de multe alte popoare slave, a produs o puternică impresie asupra credincioșilor. Ea trebuia să demonstreze că hatmanul, care era la început un bun credincios, a comis un mare păcat în fața lui Dumnezeu.

Însă anatemizarea lui Ivan Mazepa a avut pentru țarul rus o importanță cu caracter nu doar de politică internă. O astfel de abordare din partea țarului a avut o mare rezonanță în Ucraina și în afara granițelor ei. La aceasta a contribuit răspândirea ucazurilor speciale ale țarului pe teritoriul acelei părți a Ucrainei care continua să se afle sub controlul lui Petru I și al multor țări europene în care figura lui I. Mazepa ca luptător pentru independența Ucrainei era compromisă în plan politico-militar, național, social și mai ales religios. Aici țarul avea un anumit avantaj, deoarece alianța hatmanului cu suedezii luterani și cu polonezii catolici îi ușura misiunea de a-l prezenta în mod artificial drept „trădător“ al ortodoxiei. Din păcate, acest lucru a fost crezut, un timp, și de o parte a elitei politice europene și a clerului.

Ucrainenii adevărați nu au crezut, totuși, și au continuat să viziteze, din timp în timp, locul de odihnă veșnică al lui I. Mazepa. Astfel, Paisie Velicikovski (1722–1799), marele fiu al poporului ucrainean, care la vârsta de 21 de ani a intrat în slujba Bisericii Ortodoxe Moldovene, reeditând gestul lui Petru Movilă, a trecut în de două ori-la 1746 și la 1763 prin Galați în drum spre muntele Athos din Grecia și înapoi. Cu acest prilej, P. Velicikovski și persoanele care îl însoțeau au vizitat biserica Sfântul Gheorghe, rugându-se pentru odihna sufletului hatmanului ucrainean.

În 1811, în timpul războiului ruso-turc din anii 1806–1812, continuând această tradiție, la Galați s-a aflat istoricul

Martos, ofițer în armata rusă, dar în același timp un patriot ucrainean, care a avut posibilitatea să viziteze mormântul lui I. Mazepa din biserica Sfântul Gheorghe. În însemnările sale, acesta menționa, între altele, că Mazepa a murit departe de patrie, apărându-i independența. El a luptat pentru libertate și generațiile care vor urma trebuie să-l stimeze.

Păstrarea locului de înhumare a hatmanului într-unul dintre principalele centre administrative, comerciale și spirituale de la Dunărea de Jos a oferit multor generații de cazaci ucraineni transdunăreni, urmași ai cazacilor zaporojeni, posibilitatea să viziteze, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, mormântul lui I. Mazepa și să-și plece fruntea în fața faptei sale eroice. După cum se știe, centrul Sicei Transdunărene s-a aflat, la început, la Caraorman, în centrul Deltei Dunării, iar după 1785 la Seimeni, pe același mal drept al Dunării pe care se află și orașul Galați și foarte aproape de acesta, iar mai târziu la Dunavățul de Sus, situat la aproximativ 70 km de Galați. Ca urmare, după tragicele evenimente din 1775, zeci de mii de cazaci zaporojeni s-au așezat în întreaga regiune a Dunării de Jos (*foto 25*). Strămutarea silită, asemănătoare cu cea pe care o trăise generația lui I. Mazepa cu aproape șapte decenii înainte, a reînviat memoria hatmanului în rândul cazacilor strămutați, determinându-i să viziteze orașul Galați. Ei veneau aici cu probleme comerciale și administrative și pentru a participa la slujbele oficiate la mănăstirea Sfântul Gheorghe și a se ruga pentru slăvitul lor înaintaș. Podul plutitor care asigură permanent trecerea Dunării la Galați atrăgea vrând-nevrând atenția călătorului ucrainean sau străin asupra acestei biserici, amplasate la doar câteva zeci de metri de locul trecerii peste fluviu și care păstra memoria despre I. Mazepa.

Exista și un motiv întemeiat pentru vizitarea orașului Galați de către cazaci și preoții lor. Acest motiv rămâne mai puțin cunoscut de cercetători. Este vorba despre un element important al procedurii de alegere sau de numire a preoților în sicile transdunărene. În condițiile ruperii totale a cazacilor transdunăreni de biserica ucraineană, noii lor preoți trebuiau să primească binecuvântarea mitropoliților Moldovei ortodoxe care, întocmai ca și cazacii, era vasală Imperiului Otoman. Se știe că toate drumurile din Delta Dunării spre cetatea de scaun a Moldovei, Iași, și înapoi treceau prin Galați, unde pe călători îi aștepta în tăcere biserica Sfântul Gheorghe cu mormântul lui I. Mazepa.

În contextul relațiilor reciproce dintre cazacii transdunăreni și bisericile ortodoxe ale Moldovei și Valahiei din acele vremuri, am dori să atragem atenția cititorului asupra unui fapt mai puțin cunoscut. O parte a foștilor otomani sau pisari ai Sicei Transdunărene, ajungând la o vârstă înaintată, completau rândurile călugărilor de pe lângă mănăstirile din Moldova sau Valahia. Este, după cum susțin cercetătorii români, și cazul atamanului Lytvyn și al unuia dintre pisarii lui Ivan Mazepa, Vasyl Bezrukyi, care au îmbrăcat rasa monahală la mănăstirea Poiana Mărului de lângă Râmnicu Sărat. Interesant este faptul că dorința lui I. Bezrukyi de a fi alături de hatman a fost atât de puternică, încât el a reușit cu timpul să construiască la Galați o biserică cu hramul Sfintei Paraschiva, care era specific cazacilor ucraineni.

Revenind la acțiunile îndreptate împotriva lui Mazepa ale autorităților țariste din acea vreme, am vrea să atragem atenția asupra următorului aspect pozitiv. De-a lungul numeroaselor războaie ruso-turce din secolului XVIII – începutul secolului al XX-lea, în timpul cărora orașul Galați a ajuns în repetate rânduri în mâinile țarului, nu s-au

înregistrat cazuri de profanare a mormântului lui I. Mazepa de către trupele de ocupație temporară pe lângă care, după cum se știe, existau preoți. Ei puteau cunoaște faptul că I. Mazepa a fost anatemitat. Iar asemenea războaie au fost multe (1735–1739, 1768–1774, 1787–1792, 1806–1812, 1828–1829, 1853–1856, 1877–1878, 1914–1918) și, ca atare, au existat multe ocazii pentru astfel de acțiuni. Faptul că mormântul lui I. Mazepa a fost văzut în anii '20, '40 și '60 ai secolului al XVIII-lea, în anii '20, '40 și '70 și '80 ai secolului al XIX-lea, ceea ce a fost consemnat în memoriile martorilor oculari, și chiar în 1930 și 1932 și nu de oricine, ci de emigranții politici ucraineni, doctorii M. Halyn și V. Trepke, ne face să considerăm planurile lui Petru I privind-l pe I. Mazepa nu au fost realizate până la urmă. Se pare că nici Ecaterina II, care a desființat Sicea Zaporojeană și care i-a persecutat cu cruzime pe cazacii ucraineni, nu a distrus urmele lui I. Mazepa la Galați și nu i-a dus rămășițele pământești în Rusia.

Desigur, la aceasta puteau contribui mai multe circumstanțe, între care și aceea că, datorită întăririi semnificative a pozițiilor protejaților-marionetă ai Imperiului Otoman în Moldova și Valahia din secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea memoria istorică despre I. Mazepa temporar s-a pierdut: în această perioadă, puterea laică, întocmai ca și structura bisericească, au ajuns aproape în totalitate în mâinile grecilor fanarioți, care au început să elimine limba veche ucraineană din biserică și au uitat, în cazul nostru, că la biserica Sfântul Gheorghe din Galați este înhumat I. Mazepa. „În prima jumătate a secolului al XIX-lea – scrie C. Căldăraru – această biserică a decăzut din cauza proastei administrări de către greci“. Astfel, în 1845, când tânărul cercetător și editor al letopisețelor moldovenești din Evul Mediu în limba franceză,

M. Kogălniceanu, a vizitat în mod special acest lăcaș de cult, s-a convins că, în mod vădit, călugării greci locali nu mai știau ale cui sunt rămășițele pământești aflate în acest vechi edificiu de cult. Legat de aceasta, M. Kogălniceanu scria că „în timpul călătoriei sale la Galați cu scopul de a efectua cercetări la fața locului în ceea ce privește rămășițele pământești ale lui Mazepa“ a aflat următoarele: Mănăstirea Sfântul Gheorghe din Galați este o clădire străveche, situată într-un loc minunat, pe malul Dunării, și a fost construită de genovezi înainte de apariția statului moldovenesc. Hatmanul Mazepa a fost înhumat în mijlocul bisericii într-o criptă de cărămidă, peste care a fost așezată o piatră cu inscripție, cu stema Ucrainei și a lui Mazepa, cu imaginea vulturului unicefal. Probabil, după devastarea Galațiului, adepții fostului hatman i-au refăcut mormântul, deoarece piatra de pe mormânt, deși crăpată, închidea cripta din mijlocul bisericii până în zilele noastre; cu timpul, inscripția s-a șters din cauza pașilor, în schimb imaginea vulturului de pe stemă era vizibilă foarte clar. În 1835, călugării greci nu mai știau numele persoanei înmormântate în biserică; în acel an, ei doreau să-l îngroape în mijlocul bisericii pe boierul local Dimitrie Derecci-bașa (serdarul D. Derecci-bașa a fost în timpul vieții șeful portului Galați, un statut social înalt în acea epocă. – T.R.). Săpând groapa, călugării au dat de cripta lui Mazepa și au deschis-o; înăuntru au descoperit craniul și scheletul hatmanului. Călugării au dat puțin la o parte rămășițele pământești despre care nu știau nimic și l-au îngropat pe Derecci-bașa lângă ele“.

Menționăm, în treacăt, că aceasta a fost deja a cincea înmormântare a rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa. Din păcate, însă, această epopee nu s-a încheiat, mărturie stau evenimentele care au urmat.

Se știe că mulți credincioși ortodocși ai locului respectau tradiția ca, pe lângă pomenirea periodică a defunctului, la șapte ani după deces să-i dezgroape corpul, să spele scheletul, să officieze slujba și numai după toate acestea să-l îngroape definitiv. Astfel au procedat și rudele serdarului D. Derecci-bașa. În 1842, scrie M. Kogălniceanu, „ei au deschis din nou cripta, au scos rămășițele lui pământești împreună cu rămășițele lui I. Mazepa și, după oficierea slujbei de pomenire, le-au mutat într-o criptă nouă, situată lângă biserică, în partea dreaptă a intrării“. Așadar, în 1842, rămășițele pământești ale lui I. Mazepa au fost reînhumate pentru a șasea oară, de această dată lângă intrarea în biserica Sfântul Gheorghe din Galați (*foto 26*).

Aici se impune o precizare importantă, care ne permite să înțelegem de ce rudele serdarului Derecci-bașa, care erau respectate de societatea din Galațiul acelor vremuri, trebuiau să schimbe locul de înhumare a înaintașului lor. Cauza a fost dispoziția dată, cu puțin timp înainte de acest eveniment, de guvernul Moldovei, conform căreia se interzicea îngroparea morților în interiorul lăcașurilor de cult. Motivele erau multiple, ele putând fi lesne intuite. Pentru noi este important faptul că această dispoziție a dus la schimbarea locului de odihnă a rămășițelor pământești ale hatmanului Ucrainei.

Nu aceeași a fost soarta primei pietre funerare a lui I. Mazepa, pe care urmașii săi au dus-o în locul celei de-a treia reînhumări, încă în 1711, și care s-a păstrat până la mijlocul secolului al XIX-lea. M. Kogălniceanu scria următoarele în acest context: „Iar vechea piatră funerară, sau, mai precis, resturile din ea au fost trimise ca monument istoric în dar fratelui fostului domnitor al Valahiei, Mihai Ghica, în palatul căruia această piatră se află, probabil, până acum, între alte monumente descoperite în diverse colțuri ale țării.“ În opinia

noastră, cheia pentru a înțelege de ce vechea piatră funerară a lui I. Mazepa a ajuns la București ne-o oferă implicarea în această problemă a Serviciului de carantină al Valahiei, care, în perioada 1829–1851, a fost condus de generalul N. Mavros – cumnatul ministrului de interne al acestei țări, M. Ghica, și al doilea, după acesta, colecționar de antichități. În 1832, N. Mavros a vizitat Galațiul și nu este exclus ca Serviciul de carantină al Moldovei, la sugestia sa, să fi luat piatra funerară crăpată pentru restaurare, pe care după aceea a oferit-o cumnatului și partenerului său de hobby, pentru colecția acestuia. De aici se poate trage concluzia că această piatră trebuie căutată la București și nu la Iași, capitală căreia îi era subordonat administrativ orașul Galați. Dar înainte de a ajunge la București, piatra funerară originală a lui Ivan Mazepa s-a aflat, timp îndelungat, lângă intrarea în biserica Precista Fecioară din Galați, din cauza lucrărilor de reparație efectuate în biserica Sfântul Gheorghe, fapt care, coroborat cu argumentele prezentate anterior, a făcut ca, mai târziu, acest lăcaș de cult să fie numit al lui Mazepa.

Întrucât pe vechea piatră funerară era reprezentat un vultur, care se mai vedea – își continuă M. Kogălniceanu observațiile – apropiații boierului Derecci-bașa au vrut să păstreze această emblemă pe mormântul rudei lor, mormânt în care se aflau și rămășițele pământești ale lui Mazepa. Asupra lor a produs, probabil, impresie faptul că rămășițele pământești ale persoanei apropiate lor și-au găsit odihnă lângă o persoană necunoscută, dar, fără nici un dubiu, renumită, de aceea au păstrat toate particularitățile exterioare ale acestei personalități. S-a întâmplat, însă, că, necunoscând heraldica, sculptorul a dăltuit pe noua piatră funerară din marmură albă în loc de vulturul Ucrainei, un vultur bicefal, asemănător cu cel austriac. Oricine poate vedea această

deviere pe primul mormânt, care se află în partea dreaptă a intrării în pridvor. Nu este exclus nici faptul că, dăltuind vulturul bicefal, gravorul a vrut să arate că sub acea placă sunt îngropate două personalități deosebite.

Prin urmare, așa arăta placa văzută de M. Kogălniceanu în 1845. Este greu de crezut că ea s-a păstrat până în zilele noastre, deoarece în ultimii aproape 170 de ani în regiune și în jurul locului de înhumare a lui I. Mazepa s-au petrecut prea multe evenimente. Au dispărut unele state și au apărut altele, au avut loc câteva războaie distrugătoare, s-a parcurs campania ateistă degradantă a perioadei socialiste care a tranșat definitiv soarta locului de înhumare a hatmanului în România. Dar, după cum se știe, speranța moare ultima. Speranța de a găsi această piatră după studierea amănunțită a memoriilor lui M. Kogălniceanu și dorința nemărginită de a relua căutările urmelor lui Mazepa în România l-au determinat pe V. Trepke să ia cu el, în 1932, la Galați un aparat de fotografiat. Ceea ce a văzut și a înregistrat pe peliculă ne permite astăzi să ne facem o impresie asupra evenimentelor din anii 40 ai secolului al XIX-lea. „Nici în arhive, nici pe icoane, nici în atmosfera întregă a bisericii Sfântul Gheorghé nu au rămas urme după hatman – scrie V. Trepke. Dar chiar la intrare stă o placă mare de marmură cu o inscripție pe care nu am putut să o deslușesc și cu blazonul sub formă de vultur bicefal, o parte din care se vede în poză“ (foto 27).

Reeditarea de către M. Kogălniceanu, în 1845, în limba franceză, la modă pe atunci în Europa, a letopisețelor moldovenești în care era vorba de I. Mazepa, a avut, fără îndoială, o influență pozitivă asupra renașterii memoriei istorice despre hatman în conștiința multor popoare europene.

În Moldova, vecină cu Ucraina acelor vremuri, acest fenomen și-a găsit expresia în creația unor scriitori și ilumiști. Astfel, în 1839, C. Negri traduce din engleză poemul „Mazepa“ al lui Byron. Însă cea mai cunoscută traducere a acestui poem în limba română îi aparține academicianului Academiei române George Coșbuc (1866–1918). Iar renumitul scriitor și iluminist Gheorghe Asachi (1788–1869) îi dedică, în 1859, lui Ivan Mazepa nuvela istorică „Mazepa în Moldova“. Ea s-a înscris foarte bine în avântul pe care l-a cunoscut în secolului al XIX-lea tematica privind Mazepa în opera multor literați și compozitori ai vremii, în special din Rusia, Marea Britanie, Franța, Polonia, Suedia, Germania și Ungaria, figurând în creațiile lui Pușkin, Ceaikovski, Byron, Hugo, Liszt etc.

Un argument substanțial în plus, care atestă faptul că în perioada anilor 30–70 ai secolului al XIX-lea I. Mazepa a avut mormânt comun cu Derecci-bașa, în partea dreaptă a intrării în biserica Sfântul Gheorghe din Galați, îl constituie amintirile diplomatului francez A. D'Avril. Acesta, aflat o lungă perioadă de timp în misiune diplomatică în țările de la Dunăre, a vizitat de mai multe ori Galațiul și gurile Dunării și l-a cunoscut personal pe M. Kogălniceanu. În 1876, A. D'Avril a tipărit cartea cu titlul „Din Paris până la Insula Șerpilor, traversând România, Ungaria și gurile Dunării“ în care vorbește, între altele, și despre călătoria sa, împreună cu M. Kogălniceanu, la Galați în căutarea urmelor lui I. Mazepa. Călătoria este descrisă de A. D'Avril în felul următor: „M-am aflat la Galați împreună cu dl Kogălniceanu, renumit istoric, care a tipărit la Iași o culegere de cronici moldovenești. Am pornit împreună în căutarea mormântului lui Mazepa, orientându-ne după fragmentul corespunzător al cronicii lui Miron Costin. În timpul domnitorului Cuza, mănăstirea

Sfântul Gheorghe a fost transformată în școală comercială. Biserica pare a fi veche, dar este greu de stabilit exact data construirii bisericii mai ales că ea este deseori reparată și vopsită cu vopsea albă. De la sud, biserica este înconjurată cu gang, cu vedere frumoasă spre Dunăre și spre primii munți ai Dobrogei. În dreapta porții se află o piatră frumoasă din marmură albă. Pe ea am citit: „Dimitros pacharnic diroksi inpacie 1836 octobre 22“. Inscripția este făcută în cinstea acestui mare stolnic (astfel în original este tradusă denumirea funcționarului defunct, boierului Dmitrie Derecci-bașa, cu toate că denumirea de „paharnic“ aici ar fi fost mai adecvată. – T.R.), dar deasupra ei se află vulturul bicefal de care este legată tradiția lui Mazepa, iată care: când au vrut să-l îngroape pe marele stolnic, au găsit piatra funerară cu vultur, probabil, polonez. În dreapta era scheletul și armele. Armele au fost depuse în biserică, dar ele nu mai există acum. Inscripția de pe piatra funerară a dispărut și ea. Oasele au fost așezate, conform obiceiului, în sac și îngropate. Numai vulturul cu coroană mai amintește de această descoperire“.

Dacă sunt identice pietrele funerare de pe mormântul lui I. Mazepa pe care le-a văzut A. D'Avril împreună cu M. Kogălniceanu, în 1876, și V. Trepke, în 1932, rămâne să judece specialiștii, după descifrarea inscripției de pe fotografia care s-a păstrat până în zilele noastre. În opinia noastră, judecând după numărul cuvintelor date de A. D'Avril în observațiile sale și cel notat de V. Trepke, este vorba de inscripții diferite sau de o interpretare diferită.

Interesant este faptul că numai cu un an mai târziu, respectiv în 1877, locul exact al mormântului lui I. Mazepa, în partea dreaptă a intrării în biserică, a fost văzut de Mykola Tobilevyci (1856–1933), renumitul om de teatru ucrainean, cunoscut sub pseudonimul Mykola Sadovskyi. Întrucât, în

timpul războiului ruso-turc din 1877–1878, acesta s-a aflat în serviciul militar rus, deplasându-se de la Bender, unde era dislocat regimentul 56 infanterie din Jytomyr, spre Bulgaria, unitatea sa s-a oprit pentru scurt timp la Galați. M. Sadovskiy a reeditat vrând-nevrând, fără a bănuși măcar, drumul parcurs după moarte de I. Mazepa din Bender la Galați. Mai târziu, în 1917, în condițiile renașterii naționale ucrainene care a avut loc după revoluția din februarie din același an, Tobilevyci, de-acum om de teatru cunoscut, și-a scris memoriile despre șederea la Galați și întâlnirea cu istoria: „...La 20 aprilie 1877, am trecut granița moldoveană lângă Baștajaky și după două săptămâni am ajuns la Galați. Aici ne-am odihnit câteva zile. Cutreierând de plictiseală prin oraș, am intrat într-o biserică gălățeană. Admirând arhitectura ei și podobeale, am observat o criptă pe care nu am văzut-o la intrare. Cripta se afla stingheră, ca un orfan, în partea dreaptă a intrării în biserică. M-am apropiat. Privesc. O criptă mică, albă, de dimensiunea unei racle pe roți, cu capac de aramă deasupra și cu o inscripție scrisă cu litere latine de aramă: Ivan Stepanovyci Mazepa, hatmanul slăvitei Oști zaporojene de jos și al întregii Ucraine...“. Parcă m-a plesnit cineva cu leuca în cap! Am încremenit. Dacă dintr-o dată din cerul senin ar fi căzut un fulger la picioarele mele, cred că nu m-ar fi mirat în așa măsură cum m-au mirat cele văzute. Nu-mi cred ochilor. Citesc din nou. Da. Așa este. El e! Nu găseam culori să zugrăvesc și nici cuvinte să exprim sentimentele care mi-au cuprins întreaga ființă. Dumnezeu meu! Dumnezeu meu! Câte gânduri mi-au venit dintr-o dată în minte! Tu, slăvite hatman, tu, ultimul urmaș al fostei Ucraine libere, bogate și iubitoare de libertate! Tu luptător sfânt, care nu ai vrut să fii rob al clicii de delatori, lingăi, lachei și al mocirlei! Ești chiar tu! Deci iată unde ți-ai găsit locul som-

nului de veci! Iar pe noi, prostimea, ne învață istoria Greciei, a Romei, istoria Evului Mediu și altele, iar pe a noastră – Dumnezeu cu mila! De aceea nu știm nimic despre casa ta veșnică! Iar ea uite unde se află! Și m-am aplecat adânc în fața mormântului aceluia slăvit patriot care a dorit să obțină fericire, libertate și cinste țării sale dragi, lipsite de noroc și, obosind în luptă grea, a murit departe de țară cu anatema aruncată asupra sa... Dormi în pace somnul veșnic, bătrâne tată hatman! Nu te teme, nimeni nu va îndrăzni să tulbure oasele tale bătrâne. Nimeni nu va distruge modestul tău sălaș, cum ți-au distrus somptuosul palat din Baturyn. Pentru că tatăl Bogdan i-a ajutat cândva pe moldoveni să-și cucească independența, ei ți-au dăruit în semn de recunoștință o bucățică de pământ apărând astfel trupul tău de profanare. Am mai privit o dată acest drag și sfânt mormânt și am ieșit din biserică cuprins de gânduri grele, care nu ne-au părăsit întreaga zi“.

Cu toată încărcătura emoțională a amintirilor lui M. Sadvovskiy și, eventual, cu redarea nu prea exactă, după 40 de ani, din memorie, a inscripției de pe mormânt, mărturiile sale despre existența și despre locul în care se afla mormântul lui I. Mazepa sunt extrem de valoroase. Ele confirmă fără echivoc toate faptele prezentate de noi anterior privind reînhumarea rămășițelor pământești ale lui Ivan Mazepa în partea dreaptă a intrării în biserica Sfântul Gheorghe din Galați.

Insistăm asupra acestui lucru deoarece locul în cauză s-a dovedit a fi ultimul punct știut sigur și confirmat prin documente care ne leagă de istoria reală a hatmanului ucrainean. De fapt, în pofida procesului de renaștere a imaginii lui Ivan Mazepa în literatura și muzica europeană și locală, memoria istorică despre Ivan Mazepa cel real a început să se piardă

treptat. De aceea nu putem să nu acceptăm opinia cunoscutului istoric român contemporan C. Rezachevici, care susține cu temei faptul că, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și aproape pe tot parcursul secolului al XX-lea, în jurul bisericii Sfântul Gheorghe din Galați a început să se repete invariabil aceeași frază: „Se zice că aici ar fi fost înmormântat Mazepa“.

Încercând să răspundem la întrebarea de ce s-a întâmplat așa, ne-am lovit de fapte mai puțin cunoscute până în prezent, dar care sunt legate într-un fel sau altul de soarta mormântului lui I. Mazepa. Astfel, se știe sigur că, în 1881, în contextul sistematizării teritoriului orașului Galați, a fost dată dispoziția nu numai să fie oprite înhumările în cimitirul de lângă biserica Sfântul Gheorghe, dar și să fie transferat acest cimitir într-un nou cimitir central. Ca urmare, în jurul bisericii au fost efectuate lucrări importante de amenajare a teritoriului adiacent. Chiar de la biserica Sfântul Gheorghe și până la biserica-soră Precista Fecioară și mai departe, a fost construită o stradă nouă, care continuă pe malul Dunării în sus și care, în memoria lui I. Mazepa, îi purta numele. Ea a existat parțial până în 1988 (*foto 28, 29*). Probabil, tot atunci a fost mutată placa funerară comună a lui Mazepa și Derecci-bașa din locul situat în partea dreaptă a intrării în biserică, pe centru față de ușa ei, cum a notat V. Trepke în 1932. După cum arată specialiștii români, pe singura fotografie, făcută în 1914, în care apare intrarea centrală în biserică, pe locul în care s-a aflat inițial această placă apare doar o parte a străzii pavate.

Cercetările la fața locului, întâlnirile cu specialiștii istorici din Galați și studierea documentelor ne permit să afirmăm că la mutarea, în 1881, a cimitirului de lângă biserica Sfântul Gheorghe mormântul lui I. Mazepa nu a fost atins. Poate

din respect pentru personalitățile înhumate acolo, Serviciul de carantină al orașului Galați s-a limitat doar la mutarea plăcii cu vulturul bicefal spre centrul intrării largi în lăcașul de cult reparat. Prezența unei plăci de marmură masive în acest loc trebuia să-i confere bisericii mai multă importanță. Astfel se explică existența acestei plăci, probabil, până la puternicul cutremur de pământ din 1940, în urma căruia biserica, ca și spațiul din jurul ei, au decăzut pentru o lungă perioadă de timp, necesitând lucrări serioase de restaurare, care au început abia în 1955. În același timp, căderea unei bombe pe acoperișul bisericii în timpul celui de-al Doilea război mondial și bombardarea teritoriului adiacent, distrugerile generale în timpul războiului, lipsa acută de materiale de construcție în perioada postbelică, neglijența conștientă a structurilor puterii față de edificiile bisericesti în anii socialismului, mai ales în prima sa etapă, au dus la pierderea definitivă a indiciilor privind locul exact al ultimei reînhumări a lui I. Mazepa la Galați.

La aceasta a contribuit într-o anumită măsură și ștergerea treptată a memoriei istorice despre hatmanul ucrainean în România, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, care s-a produs, în mod curios, pe fondul unui puternic proces de renaștere a acestei memorii în Ucraina. După cum se știe, istoricul ucrainean V. Antonovyci a publicat, în 1884, în paginile revistei „Kievskaja Staryna“ (nr. 7, pp. 501–505) prima lucrare documentară despre urmele moldovene legate de locul de înhumare și mormântul lui I. Mazepa; în 1885 vede lumina tiparului o amplă monografie a lui M. Kostomarov „Mazepa și adepții săi“, iar în 1896 se publică, la Lvov, monografia în două volume a aceluiași autor intitulată „Mazepa“. Din păcate, toate acestea nu au ajuns imediat să fie cunoscute în România, unde interesul față de personalitatea lui

I. Mazepa a început treptat să se stingă. Stă dovadă încercarea cunoscutului, în acea vreme, în România publicist și jurist Pantazie Ghica de a aloca, în raportul adresat ministrului V. Ureche privind biserica Sfântul Gheorghe din Galați, un capitol separat mormântului lui Ivan Mazepa. Negăsind nicio urmă în acest sens în biserică, el s-a folosit de amintirile populației locale, care s-au dovedit a nu reda întotdeauna exact starea reală de lucruri.

Oarecum semnificativă în acest sens este și istoria dobândirii, în 1882, de către Academia Română a „Evangheliei“, tipărită în Siria, în limba arabă, pe banii lui I. Mazepa, despre care se vorbește în capitolul I al acestei lucrări. Astfel, istoricul militar D. Papazoglu s-a adresat, la 25 ianuarie 1882, ministrului de atunci al cultelor și educației al României, G. Tocilescu, cu o scrisoare (înregistrată la numărul de intrare 1749) propunându-i să cumpere de la el „Evanghelia“ mai sus menționată pentru suma de 600 lei noi, destul de mare pentru acele timpuri. Însuși D. Papazoglu a făcut aprecieri pozitive la adresa acestei ediții rare, deoarece, conform spuselor sale, „ea a fost dedicată, la începutul secolului al 18-lea, hatmanului cazacilor, cneazului Ucrainei, Mazepa, de către clerul ortodox al Arabiei și prezintă interes pentru țara noastră, deoarece se spune că Mazepa a fost îngropat în orașul Galați, într-una dintre bisericile locale și poate că, în introducerea la această Evangheliie, care s-a păstrat în bună stare, se află adevărul care prezintă interes pentru istoria noastră.“ Așadar, chiar și o persoană așa de cultă ca D. Papazoglu știa foarte puțin despre istoria mormântului lui I. Mazepa la Galați.

În aceeași zi, G. Tocilescu, care se interesa personal de soarta hatmanului ucrainean în România, prin scrisoarea sa însoțitoare cu nr. 1040 din 25 ianuarie 1882, trimite originalul

scrisorii lui D. Papazoglu directorului Bibliotecii Centrale a Academiei Române cu rugămintea să „vadă cartea, să evalueze importanța și raritatea ei și să-i raporteze dacă ea poate fi cumpărată și pentru ce sumă“.

La 27 ianuarie 1882, în scrisoarea sa de răspuns, directorul bibliotecii încearcă să-l convingă pe ministru că însuși faptul că Evanghelia este tipărită în arabă „arată că ea nu are nicio valoare istorică pentru țara noastră, chiar dacă se spune că slăvitul hatman ar fi îngropat în Galați, după cum se pretinde.“ Prin urmare, iarăși vedem că un director citit al Bibliotecii Centrale a Academiei Române nu are informații sigure și suficiente despre istoria lui I. Mazepa la Galați.

Cumpărarea de către Academia Română de la locotenent-colonelul Dumitru Papazoglu a unui exemplar al acestei ediții rare s-a datorat hotărârii ministrului G. Tocilescu, care dispune, prin scrisoarea cu nr. 4461 din 3 aprilie 1882 adresată conducerii Bibliotecii Centrale a Academiei Române cumpărarea „Evangheliei“ în limba arabă, „depozitarea și înregistrarea acestei opere“ în fondurile ei. În aplicarea acestei dispoziții, la 5 aprilie 1882 în registrul de intrări al Bibliotecii Centrale a Academiei Române pe anii 1882–1883 cartea este înregistrată la nr. „155A Unicat“. Ca urmare, avem astăzi posibilitatea să atingem rezultatul real al activității de binefacere a marelui hatman al Ucrainei și să aducem în patrie fie și numai copia „Evangheliei“ sponsorizate de el.

Interesant este faptul că la „Evanghelia“ propriu-zisă au fost adăugate date istorico-biografice manuscrise, în limba română, care îl prezintă destul de exact pe hatmanul caza-cilor din Ucraina. „Ivan Mazepa, hatman al cazacilor din Ucraina. S-a născut în 1640 în Podolia. A devenit pisar al hatmanului Ucrainei. După moartea șefului său, a fost ales,

în 1687, hatman al cazacilor. Mazepa a fost numit ca mare cneaz al Ucrainei de către țarul Rusiei Petru. Mai târziu, dorind independența statului său, s-a aliat cu regele Suediei, Carol al XII-lea și a intrat în luptă cu rușii, la Poltava. După înfrângerea suferită de Carol, aceștia au venit în Valahia, la palatul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, iar apoi au trecut la Bender, unde hatmanul a murit, în 1709. Această „Evanghelie“ în limba arabă este închinată de către călugării credincioși din Arabia hatmanului Mazepa, când acesta a fost cneaz al Ucrainei“ (foto 30).

Credem că numai pentru exemplarul original al „Evangheliei“ în limba arabă din 1708 și pentru cuvintele adevărate scrise despre hatmanul ucrainean după aproape 200 de ani, nemaivorbind despre păstrarea rămășițelor pământești pentru veșnică odihnă, fiecare ucrainean trebuie să fie recunoscător și să exprime mulțumiri nemărginite poporului român, pentru că a conservat, în limitele posibilității, memoria istorică despre renumitul fiu al poporului ucrainean, Ivan Mazepa.

Primii ucraineni care au conștientizat acest lucru, ca și necesitatea redării istoriei lui I. Mazepa în România, au fost emigranții politici și militari ucraineni, pe care soarta istorică i-a adus, în perioada interbelică, pe teritoriul acestei țări. Ei s-au dovedit a fi capabili nu numai să scoată la lumină pagini mai puțin cunoscute, ci să păstreze memoria istorică despre hatman în România și să răspândească informațiile respective în rândul emigrației ucrainene din perioada interbelică, în ansamblu. Astfel, chiar de la sosirea în România, la începutul anilor '20 ai secolului al XX-lea, emigrația ucraineană și-a propus ca scop să consemneze datele existente la acea vreme despre urmele lui I. Mazepa în România, să le sistematizeze și să facă din ele o realizare națională. Totuși,

după cum scrie doctorul V. Trepke, acest lucru nu s-a putut face dintr-o dată, deoarece neajunsurile legate de etapa de început a vieții în emigrație au amânat momentul când aceștia s-au putut ocupa direct de această problemă.

La sfârșitul anilor '20 – începutul anilor '30 ai secolului al XX-lea, au început să se ocupe de soarta lui I. Mazepa, aproape în paralel, două structuri ale emigrației ucrainene. Pe de o parte, conducerea Asociației Militare Ucrainene din Franța, care s-a adresat reprezentantului armatei Republicii Populare Ucrainene în România, colonelul Hnat Porochivskyi cu rugămintea să lămurească toate problemele legate de istoria lui I. Mazepa în România, iar pe de alta, Institutul Științific Ucrainean din Varșovia, care i-a cerut doctorului V. Trepke să facă aproximativ același lucru. Datorită unei coordonări excepționale a eforturilor emigrației politice și militare din România, în cursul anilor 1929–1932, s-au deplasat la Galați o serie de cercetători ucraineni care au studiat amănunțit urmele lui I. Mazepa în România și pe baza datelor adunate au publicat în paginile săptămânalelor „Tryzub“ o serie de articole interesante, cele mai importante dintre ele fiind „Mormântul hatmanului Mazepa“ al lui M. Halyn, „Despre mormântul lui Măzepa“ al lui V. Popereșnyi, „Urmele hatmanului Ivan Mazepa în România“ al lui V. Trepke etc.

În afară de aceasta, în 1933, vede lumina tiparului, la Lvov, sub redacția lui Levko Lepkyi, al XII-lea almanah anual al „Călinei roșii“ în paginile căruia V. Trepke publică trei articole dedicate lui I. Mazepa, și anume: „În memoria hatmanului Ivan Mazepa“, „În căutarea mormântului hatmanului Mazepa“ și „Pelerinajul la mormântul hatmanului Mazepa“ care, împreună cu lucrările pe această temă ale altor autori, au lămurit multe aspecte noi legate de perioada de viață în Moldova a hatmanului ucrainean, de drumul după moarte al

---

corpului său până la Galați și de rolul lui I. Mazepa ca simbol pentru noul val al mișcării ucrainene de eliberare națională din anii '20-'30 ai secolului trecut.

Munca prodigioasă depusă de reprezentanții emigrației ucrainene din perioada interbelică pentru păstrarea și consolidarea memoriei istorice despre Ivan Mazepa merită o atenție specială din partea cercetătorilor. Prezentăm în această lucrare un citat dintr-un articol al lui V. Trepke, care conturează extrem de bine obligația noastră de a readuce în Ucraina rămășițele pământești ale lui I. Mazepa, ca și pe cele ale altor renumiți fii ai poporului ucrainean: „Ucrainenii trebuie să descopere toate momentele care au valoare pentru ei, să le stabilească locul și ceea ce se va mai găsi din rămășițele pământești ale marilor defuncți să aducă în Ucraina, pentru a le îngropa în Panteonul popular“.

Fiind convins că a sosit timpul ca generația noastră să aducă osemintele lui Ivan Mazepa, sau măcar o capsulă cu pământ de la locul de înhumare, la Galați, în capitala hăt-mănească renăscută, Baturyn (*foto 31*), această faptă nobilă a fost realizată de însuși autorul lucrării de față. Pe data de 25 octombrie 2009 de la Galați am adus la Kiev două capsule cu pământ simbolic – una de la monumentul lui I. Mazepa din acest frumos municipiu de pe Dunăre, iar a doua – de la locul înhumării marelui hatman, reidentificat pentru prima dată de autor după o lungă perioadă de uitare și tăcere în Ucraina. Mai rămâne de realizat, împreună cu sprciliștii români, după cum s-a convenit deja, cercetări arheologice asupra mormântului lui I. Mazepa și aducerea în fosta capitală a strălucitului luptător pentru independența Ucrainei – orașul Baturin – și a rămășițelor lui pământești.

Pentru a închide în mod definitiv problema privind locul de înhumare a lui Ivan Mazepa, să revenim la soarta post-

belică a bisericii Sfântul Gheorghe din Galați, care se pare că a luat cu ea secretul mormântului hatmanului ucrainean. După cum s-a menționat mai sus, în 1955, au fost alocate fonduri neînsemnate pentru refacerea acestui vechi lăcaș de cult. Dar renovarea bisericii în condițiile propagandei ateiste totale nu era de actualitate în acele timpuri. Cu atât mai mult, să amintești sau să vorbești cu glas tare despre istoria lui Mazepa legată de această biserică într-o țară care, mai ales în plan ideologic, era controlată destul de mult de Uniunea Sovietică, era periculos. În U.R.S.S., în mod deosebit după război, atitudinea față de hatmanul-„trădător“, era la fel de negativă ca și în timpul Rusiei țariste.

Interesele conjuncturale legate de construcțiile de locuințe și de sistematizarea orașului Galați la începutul anilor '60 ai secolului trecut au avut preponderență față de necesitatea restaurării bisericii Sfântul Gheorghe. În 1959, biserica a fost închisă pentru oficierea slujbelor religioase, fapt ce a dus la părăgînirea ei totală (*foto 32*).

Aceasta a fost și cauza luării deciziei de dărâmarea a ei și de predare a terenului respectiv pentru construirea, în locul bisericii, a două blocuri de locuit, iar, mai târziu, și a unui hotel de lux. Deocamdată, în locul cimitirului de lângă biserică este în plan construirea unui restaurant. Martorul ocular al evenimentelor legate de dărâmarea bisericii în care se ruga din copilărie, profesorul M. Brudiu, menționat mai sus, a publicat, în 1990, în ziarul local „Dialog“ un articol senzational intitulat „Dinamita de Galați“, în care a descris detaliat metoda rară folosită la dărâmarea bisericii: câteva nopți la rând, sub fundamentul bisericii a fost injectată, sub mare presiune, apă sărată de mare, ceea ce a făcut ca în două săptămâni construcția să înceapă să crape și să se taseze. Dar, după cum menționează profesorul M. Brudiu, întrucât

turlele fostei cetăți genoveze nu au cedat, ele au fost legate cu cablu de oțel de o puternică navă care le-a tras spre Dunăre și a dărâmat complet biserica Sfântul Gheorghe, iar o dată cu ea și mormântul lui I. Mazepa.

După cum menționează directorul Muzeului Județean de Istorie din Galați, C. Căldăraru, după dărâmarea bisericii, „în locul eliberat au fost construite, în conformitate cu planul de sistematizare, locuințe (*foto 33*). Este posibil ca sub fundamentul noilor construcții să fi rămas și rămășițele pământești ale lui Mazepa“. Este trist, dar afirmația pare să fie aproape de adevăr. Și numai săpăturile arheologice comune ale arheologilor ucraineni și români ar putea stabili, fie și numai parțial, unde se află acel petec sfânt de pământ care ascunde până acum marea taină a marelui hatman.

Dar și în această situație trebuie să-i dăm părții române ce i se cuvine. Municipiul Galați are, în prezent, două cartiere de locuințe care poartă numele hatmanului: Mazepa I și Mazepa II; până nu demult, timp de aproape un secol, în acest oraș exista strada I. Mazepa, biserica Precista Fecioară este și acum denumită „a lui Mazepa“ și, lucrul cel mai important, în Parcul Libertății, un parc central al orașului, prin eforturile părții ucrainene și ale părții române a fost ridicat, în 2004, primul monument din străinătate închinat slăvitului fiu al poporului ucrainean, ilustrului luptător pentru libertatea Ucrainei, hatmanul Ucrainei Ivan Stepanovyci Mazepa.

Acest loc este respectat de români și scump pentru ucrainenii din întreaga lume, care au acum posibilitatea de a vizita nu numai locurile istorice legate de viața și urmele hatmanului ucrainean din țara vecină și prietenă România, dar și de a depune coroane ucrainene la monumentul lui în minunatul oraș de la Dunăre, care e atât de asemănătoare

---

cu Niprul drag, ceea ce oaspeții din Ucraina, conaționali din alte țări, dar mai ales ucrainenii din România fac, din timp în timp, cu profundă stimă și înalt patriotism, după cum se vede în fotografia alăturată (*foto 34*).

IV. Legende și mituri legate de figura lui Ivan Mazepa în Moldova și România

Pe parcursul efectuării cercetărilor pentru reconstituirea etapei finale a vieții lui I. Mazepa și a soartei sale postume, autorul a avut de a face cu numeroase materiale care nu pot fi clasificate drept surse științifice. Pe de altă parte, ele au o încărcătură, în special emoțională, care poate fi utilă pentru o mai bună înțelegere a modului în care a fost receptat rolul lui I. Mazepa de către masele populare. Astfel, s-au păstrat până în zilele noastre foarte multe povestiri populare și povești inventate care transformă etapa finală a vieții lui I. Mazepa și drumul rămășițelor lui în adevărate legende și mituri. Ele diferă din punctul de vedere al conținutului și sunt contradictorii ca esență. Marea lor majoritate este îndreptată spre apărarea personalității hatmanului ucrainean și a rămășițelor sale pământești fie în fața răufăcătorilor, fie a tătarilor și turcilor, fie a agenților țarului. Însă toate constituie o dovadă a imensului interes față de personalitatea lui I. Mazepa ca luptător neîntrecut pentru independența poporului ucrainean.

Două legende despre perioada de viață finală a lui I. Mazepa se deosebesc de descrierea făcută în această lucrare a ultimelor zile de viață și a morții hatmanului ucrainean prin optimismul lor și prin evoluția evenimentelor total diferită.

Evident, am dori să credem în asemenea scenarii și de aceea le prezentăm în continuare.

Legende. 1. Potrivit unor povești populare, hatmanul I. Mazepa nu a murit în 1709, la Bender, ci doar și-a înscenat boala și moartea pentru a-i induce în eroare pe cei ce îl urmăreau. Înțelept și experimentat, cunoscând intențiile dușmanilor săi, având posibilități materiale uriase, în toamna anului 1709 hatmanul, luând înfățișarea unui călugăr bătrân, a părăsit pe ascuns tabăra cazacilor din Bender, a trecut Nistrul pe malul ucrainean și a ajuns la Pecerska Lavra din Kiev. El avea acolo, încă de pe timpul hătmăniei, după cum este cunoscut, o mare autoritate și la venire a fost bine primit în obștea monahală. Și-a schimbat numele și aspectul exterior, a ales un mod de viață cumpătat, rugându-se lui Dumnezeu, și, cu timpul, a murit sub nume străin. Așadar, ar fi rămas pentru totdeauna în Patrie, lângă poporul său, fiind îngropat după tradiția bisericii ortodoxe căreia i-a dăruit multe eforturi în timpul vieții.

2. Continuând această linie, cercetătorul ucrainean contemporan V. Rycika, scrie, de exemplu, că este posibil ca, intuind intențiile ostile ale dușmanilor săi, clarvăzătorul hatman să fi dispus, înainte de moarte, să fie făcute două sicrie. Poruncind ca unul dintre ele să fie ascuns, I. Mazepa a putut recurge la înscenarea morții sale și a îngropării lângă Bender și, trecând în secret la Galați, să fi trăit câteva zile i-a lăsat Dumnezeu. Cel puțin avem un document, fie el și discutabil – scrie V. Rycika – cunoscut în copie în limba franceză (originalul se păstrează în arhiva din Istanbul a perioadei Imperiului Otoman) în care se menționează că I. Mazepa „s-a stabilit la Galați, pe lângă mănăstirea construită de genovezi, avea o vârstă înaintată, regreta greșelile sale vechi și trăia liber, ca la odihnă.” Legat de acest aspect,

simptomatică este data morții lui I. Mazepa sugerată de M. Costin – la 18 martie 1710, așa cum s-a menționat în capitolul corespunzător al lucrării. Așadar, hatmanul ucrainean ar fi avut suficient timp pentru a pune la punct adevărata înmormântare, îngrijindu-se în chip șiret de odihna sa veșnică (Din lucrarea: V. Rycika, *Urma românească a lui Ivan Mazepa // Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1999).

Mituri. În opinia noastră, acestea nu au nimic în comun cu realitatea, dar arată sentimentele pe care le-au avut cei ce le-au creat și poziția, felul de a gândi al celor ce le-au transmis din generație în generație timp de trei secole.

1. În 1821, turcii din Brăila, oraș situat la aproximativ 20 km sud-vest de Galați, aflând că I. Mazepa ar fi fost îngropat împreună cu multe obiecte prețioase, și în special că hainele sale erau cusute cu fir de aur, că pe pieptul lui era așezată o salbă masivă din aur cu o cruce, în mână avea sceptru ornate cu briliante, pe cap diademă de aur împodobită cu pietre prețioase, au atacat biserica Sfântul Gheorghe, au deschis mormântul eroului, au prădat tot ce au găsit în el, i-au aruncat craniul în Dunăre, iar piatra funerară salvată și ascunsă de creștini a fost dusă, după plecarea turcilor, la biserica Precista Fecioară. Unii susțin că aici, și nu în biserica Sfântul Gheorghe este înhumat I. Mazepa. (Din lucrarea: Rezachevici C., *Precizări privind mormântul hatmanului Mazepa*// „Revista istorică“, tom V, 1994, nr. 1–2).

2. Așa-numita „tradiție gălățeană“ care înfrumusețează în mod substanțial istoria legată de înhumarea rămășițelor pământești ale lui I. Mazepa în acest oraș, păstrează următorul mit. În 1832, în timpul intrării armatei ruse în Galați, generalul țarului, Mavros, ar fi luat cu el piatra funerară de pe mormântul lui I. Mazepa. Mai târziu, el a returnat Gala-

țiului copia acestei pietre, care s-a păstrat pe lângă biserica Precista Fecioară. (Din lucrarea: Rezachevici C., *Precizări privind mormântul hatmanului Mazeppa*). Este evident faptul că afirmațiile despre înhumarea lui I. Mazepa la biserica Precista Fecioară și nu la biserica Sfântul Gheorghe au făcut cu timpul ca acest lăcaș de cult să fie numit și în zilele noastre „al lui Mazepa“.

3. În 1929, emigrantul ucrainean dr. M. Halyn a vizitat Galațiul, vizită în urma căreia a scris articolul „Mormântul hatmanului Mazepa“, publicat în săptămânalul „Tryzub“ din 1930, nr. 18. Cu ocazia vizitării bisericii Sfântul Gheorghe și căutând mormântul, a aflat de la o bătrână care vindea lumânări în biserică că „cu 30 de ani în urmă, a sosit la Galați un vapor rusesc din care au coborât marinari conduși de un ofițer și preotul lor, au dezgropat din acest loc ce se afla sub placa de marmură și au luat totul cu ei, în Rusia.“ M. Halyn a făcut o corectură în legătură cu momentul când ar fi putut avea loc întâmplarea la care se referea bătrâna, apreciind că ar fi putut fi vorba de evenimente din războiul ruso-turc din 1877–1878.

Făcând apel la surse deținute de ucrainenii din Canada, V. Rycika prezintă, în context, un mit similar din punctul de vedere al conținutului: întorcându-se în Rusia din războiul amintit mai sus, „generalul rus Skobelev și-a amintit că la Galați a fost înhumat marele hatman I. S. Mazepa. El a ordonat plutonierilor să găsească acest mormânt sfânt pentru poporul nostru. Mormântul a fost găsit repede. Sicriul a fost scos din biserica Sfântul Gheorghe și distrus, iar osemintele și hainele de înmormântare au fost arse“. (Din lucrarea: V. Rycika, *Urmă în România a lui Ivan Mazepa*).

Interesantă este și scurta istorie despre care autorul acestei lucrări a aflat, în 2007, la Galați și care spune că,

---

în 1944, înainte de intrarea trupelor sovietice în Bulgaria, Statul Major al generalului Tolbuhin s-a aflat pe o stradă învecinată cu biserica Sfântul Gheorghe. E aproape imposibil de presupus că acest comandant de front atât de cult sau anturajul său să nu fi știut că în această biserică era înhumat Ivan Mazepa. Dar nimeni nu a întreprins nimic pentru găsi-rea și distrugerea mormântului hatmanului ucrainean.

Totuși, după cum scrie V. Rycika în lucrarea menționată, cu trimitere la amintirile unui participant la evenimentele din 1946, publicate în săptămânalul „Naș ceas“ din 23 aprilie 1993, soldații sovietici „au spart cu răngi intrarea în cripta aflată în partea dreaptă a intrării în biserică, au scos osemintele, le-au stropit cu benzină și le-au dat foc. Când focul s-a stins, au adus un camion, au strâns cu lopata cenușa încă arzând mocnit și au încărcat-o, ducând-o în stepă.

Povestiri populare. Sunt cea mai neutră parte a legende-lor, care se rezumă doar la constatarea unor fapte ce pot fi inventate.

1. În Republica Moldova, și mai ales în Transnistria, s-a păstrat foarte bine până în zilele noastre memoria istorică despre I. Mazepa. În satul Varnița, de exemplu, populația își aduce aminte și astăzi de „Biserica lui Mazepa“, „Fântânile lui Mazepa“ și „Gorganul lui Mazepa“ de pe Nistru care sunt legate de fostul mormânt al hatmanului. La baza acestei legende se află, probabil, istoria misionarului polonez Francisk Gosciecki, care, în octombrie 1712, l-a însoțit pe solul regelui Poloniei, voievodul din Mazovia Stanislaw Chometowski, în călătoria spre Istanbul. După cum se știe, drumul lor trecea prin Galați și, de la egumenul mănăstirii Sfântul Gheorghe, F. Gosciecki a aflat și a notat următoarele: în momentul morții lui I. Mazepa, la Bender nu exista nici o biserică ortodoxă, deoarece orașul era aproape în întregime

locuit de turci. Întrucât în apropiere nu exista nici o biserică, hatmanul a fost îngropat în câmp, unde i s-a ridicat drept mausoleu un gorgan...” (Pe baza lucrării lui P. P. Panaitescu, *Călători polonezi despre Țările Române*).

2. În amintirile lui Stepan Matvienko, înregistrate de Oleksandr Semenenko, se spune că mormântul lui I. Mazepa a fost găsit în Moldova, lângă satul Voluntari. El a fost dezgropat de șeful postului de poliție din Bender – bulgarul Kirilov. Rămășițele pământești ale lui I. Mazepa găsite de el ar fi fost ascunse, până în 1925, în podul casei, unde au stat până când poliția română nu le-a descoperit și nu le-a dus la București (Din lucrarea: V. Rycika, *Urmă în România a lui Ivan Mazepa*).

3. Un locuitor al orașului Tarașci, regiunea Kiev, Mykola Usatyi, a publicat, la 14 septembrie 1993, în ziarul „Kyivska pravda” o informație potrivit căreia, în 1946, a văzut personal, la periferia orașului Bender, „o cruce din piatră pe care era săpat numele lui Ivan Mazepa. Crucea avea o înălțime de circa o jumătate de metru, poate puțin mai înaltă”. (Din lucrarea V. Rycika, *Urmă în România a lui Ivan Mazepa*).

La păstrarea memoriei istorice despre I. Mazepa în Republica Moldova contribuie stela dezvelită în 1999 la Varnița de Ambasada Ucrainei în Republica Moldova și de comunitatea ucrainenilor din regiunea Transnistria (*foto 35*).

Înceiere

Având în vedere dubla semnificație istorică a anului 2009 – împlinirea a 370 de ani de la nașterea hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, precum și decretul Președintelui Ucrainei, V. A. Iușcenko privind marcarea cum se cuvine a evenimentelor din anii 1708–1709 și renașterea Baturynului, apreciem ca un obiectiv important sprijinirea stabilirii relațiilor de înfrățire între fosta capitală a hătmăniei și orașul românesc Galați, ceea ce ar favoriza realizarea dispoziției Șefului Statului ucrainean date în timpul vizitei oficiale în România din 30–31 octombrie 2007.

Am propune să se analizeze posibilitatea stabilirii, conform ordinii stabilite, de relații similare, de exemplu, între orașele Cernihiv și Bender.

În afară de aceasta, în opinia noastră, este necesar să fie reluată activitatea Comisiei ucraineano-române pe probleme de istorie, arheologie, etnografie și folclor aflată sub egida Academiei Naționale de Științe a Ucrainei și a Academiei Române și să se supună atenției acesteia problema privind rolul lui I. Mazepa în istoria popoarelor noastre vecine, convocarea unei Conferințe internaționale a istoricilor din Ucraina, Republica Moldova și România, organizarea de acțiuni adecvate în cadrul Euroregiunii „Dunărea de Jos“, cu participarea reprezentanților organelor puterii și a societății civile din unitățile teritorial-administrative transfrontaliere ale celor trei state vecine, dedicate memoriei lui I. Mazepa.

Având în vedere faptul că România deține singurul exemplar al „Evangheliei“ tipărite în limba arabă, în 1708, pe banii lui I. Mazepa, considerăm că avem datoria să ne ocupăm de transmiterea în Ucraina a copiei, inclusiv a unei variante electronice, a acestei ediții unicat, pentru păstrarea ei

în muzeele din țară, în principal a celui din Baturyn și în muzeul „Ucrainenii din toată lumea“, în curs de înființare la Kiev.

În lumina decretului Președintelui Ucrainei nr. 1131 din 21 noiembrie 2007 „Despre unele probleme privind dezvoltarea sitului istorico-cultural național „Capitala hătmănească“ și a orașelului Baturyn“, considerăm că merită analizată posibilitatea antrenării părții ucrainene în cercetarea urmelor reale ale lui I. Mazepa în România și, în special, participarea specialiștilor-arheologi ucraineni, la efectuarea unor săpături arheologice la Galați.

O sarcină actuală a istoricilor ucraineni și, eventual, a diplomaților ar putea fi descoperirea și studierea acelei părți a arhivei lui I. Mazepa care se referă la corespondența lui cu domnitorul Valahiei C. Brâncoveanu, păstrată în fondurile de manuscrise din Istanbul, și a documentației de la biserica Sfântul Gheorghe din Galați privind înhumarea hatmanului Ucrainei, transmise, înainte de secularizarea Bisericii Ortodoxe Române în anii '60 ai secolului al XIX-lea, precum și a arhivelor Patriarhiei de la Ierusalim căreia acest lăcaș de cult i-a fost subordonat în acea vreme.

Continuarea cercetărilor și studierea documentelor noi legate de viața și activitatea hatmanului ucrainean în arhivele din București, Chișinău, Moscova, Varșovia, Stockholm, Paris și din alte capitale și orașe din Europa rămâne, în opinia noastră, o misiune de onoare a oricărui cercetător ucrainean al moștenirii lui I. Mazepa.

Din punct de vedere practic, ar fi oportună examinarea posibilității creării unei asociații a cercetătorilor ucraineni și străini specializați pe problematica legată de viața și activitatea lui I. Mazepa și de rolul lui deosebit în istoria poporului ucrainean.

Închinându-ne cu profundă recunoștință în fața predecesorilor noștri – a lui P. Orlyk, A. Voinarovskiy, P. Velickovskiy, V. Bezrukyi, O. Martos, M. Sadovskiy, M. Halin, H. Porohivskiy, V. Trepke și a multor alora, precum și în fața reprezentanților străini, care în condiții destul de complicate, în diferite timpuri, pe parcursul a unei perioade de aproape 300 de ani, au vizitat în mod sistematic locul înhumării lui Ivan Mazepa în România, prin aceasta menținând vie memoria despre ilustrul fiu al poporului ucrainean, pentru generația noastră devine o datorie sfântă nu numai păstrarea și continuarea acestei tradiții, ci și identificarea și readucerea rămășițelor pământești ale marelui hatman în Patrie.

Să ne ajute Dumnezeu în această faptă sacră!

*Autorul exprimă mulțumiri cordiale
tuturor acelora care i-au oferit sprijin concret
la pregătirea și editarea acestei cărți.*

Bibliografie selectivă în limbile română și franceză

1. Bezviconi Gh. Contribuții la istoria relațiilor romîno-ruse. (Din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea). – București. – 1962.
2. Bianu I., Hodos N. Bibliografia românească veche. Vol. II. – București. – 1927.
3. Brudiu M. Dinamita de Galați // Dialog. – 1990. – Anul 1. – Nr. 2.
4. Cartoian N. Istoria literaturii române vechi. Vol. II. – București. – 1942.
5. Cazacu N. Aspecte din legăturile culturale ruso-romîne în secolul al XVII-lea // Glasul bisericii. – 1963. – Anul XXII. – № 7–8.
6. Căldăraru C. Hatmanul Mazepa și Biserica Sfântul Gheorghe Galați. Destine cu un sfârșit asemănător // Alocuțiune la Seminarul Internațional din Galați. 12 decembrie 2007.
7. Cernovodeanu P. În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714). – București: SILEX. – 1997.
8. Constatin Brâncoveanu, între ortodoxie și masonerie. – România liberă. – 2007. 6 octombrie. Supliment Aldine.
9. Costin N. Letopisețul Țării Moldovei de la Ștefan sin Vasile Vodă // Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei. II. – București: Ediția a II-a, Mihail Kogălniceanu. – 1872.
10. Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1965–1754. – București. – 1965. Ed. N. Camariano și A. Camariano-Cioran.
11. Cuviosul stareț Paisie Velickovski de la Neamț // Gardianul. 15 noiembrie 2003.
12. Elie Borschak et Rene Martel. Vie de Mazeppa. – Paris. – 1931. CALMANN-LEVI Editeurs.
13. Erich A. Istoria tiparului românesc de la începuturi pînă la apariția marilor edituri comerciale. – Târgoviște: Ed. Biblioteca. – 2006.
14. Georgescu-Buzău Gh. Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea ceașul // Relații romîno-ruse în trecut. Studii și conferințe. – București. – 1957.
15. Fiodorov I., Crișan C. Valorificarea unei vechi descoperiri. 1705. Divanul lui Cantemir în limba arabă // Magazin istoric. – 2007. – № 10.

---

16. Nistor I. Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina în secolul al XVII-lea // Academia Română. Memorii. Secția istorie. Seria III. Tom XIII.

17. Omer S. Haholii // Magazin istoric. – Aprilie 2004. – Nr. 4.

18. Kogălniceanu M. Opere. II. Scrieri istorice. Ed. A. Zub. – București. – 1976.

19. Panait P. I. Moldova în politica lui Constantin vodă Brâncoveanu // Anuarul Muzeului județean Vaslui. Vol. II. – Vaslui. – 1980.

20. Panaitescu P. Călători poloni în Țările Române. – București. – 1930.

21. Păcurariu M. Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Vol II. – București. – 1981.

22. Păltănea P. Îndreptări privind articolul „Precizări privind mormântul hatmanului Mazeppa“ de Constantin Rezachevici din „Revista istorică“, tom V, 1994, nr. 1–2, p. 161–167 // Revista istorică“. Tom V. – 1994. Nr. 5–6.

23. Râpă-Buicliu D. Informații istorice privind personalitatea, sfârșitul și locurile de înhumare ale marelui hatman ucrainean // Dominus. – 2003. Februarie.

24. Rezachevici C. Precizări privind mormântul hatmanului Mazeppa // „Revista istorică“, tom V. – 1994. – №. 1–2.

25. Șerbănescu N. Antim Ivireanul tipograf // Biserica Ortodoxă Română. – 1956. – № 8–9.

26. Velescu O. Biserica Sf. Gheorghe din Galaț. Extras // Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare. II. – 1969.

Ivan Mazepa și Români

Istorie la prezent

În copilărie am fost fascinat de **Larousse du XX-e siècle**, stând ore în șir să răsfoiesc paginile acestei fastuoase enciclopedii, a cărei tinută grafică, în condițiile anilor 30–40 (îmi apărea magică. Printre tablourile din planșele cu picturi, unul mă intriga peste măsură: intitulat **Mazepa cu lupii** de Horace Vernet, el reprezenta un bărbat gol, legat pe un cal, în goană, înconjurat de lupi. Cine era cel supus unui asemenea supliciu? Din citirea **Larousse**-ului, am aflat că era vorba de un tânăr dintr-o familie de notabili din Ucraina, care, dovedit a fi vinovat de adulter, fusese pedepsit de soțul înșelat într-o manieră pe cât de inedită, pe atât de cumplită. Vinovatul, despuiat cu totul, fusese legat pe spatele unui cal sălbatic, căruia i se dăduse drumul în stepă. Descoperit de niște cazaci, el fusese salvat de la moarte, rămăsese apoi în mijlocul lor și, în cele din urmă, după ce slujise pe hatmanul Ucrainei din dreapta Niprului, apoi pe cel din stânga Niprului, i-a succedat celui din urmă în 1687.

Ivan Mazepa a avut legături și cu domnii români și, așa cum se va vedea mai jos, și-a sfârșit viața tumultoasă pe pământul basarabean, fiind implicat în istoria moldo-munteană. Despre relațiile lui cu românii aflăm date pe cât de interesante, pe atât de noi din cartea istoricului și diplomatului ucrainean Teofil Gh. Rendiuk: „Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa – Moldova și România (București, Ed. Printech, 2008 , 274 pag, text în limba ucraineană și limba română). Autorul și-a înțeles excelent misiunea sa în România, în dublă calitate de istoric și diplomat: a cercetat relațiile dintre ucraineni și români, în scopul de a clădi pe „cunoaștere și înțelegere“ (pentru a

relua vechea formulă – o parte din ea – a lui Nicolae Iorga) apropierea între cele două popoare și state. Dl. Teofil Gh. Rendiuk a făcut o investigație după toate regulile disciplinei istorice pentru a reconstitui legăturile hatmanul Ivan Mazepa cu Moldova și Țara Românească și pentru a elucida – pe cât se poate – „misterul“ locului de înhumare în Galați, al ilustrului fiu al poporului ucrainean. Este de mirare că, deși în Galați, există două cartiere „Mazepa“, românii știu atât de puțin despre hatmanul ucrainean ale cărui oseminte se află (unde?) în Galați. De curând, pentru a face un test, întrebând pe un galățean de unde vine numele celor două cartiere, mi-a spus că era vorba de numele arhitectului care făcuse proiectele de construcție. Nu este în intenția noastră să rezumăm cartea d-lui Teofil Gh. Rendiuk; aș fi bucuros să știu că un număr cât mai mare de români au citit această valoroasă contribuție la istoria relațiilor româno-ucrainene. De vreme ce suntem vecini trebuie să ne cunoaștem și, mai ales, să ne înțelegem istoria.

Ivan Mazepa nu a fost o figură agreată în timpul dominației sovietice. Din perspectiva Moscovei, el a fost considerat, din secolul al XVIII-lea, un trădător. În cele mai strânse relații, inițial, cu Petru cel Mare, el fusese distins de țar cu Ordinul „Sf. Andrei Cel Întâi Chemat“ în 1700, în același an, înalta decorație fiind acordată și domnului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, pentru rolul jucat în negocierile de pace între Rusia și Poarta Otomană.

În opinia autorului, „apogeul colaborării dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu îl constituie momentul în care, la 17 ianuarie 1701, s-a stabilit că, în cazul în care viața domnitorului și a persoanelor de rang aristocratic apropiate acestuia ar fi pusă în pericol, locul eventualului azil politic va fi Ucraina“ (p. 193) Voevodul Țării Românești a mulțumit, la 1 aprilie 1701, țarului Petru 1, sub a cărui autoritate se afla Ucraina, condusă de Ivan Mazepa.

Sprrijinator al culturii

Ivan Mazepa s-a implicat și în activități culturale. Pe cheltuiala lui s-a tipărit, în anul 1708, la Alep (Aleppo), o Evanghelie în limba arabă, un exemplar al acestei prețioase tipărituri, aflându-se la Biblioteca Academiei Române (a fost cumpărat de la Dumitru Parazoglu în urma dispoziției lui Grigore Tocilescu). Evangheliarul a fost imprimat într-o tiparniță, trimisă de Constantin Brâncoveanu la Alep, în 1706. Așa cum apată dl. Teofil Gh. Rendiuk: „În paginile trei și patru ale acestei ediții rare, scrisă în versuri în greacă și arabă, este scos în evidență rolul personal al „vrednicului și mult stimatului domn Ivan Mazepa (...) o personalitate magnifică (...) cunoscută datorită credinței sale curate și sfinte, care a oferit arabilor în dar Evanghelia din tot sufletul său plin de înțelepciune“ (p. 192).

Bunele raporturi dintre Petru 1 și Ivan Mazepa s-au deteriorat, din momentul în care hatmanul ucrainean s-a hotărât să-și emancipeze țara de sub dominația rusă. Dl. Teofil Gh. Rendiuk citează opinia exprimată în 1990, de cercetătorul ucrainean V. Marocikin, potrivit căruia, hatmanul Ucrainei visa la eliberarea țării sale de sub dispotismul țarist și își căuta aliați în acest sens“ (175).

Ivan Mazepa a găsit ca aliat pe regele Suediei, Carol al XII-lea, dar forțele lor au fost înfrânte în bătălia de la Poltava (27 iunie/8 iulie 1709), care a însemnat, deopotrivă, sfârșitul hegemoniei suedeze în zona baltică și afirmarea Rusiei, care a preluat succesiunea suedeză. Precizăm că, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în pofida războaielor purtate împotriva Imperiului otoman, Rusia a fost percepută ca o putere nordică, dovadă că Ecaterina a II-a, care voia să ia sub autoritatea ei Principatele dunărene, era supranumită, în epocă, „Semiramida nordului“.

Carol al XII-lea și Mazepa s-au refugiat pe teritoriu moldovean, aflat în stăpânire otomană, mai întâi la Varnița,

---

apoi la Bender (Tighina), sediul guvernatorului raialei, creată în 1538 de sultanul Soliman Magnificul, după campania victorioasă împotriva Moldovei lui Petru Rareș.

De amintit că, în exilul său, Mazepa și-a comparat soarta cu cea a poetului Ovidiu, mort și el în exil la Tomis.

În seara zilei de 21 septembrie (stil vechi) 1709, Ivan Mazepa și-a încheiat agitata sa existență. Cu câteva ore mai înainte, Carol al XII-lea i-a făcut o ultimă vizită, dar muribundul, în comă, nu l-a mai recunoscut.

Reînhumări succesive

Un capitol al cărții este consacrat înhumării și reînhumărilor osemintelor hatmanului, care, nici după moarte, nu au cunoscut – am spune – liniște. Ele au ajuns, în cele din urmă, la biserica Sf. Gheorghe din Galați. Zguduită de cutremurul din 1940, avariata de o bombă, în cel de-al doilea război mondial, biserica a fost demolată în 1962, o stradă din apropierea ei primind numele de Mazepa. Pe locul bisericii s-au construit blocuri. În opinia d-lui G. Căldăraru, director al Muzeului Județean de Istorie, din Galați, citat de autor: „Este posibil ca sub fundamentul noilor construcții să fi rămas și rămășițele pământești ale lui Mazepa“ (pp. 262–263).

Acesta a fost și motivul inițiativei președintelui Ucrainei, V. A. Iușcenko, de înfrățire a orașelor Galați și Baturyn, fosta capitală a Ucrainei și reședință a lui Ivan Mazepa (2007), precum și a dezvelirii unui bust al hatmanului la Galați (2004). Merită amintit că Gh. Bezviconi menționează că, în comuna Dărmănești de lângă Piatra Neamț, se păstra o icoană ce s-a purtat de un luptător la bătălia de la Poltava“ (**Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse**, București, Ed. Tritonic, 2004, p. 169, nota 331). Aduș că această icoană am văzut-o în amintitul sat în septembrie 1956, având și un text care îi relatează istoria. Ar fi de dorit ca icoana să facă obiectul unui studiu. Cartea dl. Teofil Gh. Rendiuk, editată în excelente condiții

---

grafice și bogat ilustrată, oferă cititorilor, reconstituirea unui capitol de istorie, care unește națiunile română și ucraineană prin două personalități remarcabile ale timpului lor: Constantin Brâncoveanu și Ivan Mazepa.

Florin CONSTANTINIU,
membru al Academiei Române.

*Revista de istorie „HISTORIA“,
Anul VIII, nr. 84, decembrie 2008,
pp. 30–31 cu ilustrații.*

Mituri, descoperiri și enigme despre Mazepa

Foarte puțini români cunosc că 2009 a fost anul tricentena-
rului lui Ivan Mazepa, hatmanul luptător pentru independența
Ucrainei de sub jugul otoman, apoi de sub cel rusesc, care a
ajuns să își doarmă somnul de veci pe pământ românesc, sub
aceeași piatră cu un demnitar otoman. În general, puțini
mai cunosc cine a fost comandantul de oști Ivan Mazepa,
aliat al domnitorilor Moldovei din secolele XVII–XVIII și al
domnitorului muntean Constantin Brâncoveanu.

O carte a istoricului Teofil Rendiuk, „Hatmanul Ucrainei
Ivan Mazepa – Moldova și România“, apărută recent la editura
„Printech“, readuce în atenția publicului românesc această
figură a hatmanului care a murit la Tighina, fiind reînhumat
la Galați. Orașul nostru de la Dunărea de Jos a mai păstrat
pană la al doilea război mondial amintirea sa, în numele unei
străzi din centrul vechi, iar acum o mai păstrează în numele a
doua cartiere. Cartea lui T. Rendiuk, tipărită în ediție bilingvă,
foarte ușor lizibilă pentru o lucrare istorică, are și meritul de a
aduce un bun sprijin foto pentru investigația pe urmele lui Ivan
Mazepa, incluzând stele funerare, copia Evangheliarului în
limba arabă pentru creștinii din Alep (dacă nu mă înșel, opera
sa culturală de căpătâi), fosta stradă Mazepa și cartierul de
blocuri ridicat pe locul fostului mormânt din Galați al eroului
etc. Este un material fotografic foarte binevenit, întrucat nici
biserica cu hramul Sf. Gheorghe din Galați nu mai există din
anii '60.

Cât despre hatmanul Mazepa, păstrarea rămășițelor sale
pământești la Galați este incertă, după câteva reînhumări.
„De la sfârșitul secolului al XIX-lea și aproape pe tot parcursul
secolului al XX-lea, în jurul Bisericii Sfântul Gheorghe din
Galați a început să se repete invariabil aceeași frază: „Se zice
că aici ar fi fost înmormântat Mazepa“, consemneaza și autorul

nostru, ultimul dintr-o pleiadă de istorici care s-au ocupat de figura cetoasă a hatmanului. Mai ales, ultimul capitol al cărții lui Teofil Rendiuk, „Reînhumarea corpului neînsuflețit...” se citește ca o bucată de literatură romantică, cu un subcapitol aparte cuprinzând „mituri” și „legende” despre persoana oșteanului, vehiculate în toate țările care au avut într-un fel tangențe cu el; la acest capitol trebuie inclusă, desigur, povestea după care turcii ar fi decapitat, în secolul al XIX-lea, leșul lui Mazepa și ar fi aruncat capul în Dunăre.

Interesantă este și partea de învățăminte pe care le trage istoricul (originar din Cernăuți) de pe urma relațiilor politico-diplomatice dintre România și Ucraina. „Este necesar să fie reluată activitatea Comisiei ucraineano-române pe probleme de istorie, arheologie, etnologie și folclor... și să se supună atenției acesteia... rolul lui I. Mazepa în istoria popoarelor noastre vecine, convocarea unei Conferințe internaționale a istoricilor din Ucraina, România și Republica Moldova, organizarea de acțiuni adecvate în cadrul Euroregiunii Dunărea de Jos, cu participarea reprezentanților puterii și a societății civile din unitățile teritorial- administrative transfrontaliere ale celor trei state vecine, dedicate memoriei lui Ivan Mazepa”. Să sperăm că istoricul T. Rendiuk nu s-a gândit, scriind aceste îndemnuri, doar la cazul hatmanului.

Tudor LAVRIC.
Ziarul „Cronica română”,
21 aprilie 2008.

Pe urmele lui Ivan Mazepa, „largo con passione“

Să cunoști un om de aproape 15 ani, să-i fii o vreme colaborator, așa cum i-am fost eu domnului Teofil Rendiuk la redactarea Buletinului informativ al Ambasadei Ucrainei cu denumirea „Ucraina“, într-o perioadă absorbită de secunda evanescentă a trecutului, să porți dialoguri în diferite registre și totuși să-ți spui mereu: „acest om rămâne o enigmă“ – asta înseamnă că ai întâlnit un as al artei diplomatice. Vorbesc, ați ghicit, despre Ministrul Extraordinar și Plenipotențiar al Ambasadei Ucrainei în România (2005–2009), doctorul în istorie – calități reunite într-o prezență fizică fermecătoare de „băiat chipeș și înalt ca bradul“ din codrii Bucovinei sale natale.

Citindu-i cartea, „Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa – Moldova și România“, apărută în anul 2008 la Editura „Printech“ din București, mi s-a părut că întrezăresc câte ceva din latura nedeslușită a personalității domnului Teofil Rendiuk, știind de la celebrul scriitor și naturalist francez Buffon că „le slyle est l’homme même“, aforism care, după „Larousse“, vrea să spună că, în timp ce fondul descoperirilor științifice devine proprietatea comună a umanității, maniera în care ele sunt exprimate, stilul, rămâne un dar personal al autorului, care vădește talentul și propria-i originalitate.

De acest fapt convinge și studiul domnului Teofil Rendiuk, iar cititorilor care au făcut lectura textului în mai multe chei probabil că acesta le-a sunat ca o partitură simfonică, ce se deschide cu un „allegretto molto sostenuto“ pentru ca, după graduale modificări de ritm și respirații, să sfârșească într-un „largo con passione“ răscolitor, determinat de sugestia implicării afective în cercetarea indicilor, dovezilor istorice care arată împrejurările și locul morții hatmanului Ivan Mazepa al Ucrainei și aventura postmortem a osemintelor acestuia în perimetrul Varnița-Bender-Galați, în jurul căruia își extinde, până peste Delta Dunării,

hotarele de o virtuală „euroregiune“, în interiorul căreia trăiesc nu numai relicvele, arhivele, amintirile, dar și o lume vie, perpetuată de valul istoric compus din oastea miilor de cazaci însoțitori ai vestitului hatman.

Adâncit în cercetare, autorul ne lasă să-l însoțim printre arhivele din Ucraina, Polonia, Moldova, România și să-i privim pe domnii și pe regii timpului, pe țarul rușilor și pe sultanul turcilor, făcând gesturi foarte complicate, unele importante pentru soarta popoarelor lor, altele pentru interesele supranaționale ale vremii: încheieri și ruperi de alianțe, trădări lăsate-n seama timpului să le dea de capăt, blesteme, anateme, prietenii pasionale, crime morale (și nu numai) pe potrivă... Îl mai vedem pe domnul Teofil Rendiuk bătând cu pasul câmpia sudică întinsă până la Dunăre și Mare, aplecat cu patima febrilă a istoricului asupra unui părelnic tăiș de sabie ori asupra unor sclipiri de nestemate, printre bulgării de pământ ori frânturile de cărămidă arsă, ce va fi căzut, cine știe, din „cei doi saci și câțiva mai mici, cu monede de aur“, din „cele două samare de șa bătută în diamante și pietre prețioase, în valoare de 20 de mii de galbeni, care aparținuse cândva sultanului turc“ – și încă din multe alte bogății legate bine în sacii târnoșiți de hatman prin colbul stepei fierbinți sud-ucrainene, stârnit de copitele miilor de cai, astfel încât cel ce fusese unul dintre cei mai bogați feudali ai Europei (cu larghețe împroprietărit de Petru cel Mare), putea să-și culce capul la popasuri pe o avere ce echivala „la nivelul anului 1699, cu aproape o pătrime din veniturile coroanei suedeze și depășea de trei ori veniturile din același an ale celei mai bogate provincii de peste mare – Livonia“ – ne asigură domnul T. Rendiuk. Plecându-și urechea la pământ, autorul reface tablouri grandioase, cum este acela al intrării oștirilor lui Carol al XII-lea al Suediei și ale hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, în orașul Bender, primirea lor de către guvernatorul local cu 36 de salve din tunurile așezate pe metereze, sau tabloul dispunerii, în jurul fortăreței, a celor 500 de cazaci din Hetmanșcina și a celor peste 4000 de cazaci zaporojeni care l-au însoțit pe hatman. Din loc în loc, ne atrage

atenția prezența moldovenilor și valahilor în rândul căzăcimii: „Numitul polcovnic Danylo Apostol este de origine moldavă. El s-a remarcat în cadrul armatei prin vitejie și este cel mai vechi polcovnic dintre toți polcovnicii“. Sau: „Intrarea moldovenilor în armata lui Bohdan Hmelnițkyi și a lui Ivan Mazepa nu a fost un joc întâmplător; ea a fost determinată mai ales de faptul că mulți moldoveni s-au stabilit pe pământuri căzăcești cu o sută de ani înainte“ (cf. istoricului român C. Pintescu). Iar după afirmațiile unui alt istoric român, A. Leșcu, „orice persoană de vază, provenind din Moldova sau din Valahia care, dintr-un motiv sau altul, alegea să se mute pe teritoriile ucrainene de astăzi, era însoțită de un mare număr de supuși sau de adepți, până la o mie de persoane fiecare, care întemeiau puncte populate noi și intrau în armata hatmanilor ucraineni“.

Cum spuneam, suntem invitați, în prima parte a cărții, să parcurgem cărările răzlețe ale timpului cu o viteză atât de amețitoare și să primim informația în pilule atât de concentrate, încât rămânem copleșiți de subtila strategie a autorului, de acest dozaj al procentelor spațiu-timp revenite, în economia cărții, lui Petru I, de exemplu, sau Ecaterinei a II-a („cea care a desființat Sicea Zaporojeană și i-a persecutat cu cruzime pe cazaicii ucraineni“) etc. Dintre toți, mi l-am închipuit pe țarul Petru cel Mare, furios nu numai din cauza opțiunii lui Mazepa și a alianței pregătite de hatman în mare secret cu regii Poloniei și Suediei, dar și din pricina faptului că stă cam înghesuit în paragrafele din care cititorul, dacă vrea, îi poate recompune, totuși, întreaga măreție. Are grijă istoricul de toată lumea și de toate evenimentele. De exemplu, cu suflet de bun creștin ne vorbește despre îndepărtatul oraș din Siria – Alepo, acolo, unde la 1708, strălucitul hatman ucrainean, împreună cu domnitorul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, astăzi ajuns în sinaxare – dare-ar Dumnezeu gând de sfințire a lui Ivan Mazepa – au tipărit Evanghelia în limba arabă, pentru creștinii sirieni. Sau despre mesagerul acela moldovean, omul de încredere a lui Mazepa, care ascundea în căciulă scrisori de la acesta către

---

regele Poloniei Stanislaw. Sunt adevărate suveici în ițele secrete ucraineano-polono-româno-turco-suedeze! Sau despre scrisori cu cifru, cum e scrisoarea aceasta a lui Mazepa, adresată lui Petru I din Baturyn, la 26 noiembrie 1696, în care relatează pe larg despre întoarcerea din Iași a curierilor personali care au povestit că „domnitorul moldav este în posesia unor informații potrivit cărora hanul din Crimeea șă Bilhorod (...) să se pregătească pentru campania militară din această iarnă, împotriva statului ocrotit de Dumnezeu, Malorusia“. Bine lucrat!

Aceste rânduri nu s-au dorit decât a fi o modestă apreciere a valorosului studiu „Hatmanul Ucrainei, Ivan Mazepa – Moldova și România“. Cum spuneam la început, am vrut să sugerez un singur lucru: cărțile pe care le scriem, indiferent dacă sunt ficțiune literară sau cercetare științifică, vorbesc despre autor mai mult decât ne imaginăm.

Citită în România, în aprilie, după Summit-ul NATO 2008, dar apărută cu puțin timp înainte de desfășurarea, la București, a reuniunii amintitei alianțe militaro-politice, cartea scrisă de dr. Teofil Rendiuk, generos deschisă spre fenomenul istoric-cultural-politic ucrainean, organic întrețesut, în faptele evocate, cu cel moldo-românesc, ne bucură și ne dă optimism.

Silvia ZABARCENCO,
Scriitoare.

*Prezentare, publicată în lunarul
„Curierul ucrainean“, nr. 121–122,
iunie 2008.*

---

*Motto: „Am vrut numai binele Patriei mele,
dar soarta a decis altfel“.*

Ivan Mazepa

O carte valoroasă despre marele hatman

Ivan Mazepa – hatmanul Ucrainei în perioada anilor 1687–1709 – personalitate puternică, deosebită, slăvit de cei care îi împărtășeau idealurile, ponegriit crunt de dușmani – a constituit obiectul unui studiu aprofundat efectuat de doctorul în istorie, Ministrul-consilier al Ambasadei Ucrainei în România Teofil Rendiuk.

Din laborioasele D-sale studii și cercetări a rezultat cartea „Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa – Moldova și România“ a cărei lansare a avut loc pe data de 26 iunie 2008 la Centrul Cultural și de Informare al Ambasadei Ucrainei în România.

Diplomatul Teofil Rendiuk, în perioada 1978–1990, cercetător științific al Institutului de Istorie și al Institutului pentru probleme sociale și economice ale țărilor de peste hotare, al Academiei de Științe a Ucrainei, este autorul a peste 100 de lucrări științifice și publicistice editate în mai multe limbi în Ucraina, Federația Rusă, Republica Moldova, Republica Ungară, România.

Studiul istorico-documentar referitor la faimosul hatman Ivan Mazepa, apărut la București în Editura „Printech“ – ediție de lux bilingvă a fost elaborat pe baza unui spectru larg de surse și cercetări proprii în Republica Moldova și în România. Sunt prezentate cititorului aspecte mai puțin cunoscute privind relațiile politice, diplomatice și culturale dintre Ivan Mazepa și contemporanii săi – domnitorii Moldovei și Țării Românești de la sfârșitul secolului al 17-lea – începutul secolului al 18-lea.

Din lucrare reiese rolul României și al Republicii Moldova în păstrarea pe parcursul a 300 ani a memoriei despre Ivan Mazepa – personalitate istorică marcantă și fervent luptător pentru independența statului ucrainean.

Cartea este consacrată aniversării a 370 de ani de la nașterea marelui hatman și 300 ani de la trecerea lui în neființă. Totodată se înscrie în linia trasată de Președintele Ucrainei Victor Iușenco care prin Decretul 955/2007 a dat semnalul marcării a 300 ani de la evenimentele legate de curajoasa acțiune a lui Ivan Mazepa, având drept scop dobândirea independenței statului ucrainean. Decretul preconiza necesitatea efectuării pe scară largă a unor cercetări științifice care să aducă date noi despre activitatea lui Ivan Mazepa și a popularizării în mass-media a rezultatelor acestor cercetări.

De asemenea, în cadrul vizitei oficiale a Președintelui Ucrainei în România din 30–31 octombrie 2007 acesta a propus înfrățirea dintre localitatea ucraineană Baturyn – fosta capitală a Ucrainei – cu municipiul Galați unde au fost înhumate rămășițele pământești ale lui Ivan Mazepa și unde numele marelui hatman ucrainean s-a păstrat până acum chiar în toponimia urbanistică (fosta până în anul 1988 stradă Mazepa, iar în prezent – cartierele Mazepa I și Mazepa II).

Capitolele cărții se referă la aspecte deosebit de interesante din traiectoria prin istorie a ilustrului hatman care oglindesc primele lui contacte cu Moldova și Valahia, precum și dezvoltarea acestora până în anul 1708.

De asemenea este prezentată perioada petrecută de I. Mazepa la Bender (pe teritoriul actual al Republicii Moldova) și înmormântarea lui în apropierea acestei localități (biserica din satul Varnița).

Sunt elucidate împrejurările reînhumării lui I. Mazepa la Galați și prezentate date referitoare la păstrarea în România a memoriei istorice despre marele hatman ucrainean.

În încheierea lucrării sunt redată o serie de legende și mituri vehiculate în România, Republica Moldova și Ucraina cu referire la Ivan Mazepa.

Lucrarea este însoțită de o copie electronică a Evangheliei editate în anul 1708 în limba arabă pentru creștinii din țările Orientului Apropiat. Această străveche carte bisericească al

cărei original-unicat identificat și cercetat de autor în Biblioteca Academiei Române a fost editată datorită sponsorizării de către Ivan Mazepa, precum și de faptul existenței în orașul sirian Alepo a tipografiei, dăruită creștinilor localnici de către Constantin Brâncoveanu – domnitorul Țării Românești.

Cartea este bogat ilustrată, astfel încât cititorul poate să vadă cum arată susmenționata Evanghelie – exemplar original-unicat care se păstrează în fondurile Academiei Române; o pagină în limba greacă și una în limba arabă care îl omagiază pe I. Mazepa, precum și o scurtă adnotare adăugată ulterior în anii '80 ai secolului al 19-lea în limba română (cea de atunci, ca pe vremea lui Mihai Eminescu) și care cuprinde date biografice despre hatmanul ucrainean; se pot vedea peisaje și portrete de epocă, precum și o imagine a orașului Alepo (din actuala Sirie) unde a fost editată acea operă-unicat a literaturii religioase greco-arabe.

Dăruirea Evangheliei nu este singura dovadă a activității de mecenat a lui Ivan Mazepa care era foarte vastă. El conștientiza importanța relațiilor dintre Biserica ortodoxă din Ucraina și patriarhiile Ierusalimului, Alexandriei și Antiohiei (aceasta din urmă înființată în anul 38 după Hristos de către Sfinții Apostoli Petru și Pavel) ca factor important al apartenenței ei la civilizația ortodoxă mondială. De aceea el le trimitea periodic, mai ales Bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim, daruri prețioase și primea de la ele numeroase delegații.

Cărțile-unicat tipărite la Pecerska Lavra – puternicul centru religios din Kiev „Ceaslovul“ (1682) și „Viețile sfinților“ (1689) ajung la indicația lui Ivan Mazepa la Iași și apoi la București, ceea ce în condițiile desfășurării serviciului religios din Moldova și Valahia în limba veche slavo-ucraineană a avut o foarte mare importanță cultural-spirituală.

Ca o continuare a mai vechilor relații dintre mitropolitul Kievului Petru Movilă (originar din Moldova) și Valahia, precum și Moldova cărturarul Antim Ivireanul (ales ulterior episcop al Râmnicului și mitropolit al Valahiei), venit din Ucraina, tipărește în limba veche ucraineană o gramatică slavă.

Bogata activitate a generosului hatman Ivan Mazepa pe tărâm cultural și spiritual atât în Ucraina, cât și în afara ei, a fost mult susținută de domnitorii moldoveni și valahi, care, la sfârșitul secolului al 17-lea – începutul secolului al 18-lea, nutreau planuri secrete de creare a unui larg front antiotoman la baza căruia trebuia să stea alianța politică a țărilor ortodoxe: Valahia, Moldova, Ucraina și Rusia.

Aceste planuri erau în total acord cu cele ale lui I. Mazepa care era un mare diplomat și strateg. Întrucât el se bucura de o deosebită încredere din partea Rusiei, respectiv a țarului Petru I, hatmaul I. Mazepa a jucat un rol foarte important de intermediar în comunicarea prin corespondență a datelor politico-militare strict confidențiale dintre țar și domnitorul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, privind acordul Rusiei și Ucrainei de a susține eliberarea popoarelor creștine din Balcani de sub dominația otomană.

Dovadă a strânselor relații de prietenie dintre Ivan Mazepa și Constantin Brâncoveanu a fost faptul că i-a oferit acestuia în 1701 dreptul de azil politic, în cazul în care s-ar fi intensificat pericolul din partea turcilor. Din păcate, acest refugiu nu s-a împlinit și se cunoaște sfârșitul tragic al lui C. Brâncoveanu și al familiei sale.

În lucrare sunt punctate principalele momente ale evoluției politico-diplomatice a lui Ivan Mazepa. Convingându-se de intențiile Rusiei de a nimici până la urmă Ucraina, el întreprinde în octombrie 1708 o acțiune politico-militară curajoasă, făcând o alianță cu Suedia, îndreptată împotriva Rusiei. A urmat istorica luptă de la Poltava și înfrângerea lui Mazepa, și a suedezilor.

Urmăriți de ruși, cazacii ucraineni ai lui Mazepa și suedezii în frunte cu regele Carol al XII-lea s-au adresat autorităților turce cu solicitarea de a se refugia în preajma localității fortificate Bender (pe teritoriul actualei Transnistrii) – puternic avanpost la frontiera de nord a Imperiului Otoman.

Aici starea sănătății bravului Hatman s-a deteriorat, în bună parte datorită depresiei cauzate de eșecul planurilor sale

al căror țel era dobândirea independenței Ucrainei, scăpând de jugul absolutismului țarist. Aici, la Bender, și-a sfârșit viața la 2 octombrie 1709 neînfricatul hatman Ivan Mazepa.

Autorul cărții a făcut cercetări amănunțite asupra acestei perioade.

Curajoasa faptă a lui Ivan Mazepa a avut atât consecințe dezastruoase în Ucraina, de exemplu – terorizarea și execuția multor adepți ai săi, cât și unele consecințe pozitive, îndepărtând oarecum pericolul nimicirii totale a Ucrainei. De aceea el nu a regretat că a ridicat stindardul rezistenței.

După moartea sa a domnit un scurt timp dezbinarea, întrucât urmaș al lui Mazepa se considera nepotul său Andrei Voinarovskiy, dar discipolul său de suflet care îi împărtășea întru totul idealurile era Pylyp Orlyk, devenit hatman al Ucrainei, nepotul mulțumindu-se cu imensa avere rămasă de la Ivan Mazepa.

Prin voința destinului istoric, în anul 1710, Bender a devenit locul unde s-a născut prima constituție europeană, autor fiind însuși Pylyp Orlyk.

Cu toate că ilustrul hatman I. Mazepa a fost omagiat prin funeralii grandioase, urmașii s-au gândit că biserica sătească din Varnița era un loc prea modest de înmormântare pentru o personalitate atât de însemnată, astfel încât s-a decis reînhumarea lui la Iași. Marele hatman lăsase însă cu limbă de moarte să fie înhumat în Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim.

Ca urmare, rămășițele sale pământești, fiind transportate în direcția Țării Sfinte, au ajuns ca punct de tranzit în orașul-port Galați, de unde, însă, însoțitorii nu și-au mai putut continua drumul pe apă din cauza împotrivirii capitanelor navelor turcești.

Până la urmă s-a recurs la o soluție simbolică, corpul neînsuflețit al lui I. Mazepa fiind reînmormântat în Biserica Sfântului Gheorghe din Galați, subordonată Patriarhiei din Ierusalim, din ce cauză i se mai zicea Biserica Ierusalim.

În aproape 300 ani această biserică a trecut prin multe intemperii istorice. Au avut loc multe schimbări de guverne,

războaiele ruso-turce, cutremurul din anul 1940, bombardamentele din cel de-al doilea război mondial etc.

Între timp, crunta ponegrire practică de Rusia împotriva memoriei lui Ivan Mazepa, considerat trădător, s-a răspândit nu numai în Rusia și Ucraina, dar și în unele țări europene. Zbuciumata lui viață s-a reflectat în multe opere literare, muzicale etc., fiind privit din diferite unghiuri de vedere.

Cercetări în vederea căutării urmelor mormântului lui Ivan Mazepa au fost efectuate în mai multe rânduri. Astfel, Mihail Kogălniceanu, călătorind în 1876 la Galați a văzut Biserica și piatra funerară de pe mormântul hatmanului.

Reprezentanți ai emigrației politice ucrainene în România (dr. Vasyl Trepke și colonelul Hnat Porohivskii) au primit în 1932 misiunea de a cerceta urmele mormântului marelui hatman la Galați. În articolele publicate pe baza cercetării întreprinse dr. V. Trepke descrie Biserica Sfântului Gheorghe și piatra funerară pe care au văzut-o.

În anul 1959, din ordinul regimului comunist de atunci din România biserica Sf. Gheorghe a fost închisă, iar în anul 1962 demolată. Pe terenul rămas în urma demolării bisericii au fost construite blocuri de locuințe, ascunzând astfel aproape definitiv secretul mormântului marelui hatman.

În anul 2004, în parcul Libertății din Galați a fost ridicat un monument închinat slăvitului fiu al poporului ucrainean hatmanului Ivan Mazepa. Important este faptul, că cheltuielile respective au fost acoperite de partea română ca un răspuns echilibrat la inaugurarea în anul 2000 la Cernăuți de către partea ucraineană a monumentului lui M. Eminescu.

În încheiere, autorul sugerează mai multe măsuri necesare, printre care propune convocarea unei conferințe internaționale a istoricilor din Ucraina, Republica Moldova și România, transmiterea în Ucraina a copiilor exemplarului unicat de Evanghelie, săpături arheologice la Galați cu participarea specialiștilor ucraineni care să stabilească, unde se află acel petic sfânt de pământ care ascunde marea taină a marelui hatman.

De asemenea ar putea da rezultate studierea în arhivele din Istambul a corespondenței dintre Ivan Mazepa și Constantin Brâncoveanu, precum și studierea documentelor Bisericii Sf. Gheorghe din Galați care se află în arhivele din Ierusalim etc.

Pentru această carte – importantă lucrare de cercetare istorico-documentară – doctorul în istorie și diplomatul Teofil Rendiuk merită cea mai înaltă apreciere și alese elogii. Toată lauda pentru truda sa depusă pentru a aduce la lumină aspecte inedite din viața ilustrului hatman Ivan Mazepa, reabilitarea memoriei acestuia, relațiile lui cu România și Moldova, precum și cercetarea urmelor gloriosului fiu al Ucrainei care și-a găsit odihnă veșnică în pământul românesc.

*Olga ANDRICI-POROHIVSKA,
fica colonelului Hnat Porohivskii,
emigrant politic și militar ucrainean în România
în anii 1921–1944.*

Prezentare elaborată pentru revista ucrainenilor din România
„Наша думка“, august 2008.

Diplomatul Teofil Rendiuk și rolul său în reconsiderarea personalității hatmanului Ivan Mazepa în România

Recent, istoricul Teofil Rendiuk, Ministrul Extraordinar și Plenipotențiar al Ambasadei Ucrainei de la București, ne-a dat, în ediție bilingvă volumul „Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa – Moldova și România“ (Ed. Printech, București, 2008), ceea ce ne permite să facem unele considerații asupra rolului cultural, pe care diplomatul ucrainean îl are la București.

Ivan Mazepa (n. 20.03.1639 în Mazepynți, lângă Bila Ţerkva, decedat la 02.10.1709 în Bender,) a fost hatman al Ucrainei între anii 1687–1709. A studiat la Academia Movileană de la Kiev și la Colegiul Iezuiților de la Varșovia. A fost trimis la studii în Olanda de către autoritățile poloneze.

După întoarcerea sa la Varșovia, Mazepa a continuat să fie în serviciul Curții regale și, între 1659–1663, el a fost trimis cu diferite misiuni diplomatice în Ucraina. În 1663 a revenit în Ucraina pentru a-l ajuta pe tatăl său. După moartea acestuia în 1665, Mazepa ajunge în 1669 în serviciul Hatmanului Petro Doroșenko.

Hatmanul Ivan Mazepa a fost un luptător pentru independența Ucrainei de sub jugul otoman, apoi de sub cel rusesc, a ajuns să își doarmă somnul cel de veci în pământ românesc. În general, puțini cunosc cine a fost comandantul de oști Ivan Mazepa, aliat al domnilor Moldovei din secolele XVII–XVIII și al domnului muntean Constantin Brâncoveanu.

Cartea istoricului și diplomatului Teofil Rendiuk, „Hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa – Moldova și România“, readuce în atenția

publicului românesc această figură a hatmanului care a murit în anul 1709, la Tighina, fiind reînhumat la Galați. Orașul Galați a mai păstrat până la al Doilea război mondial amintirea sa, în numele unei străzi din centrul vechi, iar acum o mai păstrează în numele a două cartiere.

Cartea istoricului Teofil Rendiuk, are și meritul de a aduce o iconografie de excepție, pe suport electronic (în DVD, atașat volumului), și anume – fotocopia Evangheliarului în limba arabă pentru creștinii din Aleppo, exemplar aflat în colecția Bibliotecii Academiei Române.

Celebrul lider ucrainean din secolul al XVIII-lea a construit multe biserici în complexul Patriarhal vechi de la Kiev și a adus o mare contribuție la apărarea creștinismului în Ucraina. A fost un exponent al aspirațiilor cazacilor ucraineni de a se separa de Rusia. Împreună cu Hatmanul Armatei Zaporojene, Constantin Gordienko, el a semnat cu regele suedez Carol al XII-lea un tratat, în care Ucraina era proclamată stat independent. În anii Războiului nordic (1700–1721) Mazepa l-a susținut pe Karol al XII-lea și după înfrângerea lui la Poltava (1709), s-a refugiat în Moldova și a decedat în orașul Bender (Tighina).

Dar în Rusia, termenul de „tradătorul Mazepa“ rămâne comun. Biserica Ortodoxă Rusă l-a excomunicat pe Ivan Mazepa pentru încălcarea unui jurământ de loialitate față de țarul Petru cel Mare, în 1708. În perioada de după 1991, oficialii ortodocși din Ucraina spun că Biserica Rusă nu răspunde pozitiv cererilor de reabilitare a lui Mazepa.

Totuși, diplomații ucraineni au pornit o mare ofensivă în mai multe locații pentru reconsiderarea personalității hatmanului Ivan Mazepa.

Exemplificăm pe această linie decizia conducerii de la Tiraspol de a permite amplasarea în anul 2009 a unei statui a lui Mazepa la Tighina, provocând astfel Kremlinul. Astfel, pe 14 octombrie 2008, de ziua Sărbătorii Sfintei Parascheva, în orașul Tighina a avut loc o ceremonie oficială în cadrul căreia a fost pusă piatra

de temelie a unui monument în memoria marelui politician și hatman al Ucrainei, Ivan Mazepa. Hatmanul și-a trăit ultimele clipe din viață pe teritoriul orașului Tighina, fapt ce a stimulat Ambasada Ucrainei în Republica Moldova să organizeze acest eveniment. La ceremonia de punere a pietrei de temelie a bustului marelui lider ucrainean au participat reprezentanți ai autorităților separatiste de la Tiraspol, conducerea orașului Tighina, șeful organizației „Ukrprosvita“ Taras Șevcenko din Tiraspol, Vladimir Bodnar, dar și un reprezentant al Ambasadei Ucrainei la Chișinău, Mihail Harîșyn, precum și alți reprezentanți ai comunității ucrainene din Republica Moldova.

Potrivit lui Mihail Harîșyn, punerea pietrei de temelie pentru monumentul lui Ivan Mazepa reprezintă încă o dovadă a atitudinii autorităților de la Kiev față de restaurarea relațiilor istorice, culturale și spirituale cu statele vecine ale Ucrainei. „Așezarea pietrei de temelie pentru bustul marelui om de stat ucrainean Ivan Mazepa a fost posibilă datorită implementării programului bugetar „Măsuri de stimulare a relațiilor cu ucrainenii din afara țării“, aprobat la inițiativa Președintelui ucrainean Victor Iușcenko“, – a menționat Mihail Harîșyn.

Bustul de granit al lui Ivan Mazepa a fost realizat de cunoscutul sculptor moldovean Petru Gherman, care a sculptat și monumentul unei alte personalități marcante pentru poporul ucrainean, Taras Șevcenko, care a fost inaugurat tot în 2008 în orașul Camenca.

Serghei Rudik, șef adjunct al administrației de stat a orașului Kiev, intenționează să apeleze la deputați, solicitând asistența financiară pentru înălțarea unui monument hatmanului ucrainean Ivan Mazepa pe locul înhumării lui în Moldova (în apropierea orașului Bender din Transnistria).

„Nu am cuvinte să descriu în ce stare deplorabilă se află acest loc sfânt pentru fiecare patriot al Ucrainei. Memorialul este pe jumătate dărâmat, în jur pasc capre. Noi imortalizăm numele ucrainenilor eminenți prin denumirea străzilor din Kiev, înălțăm monumente, desfășurăm muncă patriotică și

educativă, dar, spre regret, uităm că trebuie să facem aceasta și peste hotare“, – le-a spus el deputaților în Consiliul orășenesc.

Pe aceeași linie se înscriu și eforturile diplomatului Teofil Rendiuk. A reușit să contribuie la instalarea statuii lui Mazepa la Galați în anul 2004. Amplasarea statuii hatmanului Mazepa la Galați în anul 2004, pe banii Statului Român este o consecință a ridicării monumentului lui Mihai Eminescu de la Cernăuți în anul 1999. A reușit să scrie o carte de istorie despre Mazepa, a reușit să redescopere și să ne dea o versiune electronică a Evangheliei în limba arabă, editată în ianuarie 1708 la Aleppo prin grija financiară a hatmanului.

„Acest act nobil și nici pe departe singular al lui I. Mazepa este încă o mărturie a faptului că el era conștient de importanța relațiilor dintre Biserica Ortodoxă din Ucraina și patriarhiile Ierusalimului, Alexandriei și Antiohiei, ca un factor important al confirmării apartenenței ei la civilizația ortodoxă mondială. De aceea el trimitea, periodic, acestor insule primare de credință adevărată, mai ales Bisericii Sfântului Mormânt de la Ierusalim, cu care hatmanul întreținea legături deosebit de intense, daruri prețioase, și primea de la ele numeroase delegații. Astfel a fost și misiunea primită la începutul secolului al XVIII-lea, condusă de patriarhul Antiohiei (1685–1694 și 1720–1724), iar între acești ani de mitropolitul din Aleppo, Atanasie III Dabass care, după 1695, a cutreerat nu numai teritoriul Valahiei și al Moldovei, dar și pe cel al Ucrainei, în căutarea sprijinului pentru Biserica Ortodoxă din Orientul Apropiat, primindu-l cu generozitate de la Ivan Mazepa“, – spune istoricul și diplomatul Teofil Rendiuk.

Ioana Andrea PÂNZAR

(Rădăuți),

„Clopotul Bucovinei“/„Дзвін Буковини“,

Anul V, Nr. 1 (61), 2009, p. 4.

Науково-популярне видання

РЕНДЮК Теофіл Георгійович

**Гетьман Іван Мазепа:
українсько-молдовсько-румунські шляхи**

Науковий редактор *Ігор Буркут*

Літературний редактор *Леся Колодій*

Коректори *Олександра Світлик, Олена Анетрі*

Комп'ютерна верстка *Світлани Жукової*

Підписано до друку 12.10.2009. Гарнітура Шкільна.

Папір крейдований. Формат 70×100/16.

Умовн. друк. арк. 23,40. Обл.-вид. арк. 12,0.

Наклад 1000 прим. Вид. № 249. Зам. № 544.

Верстка, редагування та друк видавничого дому „Букрек“

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ
publishing house

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ЧЦ №1 від 10.07.2000 р.

телефони
[0372]

Прймальня 552 943

Друкарня 526 353

Реалізація 526 956

Бухгалтерія 527 049

адреса

58000, м. Чернівці,
вул. Радищева, 10

e-mail

info@bukrek.net

факс

[0372] 552 943

web-сайт

www.bukrek.net

Теофіл Георгійович РЕНДЮК – кандидат історичних наук, дипломат, автор понад 40 наукових праць, виданих різними мовами в Україні, Російській Федерації, Республіці Молдова, Румунії та Угорській Республіці.

Народився 7 липня 1955 року в селі Остриця Чернівецької області.

Протягом 1978–1990 років був науковим співробітником Інституту історії та Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України.

У своєму ілюстрованому історично-документальному нарисі, розробленому на основі широкої джерельної бази та власних досліджень, виданому двома мовами, Т. Г. Рендюк розкриває маловідомі аспекти політичних, дипломатичних та культурно-духовних взаємозв'язків між гетьманом України Іваном Мазепою та його сучасниками – господарями Молдови та Валахії наприкінці XVII – початку XVIII століть, а також роль сусідніх з Україною Румунії та Республіки Молдова у збереженні протягом 300 років пам'яті про видатного історичного діяча і великого борця за незалежність Української держави.

Teofil RENDIUK – doctor în istorie, diplomat, autor a peste 40 de lucrări științifice editate în mai multe limbi în Ucraina, Federația Rusă, Republica Moldova, România și Republica Ungară.

S-a născut pe data de 7 iulie 1955 în localitatea Ostrița, Cernăuți.

În perioada 1978–1990 a fost cercetător științific al Institutului de Istorie, precum și al Institutului pentru probleme sociale și economice ale țărilor străine al Academiei de Științe a Ucrainei.

În prezentul său studiu istorico-documentar ilustrat, elaborat pe baza unui larg spectru de surse de informare și cercetări proprii, editat în două limbi, Teofil Rendiuk aduce la cunoștința cititorului aspecte mai puțin cunoscute referitoare la relațiile politice, diplomatice și cultural-spirituale reciproce dintre hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa și contemporanii săi – domnitorii Moldovei și Țării Românești la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, precum și rolul României și al Republicii Moldova, vecine cu Ucraina, în păstrarea timp de 300 de ani a memoriei ilustrei personalități și marelui luptător pentru independența statului ucrainean.

видавничий дім

Гетьман Іван Мазепа: українсько-молдовсько-румунські шляхи
Hatmanul Ivan Mazepa: căile ucrainene-moldo-române

Т. Г. Рендюк
Т. Gh. Rendiuk